

ШЕВЧЕНКО і МІЦКЕВИЧ.

ПРО ЗНАЧНІСТЬ ВПЛИВУ МІЦКЕВИЧА

В РОЗВОЮ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТИ ТА В ГЕНЕЗІ ПОДІНОКІХ ПОЕМ ШЕВЧЕНКА.

ПОРІВНЮЮЧА СТУДІЯ

Д-ра Олександра Колесси.

Ціна 1 зр. а. в.
* * *

У ЛЬВОВІ.

Накладом Наукового Товариства ім Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

1894.

1861

комп. 1, 2

ШЕВЧЕНКО і МІЦКЕВИЧ.

ПРО ЗНАЧНІ ВПЛИВУ МІЦКЕВИЧА

В РОЗВОЮ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ТА В ГЕНЕЗІ ПОДІЙКОВИХ ПОЕМ ШЕВЧЕНКА.

ПОРІВНЮЮЧА СТУДІЯ

Д-ра Олександра Колесси.

У ЛЬВОВІ.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

під зарядом К. Беднарекого

1894.

8(с)У, 18° (092 Шеб) + 8(д) ПОЛ, 18° (092 Між.) 4р 20к

Збірка М. С. Возняка

ЛІВІЄСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

№ И - 35703

ВСТУПНЕ СЛОВО.

Нова літературна критика і важніші її представителі: Тен Добролюбов, Геннекен, Брандес, Веселовский. Критика наукова у нас Значінє методи порівнюючої взагалі, і для нашого письменства специяльно. Нарис літературних взаємин українсько-польських і московських. Література польська та московська служить Україні за посередника європейських літературних прямовань. Значінє українсько-польські школи для українсько-руського письменства. Міцкевич у нашій літературі. Теорія еволюції письменства. Значінє індивідуальної творчості в літературній еволюції. Психольотія індивідуальної творчості. Значінє літературних впливів у психольотії творчості.. Жерела сеї студії.

Коли маси робочого люду пропадали в кріпацькій неволі, — коли просвітіта була немов монопольом верховодячих верств суспільності, коли латинська мова робила навіть святе письмо неприступним для загалу, монопольом духовенства, — коли штука й література служила лишень вибраціям одиницям, не мала ширшого суспільного політичного та культурного значення, і могла бути сама собі цілию, — тоді і критика не ставила що до творів штуки інших вимог, як чисто естетичні, тоді судила она та засуджувала літературні твори по непевним параграфам, котрі кождий судия з гори собі видумував відповідно до особистого смаку й особистої вигоди.

Всякі зміни культурні приходять звичайно доперва пізнійше по змінах суспільно-економічних; і ся естетично-догматична критика перетрівала у Франції ще о пару десяток літ велику революцію, ще довго в творах Малерб'я, Бояльо, Вільмена Нізара а по часті п. С. Бефа тішилась широким призначенем, а в інших краях удержанась ще довше.¹⁾

¹⁾ До важнійших представителів естетичної критики в Німеччині треба причислити Вінкельмана, Лесінга, Гердера, Тіка, братів Шлеглів, В. Гумбольда (*Aesthetische Versuche* Braunschweig 1799 I.) і ін.

Але невгамована філя розвою європейської суспільності, — що по-
клікала великі маси народу до участі в суспільно-політичному житю, —
що витворила яркі суперечності в інтересах поодиноких класів усіх на-
родів, що викликала її відповідні тим інтересам суперечні погляди на
житє, на лад суспільний, на єго злі або добрі боки — вчинила її літе-
ратуру могучим органом цілого того суспільного та політичного руху,
зробила її немов зеркалом громадської думки відповідних класів суспільних і
народів. Від коли отже література стала великою суспільною силою, мо-
гучою підйому загальної культури, від тоді мусіла її критика звернути
на ю бачнійшу увагу, і поглубити та розширити свою задачу. Не тут
місце для історії літературної критики; я вкажу тут лише коротко на
основні думки кількох новійших найчільніших її репрезентантів.

До зміни методи літературної критики причинились побіч згаданих
уже причин також здобутки наук природних, та звязаний з ними розвій
фільзофії позитивної.

Ог. Конт, Дж. Ст. Міль і інші новітні фільзофи — зrostили великого
французького критика й історика Г. Тена (Taine). Тен пішов критику
літературну з низького становища ділетанської забавки до значіння справ-
жньої науки. Застосоване теорії еволюційної й права природного добору
— се головні прикмети єго літературної критики.

На кожного письменника її на кождий літературний продукт дивить
ся Тен як на колієце розвойового ланцуха, що залежить від цілої черги
фактів, які потріба пізнати. Від літературного твору йде Тен до чоловіка
фізичного, відтак до духового. Розбираючи складові елементи а дальше
ї жерела єго культурного стану, єго таланту, шукає він їх поясненя
в расі, до котрої належить поет, у єго фізичному оточенню, т. є в при-
кметах географічно-кліматичних єго країни — а відтак у духовій атмо-
сфері даної епохи. Все те по думці Тена, становить умови, серед ко-

Метода історична зазначена вже по частині в творах Й. І. Айхгорна, (Joh. Gottfr. Eichhorn, „Allgemeine Geschichte der Cultur und Litteratur des neueren Europa“, Göttingen 1796—1799 I—II; Geschichte der Litteratur von ihrem Anfang bis auf die neueste Zeit“, Göttingen 1805—1812, XI. томів). Л. Вахтера (I E L. Wachler: „Handbuch der Geschichte der Litteratur“, Frankfurt, 1804; „Vorlesungen über die Geschichte der deutschen Nationallitteratur“. Frankfurt. 1818—1819 I. II.) а ще виражнійше у Гетнера, („Litteraturgeschichte des XVIII Jahrhundertes“) та Ієрвінуса (G. Gerwinus: „Geschichte der deutschen Dichtung“ 1871. Сі два учепі ввели вже в своїх творах многі основи новійшої літературної критики. З новійших німецьких критиків здобули собі важнє місце в науці особливо Joh. Scherr: „Allgemeine Geschichte der Litteratur,“ Stuttgart, 1869; „Geschichte der englischen Litteratur, Leipzig, 1883) та В. Шерер (W. Scherer: „Geschichte der Deutschen Literatur“, Berlin, 1887.)

трих розвиває ся даний письменник, і даний твір, — немов який організм у природі.

Не мале значення мають також критичні твори Добролюбова, що виступив на літературну арену трохи скоріше від Тена.

„Беріть“, пише він, „факт, натяк, або вказівку подану в друкованому творі, як матеріал для ваших спостережень; але, головна річ, слідіть за непереривною, суцільною, могучою, нічим не спиненою струєю життя — будьте живими — не мертвими“¹⁾ В словах тих міститься головна характеристика його критичної методи. Передовсім шукає він звязи межі літературними творами, а житем даної суспільності верстви. Думка його втискає ся при юмоочі розбираного літературного твору, з незвичайною проникливостію в найдрібніші закутки життя, в найтісніші заулки людської душі, людських прізвищок, спосібностей і блудів, проникає тайни, закриті для очей звичайного чоловіка, зводить до куща характеристичні факти, розкинені в творах розбираного письменника, уймає їх в систему, пояснює їх звязь і суспільне значення, однім словом, вливає в твори великих письменників як Тургенев, Достоєвский, Островский і ін. нову животворну силу, виповідаючи при тім війну конвенціональній ложі, та естетичному догматизму.

На творах Тена виховався новіший французький критик Е. Генпекен (Em. Hennepquin). Іго „Нарис наукової критики“ — твір, котрим він з'єднав собі значений розголос, — містить у собі плян потрійної аналізу літературних творів: естетичної, психольогічної та соціольогічної. Теоретично відкидає Генпекен деякі погляди Тена, як напр. вилив раси, клімату та взагалі фізичного а декуди й духового оточення даного письменника. Естетиці та психольогії рад би він надати в критиці характер науковий, а не ділетанско-догматичний. Як однак виглядала б така критична теория в практичному приміненню, — сего нам сей критик не показав докладно: Статя його про В. Гіро поміщеніа р. 1884 в „Revue Indépendante“ не дає нам повного образу тої методи²⁾). Хоть критикови сему за велике може приписують значення — все ж таки признати треба, що його праця посунула наперед теорію літературної критики.³⁾

Між тим виступає на півночі сучасний, найпонулярніший може, критик Г. Брандес. Визначною прикметою його критики — єсть метода

¹⁾ Сочиненія Добролюбова, С. Петербургъ 1885 III. 532.

²⁾ В своїй книжці про критику науки подає Генпекен плян повного т. з. „естопсихольогічного“ розбору творів Віктора Гіро. (Порівн. Zarys krytyki naukowej przez Emilia Hennequin. przeložyl Fr. A. Rawita. Warszawa 1892. стор. 156—167.)

³⁾ Поміж живучими французькими критиками зачинає звертати на себе увагу наукового сьвіта молодий учений Ем. Фаге (E Faguet). У своїх „Etudes littéraires“ кладе він головну вагу на аналіз психольогічну. Замітний у нього декуда наворот до чистої естетики.

порівнююча. З великим талантом слідить він за головними прямованнями в європейських літературах нашого століття, розбирає культурні елементи, що проходили від одного народу до другого, шукає за суспільними та політичними причинами, що надавали тим самим літературним струям відмінний характер у ріжних народів, — а на тому ширшому фоні піддає він поодинокі твори аналіз естетичній і психольогічній. Критика набирає у Брандеса, попри наукний характер, творчої сили. Незвичайний дар слова, жива фантазія і мистецькі порівнання додають его творам особливості притаманні. Єго писання — се немовного роду поеми, котрих героями є: людска думка, змагання до свободи, правда і краса.

Велике значення має також строго наукова порівнююча метода петербурзького професора А. П. Веселовского. Методу сю примінюють він особливо в історії давнього роману, людових легенд та апокрифів. Показ, — „яким способом новий зміст життя, — той елемент свободи, що припливає з кождим новим поколінням, — проникає старі образи, старі форми, в яких відливалися всякі попередні фази розвою“,¹⁾ — се основний принцип его літературної критики.

Научна метода кожного з тих критиків у своєму напрямі трохи одностороння, і їхнотра з них не може вповні відповісти всім сучасним вимогам. Однак Тен, — розбираючи вилив даної суспільноти на розвій таланту письменника, — Добролюбов, шукаючи звязи між літературними творами, — а проявами суспільного життя, — Гендерекен, звертаючи увагу на звязь, яка лучить визначні артистичні прикмети літературного продукту з особою, темпераментом і цілісним характером письменника, — даліше Брандес — слідячи за тими головними струями, що проявляють ся в творах літератур європейських народів, на останку Веселовський показуючи, які нові наслідження прибрало поодинокі літературні мотиви, переходячи враз із суспільнотою цілій ряд ступенів культурного розвою та відбуваючи довгу вандрівку від одного народу до другого, —

¹⁾ Порівн.: „О методѣ и задачахъ исторіи литературы какъ науки“. (Журналъ министерства народнаго просвещенія, Ч. CLII, с. 14.) Між славянськими літературними критиками чи-мале значеніе мають ще твори Пишіна, Хмельовского та Спасовича, — хотіть критики літературній не вказали ѿн теоретично нового напряму. [У вступі до „Dziejów literatury powszechnej“ т. I стор. I XIV, заявив себе Хмельовский прикладником наукової методи Тена]

Метода порівнююча здобула собі загальне признання в сучасній критиці, — так, що нині існують спеціальні журнали посвячені порівнюючим студіям по літературній критиці, и. пр. „Zeitschrift für vergleichende Litteraturwissenschaft und Renaissanceliteratur“.

усі ті вчені разом ставлять такі основи, котрі мусить увzгляднити сучасний критик.

Відповідно до характеру творів розбиралого письменника та цілі студії може вправді критик одній або другій із вказаних тут засад визначити переважаючу роль в своїй роботі, — не може однак ні одної з них засад зовсім поминути.

Коли зважимо, яку безліч живих глибоких питань поставила новійша літературна критика, який могучий рух викликала она в європейських літературах, як всесторонньо пояснила твори замітних съвітових письменників, як піднесла їх вплив — і значінє для дотичних народів, — як животворно вплинула на сучасних письменників, — а коли відтак переведем очі на наше письменство, то побачимо з жальом, як далеко осталась ми на сему полі поза іншими просвіченими народами.

Уесь той європейський науковий рух пройшов понад нашу літературу майже безслідно. З винятком кількох новійших розвідок, що носять на собі сліди знамінства з літературним рухом Європи, — у нас літературної критики в сучасному її вигляді так як би й не було.

Причина сеї прояви, — як і таких же прояв у інших галузях нашого культурного життя лежить переважно в тих невідрадних політических та суспільних обставинах, серед яких жилося і живе ся її інші нашому народові.

Галицька Русь досить пізно прийшла до національної самосвідомості, досить пізно почула потребу питомої літератури, просвіті на рідній мові, та самостійного політичного життя; а її тоді ще культурний розвій галицької суспільності йшов доволі мляво, та натрафлював на всякі політичні нерепони. Тож і наука наша не маючи того примінення як у інших народів, — поступала слімаковим ходом, — тим більше, що можна б на пальцях почислити тих людей, що у нас занимались і занимаються науковою. З тої причини наші вчені, як проф. др. Огоновський, мусять що йно проломлювати перші леди, — поборювати перші труднощі, приструювати літературно-критичні біографічні та бібліографічні матеріали, — та укладати їх по можности в систему. От тому то її головне значінє кількатомової „Історії рускої літератури“ Ом. Огоновського лежить в тій величенній масі матеріялу, котрий становить підвальнину до дальнішої праці, — та запоручує дальніший буйніший розвій сеї галузі нашої науки¹⁾.

¹⁾ З давнійших галицьких учених, що занимались історією нашої літератури, заслугують на увагу праці Я. Головацького, — з новійших, окрім Огоновського, ще хиба годить ся згадати В. Коцового, Франка, — та Ів. Левіцького (бібліографа).

Не краще стоять справа нашої науки й на закордонній Україні-Русі. Хоть національне відроджене настутило на Вкраїні скоріше як у нас, — то політична система, що гнете всяку прояву самосвідомості українського народу, заклада могучу перегороду розвою української літератури, а науку на нашій мові просто вида. Наша література вважається там як малесенький відламок літератури московської — тож і наука тій літератури московської — як наука універзитетська займає майже всі сили в теніх, між котрими бачимо чи-мало й Українців; — а наколи в ряди-годи й появить ся яка праця, що докладніше обговорює нашу літературу, — то не може она друкуватись на нашій мові, — та не съмє виявляти великої прихильності до самостійного національного розвою українсько-руського народу. Ся послідня вказівка, котрою поводить урядова рука ворожа всьому, що українське, відбила ся й на наукових поглядах деяких учених, напишши свої сліди на прим. в „Очерках истории украинской литературы XIX. столѣтія“ Петрова, — а павіть значила свій вплив, може й без волі автора, і на такій поважній роботі, як критика Н. Дашкевича па книгу Петрова.¹⁾

Коли все те возьмемо на увагу, коли згадаємо й се, що навіть така богата література як польська донерва в послідних часах знайшла видніших істориків, — то не подивуємося, що нема у нас історії літератури, котра стояла б на висоті сучасної науки, сучасної літературно-наукової критики.

Така історія літератури не можлива без спеціальних монографій про поодиноких письменників, — без подрібного розсліду поодиноких періодів нашого письменства, без студій над поодинокими літературними прямованнями, без розсліду відносин нашої літератури до літератур тих народів, з котрими лучили нас історично-політичні та культурні взаємини, — доки не порівнаємо нашої літератури з літературами інших європейських народів, від котрих безпосередно, чи посередно приймали ми літературні прямовання. Тому ж головний патиск хотів би я в отсій студії покласти на методу порівнюючу.

Розсліджувати історію літератури одного народу без звязи із нижнім історичним політично-суспільним та культурним житем того народу і его близьких і дальших сусідів, — се робота так само поверховна й не наукова, як колиб лікар хотів студіювати докладно оден член людского тіла, а не знав анатомії цілого організму, ані біольгічних пра-

¹⁾ Повний заголовок студії Н. П. Дашкевича ось який: „Огнівъ о сочиненія г. Петрова: „Очерки истории украинской литературы XIX. столѣтія“. [Записки импер. акад. наукъ С. Петерб. 1888. т. LIX.]

вил, після яких організми развивають ся, не знав тої звязи, що лучить із собою поодинокі складові елементи людського тіла. Тож як лікар спеціяліст мусить мати до своїх студій загальну основу — так і історик літератури одного народу мусить оперти свою роботу на ширших порівнюючих дослідах.

Літератури народів підлягають тому самому біольогічному праву — що й усі живучі твори: они мусать брати поживу і всякі знадоби, потрібні до свого житя і розвою, з оточуючого сьвіта, і знадоби сї придаджувати до свого організму так, щоби їм вийшли на користь.

Се загальне право виступає особливо ясно та сильно в культурі XIX. століття, і все змагається в міру розвою засобів комунікаційних, в міру взаємної обміни продуктів промислу, відповідно до сих економічних процесів, що звязали перозривними узлами взаємин усіх європейських народів. Чим більше зближені є народи чи то географічним положенем, чи політичною звязкою чи економічно-торговельними відносинами, чи расовими та племінними прикметами, тим сильніше проявляє ся між ними процес взаємної обміни здобутків духа, котрий моглиби ми назвати культурною єндозмою.

Всяке прямоване літературне — як рослина: розростається у такому кліматі, що їй сприяє і на такому ґрунті, що має в собі соки пригожі для її поживи.¹⁾

Чим близіше народи між собою споріднені, тим більшу мають суму спільніх елементів, що можуть викликати подібні форми культури. Тому ж прямована, які виступають у одного народу славянського так легко приймаються ся у другого, і в подібній формі розвиваються, бо знаходять подібні умови розвою.

Наш народ сполучений найтеснішими так історичними, як сучасними взаєминами з народом польським та московським; тож до студій над українсько-руською літературою конечно потрібне в першій мірі знання літератури польської й московської — та їх відносин до нашої літератури.²⁾

Взаємини між літературою українською а польською та московською XIX. століття найкраще оброблені в згаданому творі Дашикевича, котрий в сих взаєминах шукав пояснення багатьох проявів нашої літератури. Тільки ж і праця Дашикевича по при строго наукову методу має свої недостачі, а іменно через те, що автор не мав до помочи розправ по кождо-

¹⁾ Порівн.: Г. Т.н: „Фільзофія штуки“ [(Український переклад Ол. Барвіньского) „Правда“ Львів, XIII. 246].

²⁾ До студій над давнішими періодами нашого письменства треба би ще в більшій мірі також мати на увазі літературу візантійську та болгарську.

му спеціальному питаню, так, що він перший мусів по більшій часті робити і підготовлюючі студії. Тож і його нарис українсько-польських взаємин, хоч у головних фактах вірний, — місцями не докладний, а в деяких деталях і хибний.

В отсії студії хотів би я спеціально обробити оден епізод із літературних взаємин українсько-польських, а іменно розслідити вплив поезії Міцкевича на розвій Шевченкової творчості.

Щоби можна докладніше порозуміти сей епізод, подам я коротенький нарис впливу літератури польської на письменство українське XIX. століття, — та зазначу сї прояви, що можуть причинитись до пояснення генези нашої нової літератури.¹⁾

Вплив літератури польської на нашу йде ураз із розвоєм романтизму в європейських літературах та з культурними проявами, які він викликав. Обвалене засади авторитету, що накладала пута людской одиницї,²⁾ повний, широкий, непогамований розвій так фізичної як духової людскої індивідуальності, перевага чувства і фантазії над розумом, і буденницею реального життя, видвигнене індивідуальних почувань та прикмет поодиноких шародів, — сформоване питань патріотично національних, наклін до життя та поезії люду, — се ті основні мотиви, які (враз із політичними подіями) розбудила з початком сего століття романтична поезия в усіх європейських літературах.

Завязки декотрих із сих елементів, що були основою сего європейського руху зачали в українській літературі проколюватись самостійно; до них належить: почутє національне, та наворот до люду, его житя, звичаїв, пісень, переказів та віровань.

Довговічна боротьба України з Польщею, та непривезні її взаємини з Московщиною виробили у просвітчених Українців почутє національне, та горячу любов до рідного краю. Прегарні історичні пісні удержані в усій съвіжості живу традицію, непереривну звязь із бувальщиною. Та обставина, що українська шляхта винародилась: спольщилася або змосковщилася, — вплинула рішучо на характер українського письменства; через те звернулись українські письменники за предметами своїх творів до житя люду; через те станула наша новійща література з самого початку на демократичному ґрунті. Незвичайно богата устна українська словесність а передовсім пишно розвинена лірична поезия зачала чим раз

¹⁾ Тут, користуючись тими матеріалами, які до тепер достарчила нам наука, п. пр. згадана праця Дацкевича, — подаю деякі пові доповнення.

²⁾ Порівн.: G. Brandes: „Główne prądy literatury europejskiej XIX. stulecia.“ III. t. str. 13.

більше впливати на письменну літературу, так, що мова люду, мова пісень народних сталає уже в писанях Котляревского, Артемовского, Квітки і ін. літературною мовою; і вже в „Наталці Полтавці“ бачимо многі мотиви, зачернені з українських народних пісень. Через се зникла одна з важчих перегород, які існували між словесностю штучною а людовою; тепер отворилася широка дорога для впливу людової поезії на штучну.

Такі літературні відносини існували на Україні, коли сюди став долітати відгомін європейського літературного руху. Не треба й говорити, що згадані умови сприяли новому романтичному прямованию.

На Україну доходив сей рух духовий троякою дорогою: будьто безпосередньо через знакомство Українців з літературами західно-європейськими, будьто посередно через літературу польську, і московську.¹⁾

Яккож проявилось знакомство українських письменників із сучасною європейською літературою романтичною?

Ще в 20-их роках сего століття познакомив Українців Кроненберг, професор харківського університету, з Шекспіром, котрого твори набрали сьвіжого значення серед романтичної поезії. Куліш згадує, що нарівно з Міцкевичем і Пушкіном читав він і его товариші Байрона і Шілера. Думитрашко і Гулак Артемовський перекладають деякі поеми Гетого. Срем'я Галка (Костомарів) написав кілька наслідовань із Байрона з моттами з него н. пр. „До жіздвік“, „Журба єврейська“, „Місяць“ і ін. Ол. Навроцький перекладав поезії Гайного, і т. д.²⁾

Помало познакомлювались Українці також із літературним рухом Чехів та Сербів, з їхнім народним відродженем, їх розправами про народність, їх заходами коло збирання етнографічних матеріалів, в котрих глядано індивідуальних прикмет своєї народності. Хоть на Україні зачались деякі спорадичні заходи коло збирання пісень народних незалежно

¹⁾) Характеристичні суть у сemu згаді слова Н. Маркевича, котрий черпав запобіль до своїх поезій із українського життя. Він перенів першу думку „підложить московські слова під чудову музику українських пісень“ — під впливом „Іграпедик“ мельодій Т. Мура, і „Сврейских мельодій“ Байрона. Опісля причинились до яснішого сформування сеї думки „Утопленник“ Пушкіна, „Dziady“ Міцкевича, „Erlkönig“ і „Fischer“ Гетого, „Світлан“ Жуковського, і пп.[Укр. Мелод. предисл. I. порівн. Н. П. Дащкевича: „Отзыvъ о сочиненіяхъ Петрова: Очерки истории украинской литературы XIX. столѣтія“ Записки Импер. Акад. Наукъ Томъ LIX кн. I. С. Петербургъ 1889, стр. 214].

²⁾) Порівн. Н. И. Петровъ. „Очерки истории украинской литературы XIX. столѣтія“, Кіевъ 1884. стор. 126.

³⁾) Докладно показав се Дащкевич у „Отзыvъ“ [„Записки“ LIX. 140.]

від посторонніх впливів,¹⁾ — товсі таки живійше розпочалось у нас збиране і студіюване народної словесності під впливом загального європейського руху, а література польська і московська була в тому згляді для Українців добрим посередником,²⁾ спомагала перші несвідомі їх почини та враз з іншими причинами викликата у них цілій культ народності.

Українські письменники, шукаючи за признаками своєї народності, зверталися не лише до людової поезії, але й до історії рідного краю.

Часи козаччини, в котрій проявилось в усій силі політичне життя українського народу, стали головним жерелом вітхнення для українських поетів. Хоть уже в творах Котляревского (Енеїда III ч.) бачимо натяки на козацьку давнину, то живійше заінтересувались українські поети історією козаччини під впливом творів поетів московських і польських. З московських письменників заслугують передовсім на увагу: Рилєєв і Н. Маркевич.

Рилєєв (1795 — 1826) брав не лише теми до своїх поезій з української історії („Войнаровский“, „Наливайко“), але й познакомився добре з українськими піснями та думами народними, з яких нераз цілі уступили вплітав у свої поеми.

„Українська Методія“ Маркевича основані також у великій часті на подіях з історії козаччини. Маркевич також знов українську людову поезію будьто із збірника Максимовича (1827), будьто просто з уст народу.

Твори Рилєєва і Маркевича були для Українців інтересні по своїм українським сюжетам. Відгомін же західно-європейських прямовань бачили поети українські в творах Жуковского, Пушкіна, Лермонтова, Козлова і інших.

Коли не більший, то по крайній мірі не менший мали вплив на українських поетів твори польських письменників, будьто як посередники європейського літературного руху, будьто як продукти оригінальної творчості. Навіть московські письменники, як Рилєєв і Маркевич, яких можна назвати „українською групою в московському письменстві“ — під-

¹⁾ Особливий інтерес мали для Українців такі твори московські як „Граматика малоросійського языка“ Павловича (р. 1818) і розправа Цертелєва: „О старинныхъ малоросійскихъ пѣсняхъ“ та его-ж „Опытъ собрания малоросійскихъ пѣсней“ (1819). Вправді ставлячи перші кроки на полі етнографії, руковоютив ся Цертелєв, як каже Пипін („Вѣстникъ Европы“, августъ 1885. стор. 755) своїм місцевим патріотизмом, то вскорі набрав він більше свідомості про важність збираля пісень народних під впливом загального європейського руху, особливож збірників пісень Вука Караджича (1815) і Челяковского (1822).

²⁾ Порівн. Дашкевич: „Отзыvъ“ „Записки“ LIX. с. 172—173, 214.

лятали впливови польських поетів; ²⁾ тим більший інтерес представляла польська література для поетів українсько-руських ізза причин, котрі зараз покажемо.

Ендозмозії культури польської до української сприяло вже те переважне становище, яке займали Поляки на Волині, Поділлю та Волині так під зглядом культурним як економічним.¹⁾

Вплив польський особливо був сильний на правобережній Україні, а пізніше розширився через харківський університет і на Україну слободську.

В польській літературі відбилися в повній силі всі найвизначніші прояви загально-европейського руху, викликаного романтизмом. Наукові твори Бродзіньского ²⁾ Зоряна Доленгі Ходаковського (т. є. Адама Чарноцького) ³⁾ а також збірники українських матеріалів етнографічних, що з'явилися заходами польських письменників, — мусіли чимало призвести до розбудження української етнографії а тим самим і до поглублення національної самосвідомості. Також поезії Бродзіньского, котрий брав уже сюжети з життя люду, ⁴⁾ що дав у своїх піснях місце патріотичним почуттям своїх земляків, ⁵⁾ що заінтурував у польському письменстві культ народності, — культ руїн, могил, та інших останків старини рідного краю, — поезії її могли знайти симпатичний відголос в українських письменників.

Те саме дастє ся ще в висшій мірі сказати про повні віщого ві-

¹⁾ Се показав я докладніше в розправі п. з. „Українські народні пісні в поезіях Богдана Залєского“, порівн. „Записки наук. тов. ім. Шевченка“ у Львові 1892. ч. I. стр. 125 і 127.

²⁾ „O klasyczności i romantyczności“ (1818); тут покладено особливий натиск на вагу народних пісень для літератури, та на значінє народності в письменстві.

³⁾ „O Słowiańskszczyźnie przed chrześcijaństwem“ (1818.) Чарноцький вказує на важність студій етнографічних та історичних. Він сам зібраав велику масу матеріалів етнографічних, що ввійшли по частині до збірника Максимовича.

⁴⁾ п. пр. „Wiesław“.

⁵⁾ Чувства її розбудились особливо по не давному тоді розборі Польщі

⁶⁾ Твори Красінського знат між іншими й Шевченко, як про се съвідчать примітки Броніслава Залєского до листів Шевченка [порівн. „Листочки до вінка на могилу Шевченка“, „Літер. наук. бібліот.“ ч. 5, стр. 31, 45.] Ієнільські, повні глибоких фільзофічних думок твори Красінського полічили легкі відтінки свого впливу й на поезіях Шевченка. Іменно ж драма „Ірдіон“ основана на подіях із перших часів християнства“ має анальтою в Шевченкових „Неофітах“, що відносять ся до тих самих часів.

⁷⁾ Словачкій не полишив виразнішох слідів свого впливу на творах українських поетів.

⁸⁾ „Żmija“, powieść kozacka.

тхнені і сити твори Красінського,⁶⁾ а також Ю. Словацького⁷⁾ котрий одну свою поему⁸⁾ оснував на вірованях українського люду й на подіях з часу козаччини.

Ще більший інтерес представляли дія українських письменників твори поетів т. зв. „української „школи“ в польському письменстві.

Письменники сі, виховані на Україні, серед пишної її природи, вилеплені звуками української тужливої пісні та буйної чарівної казки, напослідок з малечку переказами про кроваві часи козаччини, полюбили по своєму горячо сю країну, привязались до неї як до частини своєї вітшини, і тужили за нею, блукуючи по сьвіті як емігранти. Переїнявши ся українськими піснями, стали они відповідно до тодіших літературних прямований брати з них основу до своїх поезій або як и. пр. Залєскій просто їх перекладати, та вставляти між свої пісні.

Полюбили они й давнину козацьку — полюбили по своєму. З історії козаччини брали ті поети¹⁾ до своїх творів лише такі моменти, де козацтво йшло рука в руку з польською шляхтою супроти Турків, Татарів, або й Москалів.²⁾ Се козацтво окружили они такою авреолею слави, діла їх осьпіували з таким горячим ентузіазмом, представили цілу козацьку добу в таких ідеальних красках, що мусіли конечно звернути на себе увагу українсько-руських письменників, та враз із другими обставинами вплинути на витворене анальгічних поглядів і потувань, та анальгічних поетичних творів в українсько-руському письменстві.

Легка популярна форма, український язык поезій Т. Падурри³⁾, та сама цікава его особа, — чудова мельодійність віршів Б. Залєского з его стрійними постатями козацькими, — незвичайна съміливість та реалістична вірність кровавих картин а навіть об'єктивність у представленю гайдамаччини у С. Гощинського, — щира симпатія до України та одушевлене українською стариною й українськими піснями народними, яке бачимо у М. Грабовського⁴⁾ — оригінальність і поетичність стилю та вибір цікавих моментів з козацької історії, в повістях М. Чайковського а на останку глибоке зрозумінє української природи та чувство неприязні зглядом московської кормиці, яким проникнені всі майже твори вкраїнсько-польських письменників, — усе те робило велике вражене на українсько-руських поетів, полишило свої сліди на їх творах та побуджувало їх до самостійного оброблювання подібних тем.

¹⁾ Виняток становить Сев. Гощинський.

²⁾ Порівн. повість М. Чайковського: „Hetman Ukrayny“.

³⁾ Язык Падури переповнений польсько-руськими макаронізмами.

⁴⁾ Порівн. „Literatura i krytyka“. П. (Ukrainiška szkola“).

Виразні сліди полишили по собі твори цих поетів на писанях Гребінки,¹⁾ Метлінського, Куліша²⁾ Шевченка і ін.

Культ степів і могил, та похороненої в них козацької слави, типи кобзарів-бардуристів, а па останку ідеалізація козаччини, се головні призики впливу українсько-польських поетів на Метлінського.³⁾ Про вплив українсько-польських поетів на Шевченка згадаємо ще пізніше.

Коли зважимо, що найважніші твори письменників українсько-польських написані перед 30-imi роками цього століття, т. є. перед розцвітом козакофільства в українській літературі, то порозуміємо, що не можна маловажити значення цієї „школи“ в історії українсько-руської словесності.

„Коли павіть значно обмежити безпосередній вплив українсько-польських письменників“, каже Дацкевич, — „або павіть, ідучи в слід за Кулішем, звести той вплив до нуля, то все таки не можна не сказати, що польсько-українська „школа“ представляє значний інтерес для історії української поезії в силу анальгії, яка виступає, коли порівнююмо цю школу із українським літературним рухом. Аналогія ся лежить в отсіх фактах: Основа творів так польсько-українських поетів як і українсько-руських романтиків одна й та сама: народна поезія, їх історія Вкраїни козацької доби: Поляки, що родились і жили на Вкраїні, не остали ся глухими на славу козацьку, й одушевлялись українською поезією. Дальше у польсько-українських поетів як і в українсько-руських ішла літературна творчість поруч із студіями етнографічними й історичними. Рівночасно лучив ся літературний рух із поглубленем суспільної самосвідомості, і рухом суспільним: польська „хлопоманія“ 30-их років, була рівнобіжною з українським народовством. Схожість таку можна додбачити і в другорядних рисах: польсько-українські поети були такими же приклонниками Байрона⁴⁾ як і чисто українські; і там, і сям закидувано провінціялізм. Генеза польсько-української школи пояснює нам розвій рівнобіжної з нею поезії українсько-руської.⁵⁾

Серед тих польських поетів, що випливли на розвій українського письменства, перворядне місце займає А. Міцкевич.

¹⁾ Порівн. Дацкевич: „Огнівъ“ „Записки“ LIX. 216. В сему знаменитому творі київського професора порушено много точок польсько-українських літературних взаємин; тому ж я попри власні досліди так часто покликуюсь на се критичне жерело.

²⁾ По моїй думці дастъ ся се сказать не про всіх, а лише про декотрих поетів так польсько-, як руско-українських.

³⁾ „Отзвѣ“ — „Записки Имп. Акад.“ LIX. 231.

⁴⁾ Порівн. „Чайковский“ роман Е. Гребінки з козацької давнини, написаний московською мовою.

⁵⁾ Порівн. „Чорна Рада“ і деякі з поезій, поміщені в „Досьвітках“.

Хоть у своїх поезіях не діткнув ся він так як поети українсько-польські, українських сюжетів, то виплив він на наших поетів незвичайною силою слова, і чувства, шириною съвітогляду, гуманностю думок, та взагалі величю свого поетичного таланту. Особливо ж подобалось українським поетам те, що Міцкевич, так як і они, брав сюжети до своїх балад, романів та інших поем із життя, пісень та вірозвань люду.

Коли Г. Брандес,¹⁾ характеризує польську поезію XIX. століття, каже, що у польських поетів-романтиков боротьба за природність стає ся майже обовязком реалістичним, та се відносить ся в повній до Міцкевича, — і сей бік єго поезії особливо мусів указувати українським поетам, на становище Вкраїни зглядом московського правительства, анальгічне до цього — яке занимала зглядом той-ж держави Польща.

Не маючи наміру показувати подрібно впливу Міцкевича на українську словесність, зверну лише увагу на кілька зверхніх слідів такого впливу.

В баладі „Тукай“ видає Міцкевич у легкий та забавний тона і тим вказує на новий спосіб оброблення віровань і переказів люду.²⁾ Такий самий спосіб оброблення знаходимо в баладі: „Шані Твардовська“. Не диво отже, що той спосіб оброблення любовних казок привів до вподоби Українця Артемовського-Гулака, котрий мав тут нагоду показати, і дійсно показав в переробці сеї балади вкраїнський гумор, котрим оживив цілій свій переслів. Переслів сей не єсть дословний: тим більше в нему житя і свободи. Тому саму тему обробив ще свободніше, але менше удачно Віктор Забіла в своїй казці: „Остан і чорт“.³⁾

За ясні сліди впливу Міцкевича на Метлинського вважає Дашкевич уживані деяких оломатопоетичних слів.⁴⁾ Метлинський злав Міцкевичеві поезії, як про се съвідчить перегляд поезії п. з. „Morlach w Wenecji“.⁵⁾

¹⁾ G. Brandes: „Odczyty o poezji polskiej XIX wieku“ с. 12.

²⁾ Се завважав уже П. Хмельовський: „Adam Mickiewicz“ I. а за ним Дашкевич: „Отзы́в“ 208.)

³⁾ Забіла наслідував тут Міцкевича посередно через Артемовського.

⁴⁾ В Міцкевичевій баладі „Lilie“ подибуємо таке наслідоване звуків ик: „stuk, stuk“, „skrzyp“, skrzyp і т. д. У Метлинського ж читаємо такі вірші:

І рушниці і лук пук пук, пук пук
І то ворог то кінь ген гун, ген гун“.

⁵⁾ Поезія ся не єсть оригінальним твором Міцкевича: про се съвідчить найвиразнійше вже сам заголовок: „Morlach w Wenecji“ — (z Mérimee Guzla): але Метлинський вважав її мабуть оригінальною, і помістив у своїй збірці: „Думки й Пісні та ще дещо“ (1839) у відділ „Луна із Польщі поруч із перекладами поезій „Вітвіцького, та Суходольского.“

З перекладів Міцкевичевих поезій довершених іншими поетами до найудачніших належать пересліви Куліша.¹⁾ Крім того перекладали ще поезії Міцкевича на українську мову: Л. Боровиковський,²⁾ Костомарів³⁾ і Ол. Навроцький.⁴⁾ Із новійших перекладчиків Міцкевича заслугує увагу М. Старницький. Також поети галицько-рускі занимались перекладами із Міцкевича, як Ів. Озаркевич,⁵⁾ К. Климкович,⁶⁾ П. Свій⁷⁾ і т. п.

Переклади сі, як бачимо, не дуже численні; они не можуть бути мірою впливу Міцкевича на українсько-руську суспільність, та літературу; вплив сей був далеко більший; все ж таки суть они виразними доказами, що українсько-русі письменники знакомі були із творами геніального польського поета, що сії твори робили на них велике вражене, так, що они при помочи нерекладів хотіли познакомити з ними своїх земляків.⁸⁾

¹⁾ В „Основі“ з р. 1861 помістив він під псевдонімом „Ломус“ отсі переклади: „Русалка“ (*Świtezianka*); Химери (*Romantyczność*) і „Чумацькі діти“ (*Powrót taty*).

²⁾ Переклав „Фариса“.

³⁾ „До М. Потоцької“ і „Козак та дівчина“ (*Panicz i dziewczyna*).

⁴⁾ Переклади Навроцького, а іменно: „Те люблю“, „Панич і дівчина“, „Рибка“; „Романтичність“, „Розмова“ та „Могилка Марусі“ — не були ще мабуть друковані а згадує про них Петров (*Очерки ист. укр. литер. XIX. столѣтія*. 259).

Гарні два переклади Олександра Навроцького надруковано в галицькій „Ниві“ Горбала з р. 1865, — а іменно: „Оду до Юності“, (стор. 294) і „Фариса“ (стор. 245).

Хибно вважає Ом. Огоновський [порівн. „Pamięt. tów. liter. im. Mickiewicza II. 171.] Володимира Навроцького знаного економіста і етнографа, — автором сих перекладів

⁵⁾ Озаркевич переклав „Поворотъ отца“ (*Powrót taty*).

⁶⁾ Переклав баладу „Czaty“.

⁷⁾ П. Свій переклав (доволі слабо) кілька „Сонетів кримських“.

В Галичині з'явились також деякі українські переклади Міцкевичевих поем: н. п. О. Кониського, [*Pożegnanie Child-Harolda* (*Слово 1884 Nr. 100*)]; Кузьми Волинця [уривки із поеми „Pan Tadeusz“ (Порівн. „Правда“ 1874)]; той сам автор написав частину перекладу поеми: „Konrad Wallenrod“ — однак єго переклади не мають великої вартості.

Про сі переклади порівн. статю Омеляна Огоновського: „Mickiewicz w literaturze rusko-ukraińskiej“ (Pamiętnik Tow. liter. im. Mickiewicza. Lwów, 1888. II. 171—173. В „Дзвінку“ 1890 р. подав переклад б. „Powrót taty“ М. Коцюбинський.

⁸⁾ Хоть доба романтизму в поезії давно минула, то процес впливу Міцкевича на українсько-руску літературу ще не скінчений. І нині ще познакомлює ся галицька молодіж руска в школі з поезиями Міцкевича — котрі лишають свої сліди на творах, що часом появляються ся з під пера тої молодіжі. Се видно на кількох сучасних галицько-рускіх поетах.

Але й на Україні інтересують ся творами Міцкевича: Доказ на се маємо в недавно що (р. 1893) виданих поезіях Лесі Українки п. з. „На крилах пісень“ — де і п. „Кримські спогади“ носить на собі сліди впливу Міцкевичевих „Кримських сонетів“.

Хотячи прослідити вплив сего поета на наше письменство, мусілиби ми докладно розібрати відповідні твори поодиноких українських письменників,¹⁾ — а се вивело би нас далеко поза границі нашого предмету.

З сего-ж короткого нарису взаємин українсько-руської романтичної поезії до польської видно, — що вплив Міцкевича на Шевченка, про котрий будемо ширше говорити, не єдиничним фактом у нашій літературі, — але що факт сей звязаний із цілою чергою літературних взаємин нашого народу до інших народів європейських, особливо ж до найближчих нам народів слов'янських. Істновання таких літературних взаємин, — се знов проява, що обіймає всі цівілізовані народи, що відбулась і на найвиднійших геніях літератур цілого світу.

А тепер підійдім ще о крок близше до головного предмету сеї студії.

Характер усакого письменника й напрям єго творчості залежить: а) від індивідуальних єго спосібностей; б) від пригод, серед яких плило єго житє, від обставин, що причинились до кращого розвою, або до змарновання сих спосібностей; в) від сучасного устрою суспільності, від її потреб і змагань; г) від напрямку того культурно-літературного матеріялу, з яким доведе ся даному письменнику познакомитись будьто безпосередньо через читане, будьто посередно через товарищоване з освіченими людьми.²⁾

Усі ті елементи витискають свою нестерту печать на творах усакого письменника; тому, хоча і слід порозуміти єго думки і їх розвій, хоча і пізнати відносини поета до суспільності, та вплив суспільності на поета, мусимо прослідити згадані складові елементи єго культурного стану.

Доки зможемо приступити до такої аналізи деяких поезій Шевченка, доки зможемо близше розібрати значінє Міцкевичевого впливу в генезі поодиноких поэм Тараса, — мусимо перед тим показати, що взагалі розуміти треба під літературним впливом, яке значінє мають такі впливи в психології творчості.

Відома річ, що до суми основних людських думок' трудно докинути щось зовсім нового, не чуваного, та не тиканого людским духом. Кожда важнійша думка має свою історію: одна родить ся із другої, одна із другої виколюється, розвиває ся, та дає знов почин слідуючій думці — а та знов слідуючій, і так ідуть они все дальше та дальше в нероз-

¹⁾ З давнійших поетів галицько-руських підлягав Міцкевичевому впливови А. Могильницький, в котрого „Скіті Манявському“ чути відолос діяких помислів Міцкевича.

²⁾ Деякі із сих основних точок погляду на розвій письменника впровадив до методи літературної критики Г. Тен: Порівн.: H. Taine: Anfänge und Renaissancezeit der englischen Literatur. Leipzig, 1878—1880. (I. 16—17).

ривному часі; — кожда із тих визначних думок, що творять давна в ланцуху еволюції людскої мисли — має в собі і щось давного, і щось нового.

В історії людської культури бачимо також те саме право, що проявляється у розвої организмів: еволюція організмів полягає на дідичності та природному доборі; еволюція культури на взаєминах між елементами одідиченими по предках і новими здобутками індивідуального духа. Те саме можна сказати і про одну частину культури, про літературу. Традиція подає спільну основу цілій черзі літературних появ, — оригінальна лична творчість веде традиційні елементи в розбіжних напрямах, викликує в них зміни відповідні часови, подіям історичним, ладови суспільному і. т. д. Так отже еволюція літератури взагалі полягає на спільному рівночасному діланню традиції й творчості¹⁾ — суспільної сфері і личної діяльності.

Найближчою духовою сферою літературної творчості є самаж література,²⁾ літературна мова, стиль, форма, теми, сюжети, образи, характери інтриги, настрої, ідеї — все те становить елементи літературної сфері, котра приймає нові досягнення від сучасного життя.³⁾ Сфера впливає на личну творчість, і на відворот, геніальна лична творчість відбивається на літературній сфері, витворює нові елементи, що переходять у літературну традицію.

¹⁾ Ал. Веселовский характеризує взаємини між традицією а продуктами творчості сучасним порівнянням взятим з поезії Теннісона, (Tennyson, Idylls of the King-Enid): „Тут бачимо похилену арку оперезану папоротником; там розвалилась більша частина башти, немов камінь, що відорвався від облазу; на ньому розсыпалась весела сім'я цьвітів. Відломок сходів вився високо під верх: стоїть він проти сонця, і на ньому видно сліди кроків, що давно замовкли. Чудові китиці блоща обхопили галузистими обіймами сірі стіни, і всисають ся в щілині між камінем; в низу похожі вони на змії, що звились у клуби; в верху розкинулись вони тіністим гільлем“. — „Ti реальні подробиці“, — каже проф. Веселовский, — „вказують на нові часи: то зелені побіги блоща, що обхопили сірі зводи давного переказу“. [Порівн.: „О методѣ и задачахъ исторіи литературы какъ науки“, „Журн. мин. народ. просвѣщ. CLII. 12.“].

²⁾ Порівн. Н. Кар'євъ, „Литературная эволюция на западѣ“, Воронежъ, 1886, стор. 66.

³⁾ Відносини сучасних мотивів життя до первістних принятих форм ілюструє Ал. Веселовский такими словами: „Чи ж поетична творчість не єсть обмежена відомими означеними формами постійними мотивами, — котрі одно покоління приняло від попереднього, а те знов від дальшого, — котрих первовзори ми подибуємо в епічній старині, і даліше на степені міту, в конкретних означенях первобитного слова? Кожда нова поетична епоха чи ж не працює над переказаними з давнини образами, обертаючись в їх границях, позволяючи собі лише нові комбінації старих образів, — наповнюючи їх лише тим новим змістом житя, що становить поступ згляdom бувальщини?“ (loc. cit. 12—13).

Хід літературної еволюції тим жававіший, — чим більше ослаєється традиція розвитком оригінальної творчості, чим більше перехрещуються традиції в наслідок межинародних впливів, — чим більше они уступають на другий план перед сьвіжими імпульсами життя.

Такі права рядять загальною еволюцією літератури. Якуж ролю відграють в ній одиниці із своїми індивідуальними спосібностями, — як розвивається лична творчість серед загальної духової атмосфери даного часу? О скілько традиції проникають оригінальну творчість, а о скілько може она увільнитись від літературно-традиційних елементів?

В фізичному, органічному съвіті переходить кожда одиниця в скороченю цілу туго чергу змін, яку перейшов цілий ряд її предків. Се ембріольогічно-біогенетичне право, котре бачимо і в культурному розвою народів, особливо сильно виступає в психічному розвою поодиноких людей: вони мусять переживати в скороченю всі ті фази розвою, які переходила суспільність, серед котрої вони виховались. Такі фази приходить ся отже переживати й усякому письменнику. Доки зможе до здобутків духа своїх попередників докинути що небудь нового, мусить через жите в товаристві просвівчених людей, через читане та науку придбати собі по можности як найбільший засіб готових результатів духової роботи других, перейти їх съвітлі сторони, і їх похибки.

Але приглянемо ся близше, на чим полягає літературна творчість?

Духове жите чоловіка взагалі зачинає ся від уявленя (*Vorstellung*) т. є. від того внутрішнього образу, який уносить ся в нашій душі, наколи який зверхній предмет вразив наші перви. Єсть се матеріял, з котрого творить ся ціла основа нашого внутрішнього життя. Матеріял сей підлягає перерібці та розвойови в двоякому напрямі: теоретичному, і практичному, відповідно до того, чи уявлене замінить ся на поняті, чи на постанову й ділане. У артистів та вчених, коли вони творять, переходить уявлене в постанову, — чи радше, — по словам Спенсера¹⁾ в жадобу, т. є. съвідоме виражене сили організму спосібної до діла, — що хоче обявитись на віні.

Доки уявленя перейшли на постанову, мусіла їх сума витворити ідею, або більший скомплікований образ. Наколи ідея склалась і обявилась у творі головно під впливом вірної пам'яті, та розумовання, т. є. льотічного сполученя понять, — отримуємо в результаті твір науки. При переважаючому діланю фантазії повстає твір штуки.

Фантазія артиста сполучує уявленя не так, як їх пам'ять репродукувала, — а по означеному плані, відповідно до цілості ідеї, — т. є. —

¹⁾ H. Spencer: „Zasady psychologii“, Warszawa, 1886. II. 11.

ті сполучення мають характер апераціївний.¹⁾ Ділане фантазії зачинається усе від загального уявленя, котре лише в неозначеніх нарисах уноситься в нашій съвідомості; відтак виступають поодинокі часті образу виразніші, коли первістні уявлення розпадаються на свої складові часті. При тому процесі уступають поняття на плян другий, а заступають їх образи, так, що ділане фантазії не є ніщо інше, як мислене образами.²⁾

Фантазія є двояка: активна, і пасивна. Пасивна виховується із під діланням волі; активна, — наколи воля має вплив на вибір уявлень. Пасивна уява виступає виразно у людей некультурних, та у дітей. З пасивної фантазії витворюється активна. Активна фантазія лежить в основі правдивої артистичної творчості.³⁾ Возьмім на увагу творчість поета. Поети та взагалі артисти, се натури вразливіші, чим пересічні нормальні люди; вони обдарені також доброю пам'ятю, (н. в. розвинено звичайно в своєму напрямі) — що заховає враження та уявлення. Добра пам'ять не лише не перечить орігінальній творчій роботі, але противно, — вона її сприяє. При добрій пам'яті нагромаджується в душі поета за сіб нарізних неповязаних із собою вражень, образів і фактів, котрі викликають тим живіші асоціацію, представляють можливість тим ріжнорідніших комбінацій, — чим їх єсть більше. Із того то засобу уявлень творить ся насамперед ідея. Часто головна її концепція запалюється в душі поета нагло, немов близнака⁴⁾. Опісля доперва вириняють із загального образу поодинокі складові часті, вони розвиваються під впливом нових уявлень, які піддає асоціація, прояснюються, групуються, уявлення давніші вяжуться з новими, посередні літературні зливаються з безпосередніми, традиційні із ново витвореними на підставі імпульсів життя, — і тим способом приирає доперва ідея конкретнішу форму⁵⁾. Під впливом усе напливаючих нових уявлень нераз сама концепція, сама ідея підлягає змінам, і не раз складаються на ю образи, що не були в первістному пляні. От тому-ж поет як і всякий артист витворивши собі ідею не при помочі логічного вязання понять, а через асоціацію образів, — не має нераз ні найменшого прочуття, що в єго твір попадесь сей а не другий образ⁶⁾.

¹⁾ Про запачин аперації в процесі мислення порівн.: J. Friedr. Herbart: *Sämtliche Werke herausgegeben von Hartenstein, V. Schriften zur Psychologie, Theil I, Psychologie als Wissenschaft*: 381.

²⁾ Про фантазію порівн.: Wilhelm Wundt: „Grundzüge der physiologischen Psychologie“, Leipzig, 1887, II. 398.

³⁾ Wundt: *ibid.* 399.

⁴⁾ W. Wundt, loc. cit. c. 400.

⁵⁾ Wundt: „Vorlesungen über die Menschen- und Thier-Seele“, Hamburg u. Leipzig, 1892. s. 342.

⁶⁾ Wundt, loc. cit. 401.

Процес творчості відбувається у поета в часі писання бистро. Уявлення й образи мусить скоро прибрести якусь скристалізовану артистичну форму; оттут і з'являється часто до помочи сея форма, яка попала в душу поета в часі першого враження, підлягаючи ще, о скілько можна, змінам відповідно до цілості твору та до становища, яке сей образ займає в новому сполученню. Тому-то сльоди літературного виливу так часто можна бачити вже на формі даного поетичного твору.

Однак творча робота — це процес не хвилевий: відбувається він не лише у часі писання, коли ідея набирає плястичнішої форми; сея асочіяція образів, яка заходить у часі писання, — що має вигляд чистого припадку — це детермінізм довгої черги природних причин¹⁾ — це наслідок попередніх процесів, що відбулися в душі поета, це виплив цілого ряду духових появ, спостережень, вражень, зворушень, що спотрібували спору частину психічного життя автора²⁾.

Щоби твір штуки міг уродитись, потреба, як се ми показали, щоби призбиралось у поета доволі матеріялу будьто сирого, будьто переробленого вже людською думкою³⁾. Сими матеріялами розпоряджує опісля уява поета. Всю, що становить корм для уяви, складається і мусить складатись будьто із відблисків реального світа, будьто із первісних елементів і понять вироблених людскою культурою; навіть у найдикших ви-родах орієнタルні фантазії не бачимо інших, нових елементів, як поодинокі змислові спостереження, що задержались у памяті творців⁴⁾.

Щоби новий продукт витворений із призбираного духового матеріалу носив на собі знамена правдивої творчості і орігінальності, потреба, щоби, ввесі сей матеріал переродився у поета в саму жизненну складову частину його душі⁵⁾. Чим більший талант поетичний, тим скоріше потрафить ті враження відповідно переродити, оцінюючи їх критично вже в хвиці, коли їх приймає. Сильна, самостійна поетична єдніння, приймаючи літературні враження, користає також із слабих, нетативних боків відповідних творів, котрі викликають тоді у нього відмінні погляди і почування. То-ж і образи поетичні, витворені враженнями літературними, хоть

¹⁾ Порівнай стат. П. Боборикіна „Этюды по психології творчества“) Вѣстник Европы“ 1885 III. 590) Стати сея опирається головно на студіях Суріо, („Theorie de l' invention“, par Paul Souriau“; Сеалья (Essai sur le genie dans l'art; par Gabriel Seailles). З тих критиків подає Боборикін богато доказувальних цитатів.

²⁾ Henryk Taine, „O inteligencji“ („De l' intelligence“) Warszawa, 1885 II. 3.

³⁾ Про психіологію творчості порівн. також: „Piotr Chmielowski: „Artyści i artyzm“, (Studya i szkice z dziejów literatury polskiej“ Seryja I. 54)

⁴⁾ Ed. Hartmann: „Philosophie des Unbewussten“. (das Unbewusste im ästhetischen Urtheil, und die künstlerische Production) Berlin 1869. 216.

⁵⁾ Боборикін, loc. cit 594.

не нові, набирають у творах правдивих поетів нових рисів, — носять на собі признаки безпосередньої творчості. Однак не зглажом усіх літературно-традиційних елементів може поет бути єдинаково самостійний.

Взагалі більше свободи лишають авторови, та допускають до сильнішого заявлення его індівідуальності, ті его традиційні літературні елементи, котрі підлягають більшому впливови з боку житя: на примір ідеї в порівнаню з формами та із мовою, — стиль в порівнаню з лексичним та морфологічним складом мови, — відтворене загального типу, в порівнаню із специфічними принятими образами і т. д.¹⁾

Як проявляють ся сліди знайомства автора із даними літературно-традиційними елементами? Чи не заходить яка звязь між скількостію літературних впливів а виразностію слідів, які вони полишили в писанях даного письменника?

Чим більше вражінь ділає на поета, тим стають они слабші, тим більше із собою мішають, так, що їх трудно розріжнити; і на відворот: чим сих вражінь менше, тим суть сильнішими тим глибше попадають у душу, і тим виразніше видно їх в нових готових літературних творах. Тим іменно пояснюю ся сила вражінь, які відбирає чоловік у молодому віці.

Тому-ж не єсть се доказом великої самостійності якогось поета, коли в его творах не добачуємо ніяких слідів знаної ему літератури, так, як із другого боку істноване таких слідів не съвідчить знов про велику залежність даного автора. Часто буває як раз навпаки.

Не єсть се отже мірою поетичного таланту, що якійсь поет більше або менше послугував ся знаними літературними творами других письменників, — але се, як він використав знаній ему матеріял, як він з'умів із нього вибрati те, що здоровійше і краще, як він сполучив із чужими мотивами здобутки власного духа, о скілько він поступив на перед, опершись на щебля чужої літературної роботи, та чужих думок.

Так отже і в отсій студії не ходить мені лишень о показ, який поетичний матеріял із творів Міцкевича виплинув до духової скарбниці Шевченка, але також о се, як Тарас користував ся цим матеріялом, як ті думки переточились у нього з многими безпосередніми та літературними вражіннями, як переродились, зросли, скріпились, та дали нові, орігінальні — (о скілько се взагалі можливо у котрого небудь поета), — многоцінні твори.

Література предмету, про котрий говорить ся в отсій студії, зовсім не богата, і до недавна ограничувалась на кількох натяках. Перший такий натяк про вплив Міцкевича на Шевченка подибуємо у Петрова,

¹⁾ Кар'євъ, „Литературная эволюция“ 331—332.

в „Очеркахъ исторії української літератури XIX. столѣтія“ (Киевъ 1884). Дальше присвятив сьому предметови кілька слів Ів. Франко в статі: „Adam Mickiewicz w literaturze russkiej“, („Kraj“. Petersburg 1885. Nr 46)¹⁾ а за ним Дацкевич у критиці згаданого твору Петрова. [Отзывъ о сочин. Петрова: „Очерки“ і т. д („Записки Импер. Акад. наукъ т. LIX.“)]. Того самого року, т. е. 1889-го появилась перша спеціяльнийша робота, що відносить ся до цього предмету, а іменно розвідка Ів. Франка п. з. „Перебендея“, — де порівнюються сеся поема з Міцкевичевою „Імпровізацією“. Доперва р. 1892 вийшла окрема брошуря присвячена нашому предметови, п. з. „Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка“, [Написав Осип Третяк, Краків, Накладом автора. 1892. стор. 38+4 ненумер. — in 8°.] Наконець р. 1893 помістив Ом. Огоновский у виданю творів Шевченка кілька дрібних уваг, в котрих уважляє отсю роботу д. Третяка.

Те що сказали про вплив Міцкевича на Шевченка Петров, Дацкевич, Франко (в статі: „Mick. w literaturze russkiej“¹⁾) і Огоновский, буде дальше наведене майже до слова. Про погляди Франка висказані в розвідці п. з. „Перебендея“, та про деякі орігінальні вислідки роботи д. Третяка буду докладно говорити при розборі поодиноких питань порушених сими авторами.

Тут приневолений я сказати ще кілька слів про відносини мої розправи до праці д. Третяка.

Отся студия написана ще р. 1889, а перероблена та доповнена р. 1890. Пишучи її, мав я до помочи згадані замітки Петрова, Франка та Дацкевича, і розвідку Франка про „Перебендею“. До недавного часу не було у нас видавництва присвяченого виключно науцї: з тої причини моя робота про вплив Міцкевича на Шевченка довго перележувала по ріжних редакціях видавництв дійсних і проектованих.

Між тим, при кінці р. 1892 появила ся згадана розвідка д. Третяка, — а в ній побачив я з приемностю богато таких результатів, до яких дійшов я ще перед трома роками.

Маючи однак те переконанє, що робота д. Третяка кидає декуди хибне съвігло на значине Міцкевичевого впливу в розвою Шевченкової творчости, легковажить деякі речі великого значіння, та для своєї поверховності не зовсім відповідає вимогам науки, — а не хотячи також зреши ся здобутків, до яких дійшов я самостійно, — не вважаю річкою лишиною подати і свою розправу до відомості загалу. О скілько мені

¹⁾ Про сесю статю згадує Омелян Огоновский, в розвідці „Mickiewicz w literaturze rusko-ukraińskiej“. [„Pamiętnik Towarzystwa literackiego imienia Ad. Mickiewicza“. Lwów, 1888.]

вдалось посунути на перед питанє обговорюване д. Третяком, — нехай розсудить критика.

Оголошуючи однак свою студію по роботі д. Третяка, міг би я наразиться на закид, що в тих точках, де моя робота сходить ся з розвідкою згаданого критика, я поповнюю плягіят. Супроти такого закиду мушу тут застеречи ся.

На щастє приходить се мені й не трудно. Такі знані в наукі люди, як проф. др. Ом. Огоновський, проф. др. А. Каліна, проф. др. С. Смаль-Стоцький, др. Ів. Франко, і другі, котрим моя робота була відома давно перед оголошенем розвіправи д. Третяка, можуть посвідчити, що до головних здобутків сїї студїї дійшов я ще тоді самостійно. На се маю ще й прилюдні докази:

Результати моїх дослідів про вплив Міцкевича на Шевченка були вже подані до загальної відомості. З початком р. 1890 читав я свою розправу на трох засіданях „Кружка слов'янського“, що тоді відбував свої наукові зібрання на львівському універзитеті під протекторатом проф. дра Каліни. Доволі докладні справоздання із моїх відчitів подано в часоп. „Дѣло“¹⁾ з р. 1890 [ч. 18. (4 и. ст. лютого); ч. 22—23. (10 и. с. л.)];

¹⁾ Повні річники тих часописій знаходяться лише по відповідних редакціях, та публичних бібліотеках; для ширшого загалу вони не приступні. Тому-ж, щоби читачам отсїї книжки дати спроможність переконатись, до яких результатів дійшов я був це перед згаданою розвідкою д. Третяка, — подаю тут дословний переклад важніших уступів короткого справоздання написаного Іваном Франком у згаданих числах часоп. „Kurjær Lwowski“ з р. 1890.

„В середу (д. 29/І. 1890) відбулося засідане „Кружка слов'янського“, на котрім акад. Колесса відчитав першу частину своєї праці про вплив Міцкевича на Шевченка. Прелєнт зачав від бібліографічного вичисленя переладів із Міцкевича на руську мову, — почім розповівши коротко долю Шевченка, зібрав усі знані до тепер съвідоцтва про знакомство Шевченка із мовою й літературою польською, особливо-ж із творами Міцкевича. Съвідоцтв таких, як і взагалі съвідоцтв, що відносяться до поетичної творчості Шевченка, масно дуже мало, — а й ті, які суть, не відзначаються особливою прецизією. До оцінки впливів, яким підлягав Шевченко, остається отже: вишукувати схожості в стилі, вираженнях, концепціях та провідних ідеях. На ту дорогу пустив ся прелєнт, хоть не означив докладно, що треба розуміти під впливом, не пояснив загальних психологочніх прав поетичної творчості.

З незвичайною скрупультностію перейшов він і порівняв подібні уступи в баладах: Шевченка „Тополя“ і Міцкевича „Ucieczka“; Шевченка „Русалка“ і Міцкевича „Рубка“ і перейшов нарешті до обговорення поезії „Перебендя“, посвячуячи богато місця полеміці і зрозправою Ів. Франка про сесю поему. Д. Колесса не бачить у тій поемі впливу Міцкевичової поеми „Dzia d'y“, — специальні-ж „Імпровізації“ — за те додає схожість між „Перебендею“, а Міцкевичовою баладою „Duda gazz“. По дискусії промовив др. Каліна, а піднісши добре прикмети сїї праці, котра по емоції єсть найліпшою, найсовістійшіше, і найбільше науково обробленою із усіх, що до тепер були читані в „Кр. слов.“ — із властивим собі

ч. 28. (18. н. с. л.)] а також в часоп. „Kurjer Lwowski“ з р. 1890. [Nr. 31. (з д. 31 н. ст. січня); Nr. 41. (10 лютого); Nr. 23. (16. н. с. лют.)]. Із тих справоздань може кождий впевнитись, що пишучи свою розправу не потребував я йти доперва в сліди д. Третяка. Коли ж і сей критик доходить до деяких подібних вислідків, — то се лише потверджує їх стійність.

Я догадуюсь, що й д. Третяк написав свою розвідку самостійно, не знаючи результатів моєї студії, (хоч міг їх знати) — бо в противному разі був би він чайже з простого почуття обовязку покликався на справоздання поміщені в часописах „Діло“, та „Kurjer Lwowski“.

Студію свою оголошую я очевидно не в такій формі, в якій вона була читана в „Круж. слов'янському“ перед трома роками. Я доповнив її новими зібраними за той час матеріалами, — та переробив її відповідно до нинішнього моого погляду на се літературне питане.

тактом вказав на її хиби, а іменно, що автор надмірно придержувався букви, а не уважав загальніших ідей, котрих вплив єсть тут одного десидуючий.

IV-те Засіданє „Круж. слов.“ Сим разом розібрав д. Колесса групу історично-патріотичних творів Шевченка, — а дальше затримався довше над поемою „Сон“ та показав впливи, які мала на концепцію своєї поеми Міцкевичева поема „Dziady“, і „Usterp“. Відчитана частина праці д. Колесси з'єднала авторови великі похвали так із боку товаришів, що забирали голос, як із уст проф. Каліни, котрий підніс совітність, і строго-наукову методу в обробленю предмету.

V-те Засіданє відбулося „Круж. Слов.“ д. 12. б. м.; академік Колесса відчитав третю й послідню частину своєї студії про вплив Міцкевича на Шевченка.

В тій частині піддав він перший раз основний аналіз поему Шевченка під заг. „Великий Льох“, порівнюючи її з двома другими поезіями Шевченка під заг. „Розрита Могила“ і „Субботів“. Показавши ідею поеми, і містичизм, що на ній полилив виразні сліди, — порівняв її з другою й третою частиною поеми „Dziady“. Наколи в котрім творі Шевченка знати вплив Міцкевича, — то в поемі „Великий Льох“ відіграв він найбільшу роль, на що вказують многі ремінісценції з поеми „Dziady“, зібрани автором скрупульято. Відчитав свій закінчив К., зібравши коротко вислідки своєї студії, на котрі слухачі згодились майже без дискусії.

Не мила се робота: самому наводити съвідоцтва про себе; однак для самоохорони — се річ конечно потрібна.

I.

На скілько Шевченко знов Міцкевича. Польської мови вчить ся в Варшаві та Вільні. Петербургскі Поляки. Л. Демский. Подорож по Україні. Враз із Чужбинським читає Шевченко „Dziady“; перекладає Міцкевичеві поезії. В неволі інтересується творами Міцкевича; читає їх повернувшись з неволі — живучи в Петербурзі. Протяг часу, в котрому виступає в поезіях Шевченка вплив Міцкевича. Поздінок фази розвою Шевченкової творчості.

Щоби придбати собі підставу до дальших дослідів, мусимо насамперед довідатись, чи знов Шевченко поезії Міцкевича, — чи знов польську мову так, щоби міг добре розуміти ті поезії, — мусимо знати, котрі Міцкевичеві твори були відомі Шевченкови, і в якому часі.

Польської мови навчився Шевченко не з книжок, а таки межи Поляками. Пан Тараса, П. В. Енгельгардт, пробував довгий час у Вільні, а опісля в Варшаві — а з ним і наш поет.

В тих то містах, чуючи скрізь польську мову, мав поет нагоду її навчитися. До науки сеї мови потягла Шевченка й немаловажна причина. Живучи в Варшаві, де его пан віддав на науку якомусь кімнатному маляреви, — залюбився шіснайцятилітній тоді Тарає в гарній швачці — Польщі. Любка вимагала від Шевченка, щоби він розмовляв з нею лише по польськи. Тоді то навчився поет добре польської мови — лише не міг позбутися українського вýговору — так, що пізнійше сказала про него одна панночка-Полька: „Pan Szewczenko bardzo dobrze mówi po polsku — wszelako w jego mowie jest zawsze coś chłopskiego“.¹⁾ Може бути, що вже в часі свого побуту в столицях Литви та Польщі чув Тарас дещо про Міцкевича, котрого ім'я було тоді скрізь голосне; може любка-патріотка дала ему прочитати й деякі поезії Міцкевича. Маємо однак певні докази, що Шевченкови відомі були твори сего польського поета менче більше коло р. 1838—1840. Тоді то, в часі визволення з кріпацької неволі та першого пробудження поетичного свого таланту обертався Шевченко в кружках петербургских літератів та ар-

¹⁾ Порівн.: М. К. Чалый, „Жизнь и произведения Т. Шевченка“, Кіевъ 1882. 147.

тистів, між котрими чимало було й Поляків. Не оден з них мусів особисто знати Міцкевича, що недавно жив у Петербурзі, і видає тут свої поезії. До таких освічених Поляків, що могли на Шевченка впливати, належав і Л. Демський; з його бібліотеки пожичав Тарас польські книжки, між котрими був і оден томик поезій Міцкевича, видання познанського. Про се згадує сам Шевченко в своїй автобіографічній повісті п. з. „Художникъ“.¹⁾

Ще важніші съвідоцтва подибуємо у Ол. Чужбиньского.²⁾ До него приїхав Тарас, в часі своїх подорожей по Україні, в осені р. 1843. Тоді то читали они ураз Міцкевичеву поему „Dziady“. І інші твори сего поета робили на Шевченка велике вражене. Особливо подобав ся єму тоді Міцкевичів переклад з Байрона „Pożegnanie Child Harolda“ і він часто виголошував отсю strofu, що підходила й до его житя:

Teraz po świecie błądzę szerokim
I pędzę życie tułacze;
Czegoż mam płakać? za kim? i po kim?
Kiedy nikt po mnie nie płacze!³⁾

Як сильно інтересували Шевченка поезії Міцкевича, доказує сеся обставина, що Тарас пробував навіть перекладати єго вірші на українську мову: — „Шевченко не долюблював Поляків“ — пише Чужбинський⁴⁾ — „але до Міцкевича чув він особливу симпатію. Кілька разів прививав ся він за переклади єго віршів, але ніколи не кінчив, і розривав їх на дрібні кусники, щоби й сліду не осталось. Інші поезії виходили незвичайно вдатні — але скоро який вірш показав ся єму тяжким або невірним, Шевченко кидав і нищив усі попередні строфи. — Мабуть сама доля не хоче — говорив він — щоби я перекладав лялкі вірші“.

Поезії Міцкевича не стратили для Шевченка примани і в пізнійшій добі житя — в періоді невольницькому. Вправді не маємо виразних відомостей, чи Тарас читав і в неволі сї твори — але листи нашого поета до Бр. Залєского⁵⁾, з котрим щиро подружив ся, — дають нам ви-

¹⁾ „Кіевская Старина“ 1887, Т. XVII. 397.

²⁾ „Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ“ С. Петербургъ 1861. Слонини сеєї відноситься до часу між р. 1843 а 1846.

³⁾ ibid. стор. 12.

⁴⁾ „Воспоминанія“ стр. 10—12.

⁵⁾ Порівн. „Письма Шевченка до Бронислава Залєскаго“. [„Кіевская Старина“ 1887, Т. V.] Тоді читав Шевченко також поезії Богдана Залєского: — „Милого Богдана“ — пише Тарас, („Кіев. Стар. 1883, V. стр. 174) я отримав із сердечною вдячностію, і тепер з ним не розстаюсь; многі речі вже на память умію, однак лишені давить серце: нікому слухати, нікому передавати сеї краси — яку містить в собі поезія — а одному тяжко носити той надмір високих Божих ідей“.

разне съвідоцтво, що і в цеволї не переставав одушевлятись поезиями сего польского генія. „О якже би мені тепер хотілось“ — пише поет до Б. Залеского в листі з 10 лютого 1857 — „поговорити з тобою про „Космос“ і послухати, як ти читаєш пісні Вайдельоти“.¹⁾ Також із пріміток Бронислава Залеского до листів Шевченка, що полишились між паперами Крашевського, довідуємося, що Шевченко говорив добре по польськи, і не одну річ Міцкевича вмів на пам'ять.²⁾

Також по повороті з неволі, в послідньому періоді свого життя, мав Тарас у себе твори Міцкевича, як про се згадує М. Микешин.³⁾

Бачимо отже, що Шевченко вже в першій добі своєї поетичної творчості познакомив ся з творами Міцкевича, полюбив їх, та цінів і читав часто в різних періодах життя. Тому то мали сї твори чимале значіння в розвою его творчості.

Вплив поезій Міцкевича на Шевченка так тісно звязаний з величним числом інших впливів та вражінь чи то безпосередніх, чи літературних — так нерозривно сполучений з цілою системою думок Тараса, — що ми не можемо розбирати сего впливу, не звертаючи рівночасно уваги бодай на головні інші елементи, що взяли участь з загальному розвою поетичного таланту Шевченка.

Поезії Шевченка, в котрих бачимо вплив Міцкевича, написані між роками менше-більше 1838—1845. В тому протягу часу можна завважати три головні ступені розвою думок поета, котрі однак не дадуть ся точно означити відповідними роками.

Перша фаза припадає м. б. на роки 1838—1840. Тут застосовляється Шевченко над самим собою („Думи мої“, „Перебендя“) над житем сїї, та відносині семейних. („Причинна“, „Тополя“, „Катерина“ і др.)

Друга фаза обіймає роки м. б. 1840—1843. Тепер вznіc ся Шевченко о оден ступінь вище, обняв думкою цілій свій народ, і его від-

¹⁾ В Міцкевичевій поемі „Konrad Wallenrod“ — съпіває литовский съпівак — „Вайдельота“. В сю пісню влив Міцкевич свої власні патріотичні почування. Тому ж говорячи про „пісні Вайдельоти“, мав Шевченко на думці поезій Міцкевича, котрі ему колись відчитував Бр. Залеский.

В тому ж листі наводить Шевченко слова: „Мало воздуха в сей Аравії наполнить мою свободную грудь“. Слова сї виняті з Міцкевичевого „Фариса“:

„Cale powietrze w Arabistanie
I.edwie mi na oddech stanie“.

²⁾ Порівн. „Листочки до вінка на могилу Шевченка“ (Літер.-наук. бібл. V. 31.)

^{3).} „Валялиъ у него и по полу, и по столу разтерзанныя книжки „Современника“ да Мицкевича на польскомъ языке“. (Споминки про Шевченка М. Микѣшина, „Кобзар“. Прага 1876 Т. II. стор. XXI.)

Дашкевич, котрий розглядаючи інші дальші фази Шевченкової творчості, рахує ся також з іншими впливами, підтягає баляди Шевченка під вплив лишень польський, а іменно Міцкевича: „Чисто народна фантастика баляд Міцкевича могла від разу звернути увагу Шевченка, і анальгію до твої фантастикі можна признати в баладах Причинна, Утопіана, Русалка і Лілея“.¹⁾

Також Ів. Франко бачить у баладах Причинна, Тополя і Русалка виразні спомини з Міцкевича.²⁾

З другого боку Петров, що старає ся всії прямовання, які бачимо в літературі українсько-руській нагнути під вплив анальгічних прояв у літературі московській, бачить і в Шевченкових баладах вплив лишень Козлова і Жуковского³⁾ однак свого вискану не поирає ніякими доказами.

Бачимо отже, що сі критики дивлять ся на Шевченкові баляди односторонньо. Др. О. Третяк, що оголосив свою розвідку про вплив Міцкевича на Шевченка⁴⁾ вже по працях згаданих критиків, приступив до першої партії — і не взіс ся понад одностороннє становище своїх попередників: — „Прослідимо“, пише він, — „чия правда: чи Дашкевича і Франка, котрі в баладах Шевченка добачають вплив Міцкевича, чи Петрова і Огоновского, котрі вказують на вплив Жуковского і Козлова“⁵⁾ — і пе-рехилює вагу на бік впливу Міцкевича.

Уже само таке сформоване питання є хибне й не наукове. Чому ж доконче ставити питання: „aut — aut“?: „Чи чорне — чи біле?“ — А хто знає: може ані одно, ані друге? — а може одно в суміж із другим?...

Що не лишень в баладах, але і в інших пізнійших Шевченкових творах зливають ся з собою ріжнородні впливи, між іншими і польських, і московських письменників — про се ми небавом упевнилося.

В подрібній розбір впливу московських романтиків на твори Шевченка не думаю тут вдаватись; позаяк однакож д. Третяк, говорячи про Шевченкові балади старає ся звести сей вплив до нулі — попробую коротко показати, що і з московською літературою треба тут числитись.

¹⁾ „Отзывъ о сочиненіи Петрова“: „Очерки ист. украинск. литер. XIX стол.“ — („Записки импер. Академії наукъ въ С. Петерб т. LIX, стор. 209).

²⁾ Порівн. „Adam Mickiewicz w literaturze rusińskiej“ („Kraj“. Petersburg 1885 Nr. 46; цю статю передруковано опісля в книжці п. з. „Pamięci Adama“ Petersburg 1890.) Р. 1889 розбираючи Шевченкову поему „Перебендя“, піддає її Франко всестороннійший аналіз; про се ще докладніше поговоримо даліше

³⁾ „Очерки истории украинской литературы XIX столѣтія“ Кіевъ 1884. 362.

⁴⁾ „Про вплив Міцкевича на Шевченка“ написав Осип Третяк. Краків, 1892 (стор. ненум. I—IV; номер. 1—38.)

⁵⁾ ibid. стор. 5.

Слідів знакомства Шевченка з московськими поетами треба шукати в загальній основі Шевченкових поезій, а не лише в кількох подробицях, як се робить д. Третяк. Розбираючи сі Шевченкові баляди, що вяжуться з вірованнями люду про русалок, та розсліджуючи, о скілько на сі поезії вплинули твори московських письменників, шукає сей критик у творах Жуковського, Козлова, Лермонтова та Пушкіна іменно таких русалок дніпрових, які бачимо в поезіях Шевченка; се має по думці критика рішати про істноване або не істноване впливу цих поетів на Шевченка.¹⁾

Розуміється само собою, — що поминаючи деякі твори, які съвідчили супроти єго виводів, він не може іні в одного з наведених поетів знайти таких прикмет, якими визначують ся Шевченкові русалки.

У Жуковського, в поемах „Вадим“ та „Громобой“ бачить д. Третяк поетичну архаїчну декорацию уставлену над Дніпром, але не бачить русалок; в баляді Козлова „Озеро мертвай нев'єсты“ єсть щось трошки підходящого до русалок, — а іменно невіста, що пливає по озері — але нема Дніпра; в балляцах „Св'єжана и Русланъ“, „Встрѣча“ и „Венгерскій лѣсъ“ єсть знов Дніпро з романтичною декорациєю, але нема анії сїду по русалках... У Лермонтова єсть русалка, але не єсть она така злослива як у Шевченка...²⁾

У Міцкевича-ж — додамо ми від себе, — єсть злослива русалка — а все ж вона не зовсім подібна до Шевченкових русалок; — та й нема у Міцкевича романтичної декорациі уставленої над Дніпром...

Таку саму методу прикладає критик і до баляди „Тополя“. Критик шукає в баллядах Жуковського лише сполучення всіх тих елементів, що творять „Тополю“: — В „Людмилѣ“ єсть розлука дівчини, але нема анії ворожки, анії чарів, анії богача. В „Світланї“ бачить д. Третяк чарі — але не бачить анії сватаня богача, анії нелюдської матери, анії ворожки.³⁾

На підставі таких дослідів приходить критик до висліду, що в загаданих баллядах нема майже ніякого впливу Жуковського та Козлова, а вплив Пушкіна слідно лише в „Русалцї“ — тай то посередній — через Міцкевича.⁴⁾

Такий спосіб дослідів не може довести до справедливих результатів. Де лежить хибне, недібране звено в такому розумованию д. Третяка, — побачимо.

¹⁾ Порівн. „Про вплив Міцкевича“ стор. 37.

²⁾ „Про вплив Міцкевича“ стор. (6—8.)

³⁾ ibid. стор. (14—15.)

⁴⁾ ibid. 37.

Шевченкові баляди, — се твори типово романтичні. Щоби український поет міг був написати свою „Причинну“, „Тополю“, „Русалку“, „Лілею“ і т. д. — мусів перед тим, читаючи поетичні твори письменників, що тішились тоді найбільшою славою, — виробити собі переконання, що взагалі можна подібні теми впроваджувати до поезії — що можна писати в дусі поезії романтичної. Щож становить основу романтичної поезії взагалі, — що надає Шевченковим балядам характер романтичний? Чи лише віровання про русалок, і то таких, яких бачимо у Шевченка та Міцкевича? Чи сватане богача, розпуха дівчини, та поміч ворожки? — Річ ясна, що не спеціально єї елементи — а взагалі людовий світогляд з мотивами казок та пісень народних, з цілим фантастичним світом демонів, та засада чувства з принципом чудовності.

Хтож вказав Шевченкові на єї поетичні мотиви? Чи лише він Міцкевич? Чи не міг Тарас усіх тих елементів бачити також у поезіях Жуковського, Козлова, Лермонтова, Пушкіна та інших московських поетів? Чи потрібно тут, щоби всі складові часті Шевченкових баляд були у згаданих московських поетів у такому сполученню, якого шукає д. Третяк? Коли ж єї мотиви були нарізно розкидані в поодиноких творах московських письменників, — чи не міг ними користуватись Шевченко як поетичними матеріялами, з котрих уява поета будувала нову цілість?

Міг чайже Тарас бачити у Жуковського туго дівчини, чари, духів — демонів обдарених людскою подобою, у Міцкевича ворожку, лиху матір, метаморфози; у Козлова та Гоцінського романтичні декорації установлені над Дніпром, — і т. д. і т. д.; міг навіть супроти всіх доказів д. Третяка, бачити у московських письменників таких злосливих русалок, що заманюють людей до себе, щоби їх позбавити життя¹⁾; — і усі ті елементи, враз із людовим українським світоглядом, яким наскрізь переповнена була Шевченкова уява, — враз із мотивами українських пісень народних, — зложились на романтичні Тарасові твори — що нагадують і поезії московських, і польських письменників, але рівночасно, як се покажемо при по-

¹⁾ Злосливих українських русалок бачимо в оповіданні Гоголя п. з. „Майская ночь, или утопленница“ [Собрание сочин. Н. В. Гоголя, Москва, 1888 I. 80.] „Русалка“ Лермонтова заманює молодця до глибини, а після боліє над тим, що він мертвий-студений не відповідає на її поцілуї. (Сочин. Лермонтова. С. Петерб. 1887 I. 2—3. „Русалка“ написана р. 1836]. „Наїда“ Кольцова потягає молодця на дно ріки. [Сочин. Кольцова, Петерб. 1. 92. 126]. У Пушкіна окрім драматичного фрагменту п. з. „Русалка Дніпровая“, є ще балада п. з. „Русалка“: тут русалка спокушує черця, та затягає его в вир. [Сочин. Пушкіна, Петерб. 1887. III. 70]. З польських поетів малює часто русалку Залеський. Окрім того змалював злосливу дніпрову русалку Словацький в баладі, що вставлена в поему „Жніїа“.

дрібному розборі поодиноких баляд, — і від одних, і від других значно ріжнять ся.

Коли зважимо, як голосною була тоді не лише у столиці московського царства, але скрізь по Славянщині, слава¹⁾ Жуковского, що перший познакомив московску суспільність з європейськими поетами-романтиками, що зашептив західно-європейський романтизм на московському ґрунті, що навіть самому Мицкевичеві дав імпульс до написання деяких баляд; коли собі пригадаємо, якою почестию перенятій був Шевченко для Жуковского, котрому в великій мірі завдячував своє визволене з кріпацької неволі, і котрому вже р. 1840 присвятив свою „Катерину“; — коли возьмемо на увагу факт, що Шевченко ще до свого визволення читав твори Жуковского,²⁾ що в кожному разі належали до найперших поезій, які попались Шевченкови в руки, — коли все те возьмем на увагу — то впевнено ся, що вже твори Жуковского виробили у Шевченка артистичний смак, вказали єму поетичний напрям, та враз із творами інших поетів, витворили романтичну підкладку Таракових баляд.

Спомини з поезій Козлова,³⁾ Кольцова і Лермонтова стають доказом, що й сі письменники були Шевченкови відомі вже в першій добі єго творчості, — що і для них не був поет байдужим. Те саме треба сказати і про оповідання Гоголя.⁴⁾

Ще більше може значінє, як поезії Жуковского, мали в розвою Шевченкового поетичного таланту твори Пушкіна, котрі поет наш знав

¹⁾ Р. 1835. кружило вже 8 томів оригінальних поезій Жуковского та перекладів знаменитих творів європейських поетів.

²⁾ Порівн. Ом. Огоповский: Истор. литер. рус. II. (2). 454.

³⁾ Виразніше проявив ся вплив Козлова в пізнійшій Тараковій поемі „Варнак“: — Повість Козлова: „Чернець“, — пише д. Третяк — „тим своїм місцем, де Чернець говорить про те, як він почув голос дзвонів, припоминає відповідний уступ Варнака“ [„Про вплив Міцк. на Шевч.“ 7.] Вплив сеї поеми Козлова есть однак значно більший, як думає д. Третяк. Так „Чернець“ — як і „Варнак“ мають подібний цілій сюжет. Чернець розповідає сам історію свого життя: він полюбив дівчину — і вже мав з нею женитись, коли став єму на перешкоді ворог — що був опією причиною смерті єго милої. Герой повісті вбив ворога, — а сам пішов у черці — щоби спокутувати свій гріх.

„Варнак“ також сам оповідає свою провину. Він також, як „Чернець“ — мав женитись із любою дівчиною — коли пан її знеславив. Варнак люто метить ся над ворогом, а сам іде в розбійники. Як у Черця, так у Варнака під впливом гомону дзвонів розбуджує ся совість, — і він іде до Київа помолитись святым та просити на себе людського суду.

Козлов був великим прихильником Байрона; і за єго посередництвом відбилась легка закраска Байронівської поезії в Шевченковому „Варнаку“ — та в „Москалевій криниці“.

⁴⁾ Про него згадаємо ще даліше.

трохи не на память, як про се съвідчать вискази самого Шевченка.¹⁾ Про деякі важніші сліди впливу Пушкіна згадаємо при подрібному розборі Шевченкових баляд, та поеми „Сон“.

Докладний розслід показав би нам чимало слідів впливу московських поетів на Шевченка; деякі признаки побачимо ще при розборі поодиноких поем: але вже те, що тут сказано, може послужити за доказ, що і вплив Жуковського, Козлова та Пушкіна не був для Шевченка так ма-
лозначним, як думає д. Третяк.

Сполучене тих мотивів, які д. Третяк бачить в баладах „Русалка“ та „Тополя“, може по часті бути доказом Міцкевичевого впливу, але зовсім не доказує, що поезії Козлова та Жуковського не мали на Шевченкові баляди ніякого впливу.

Так отже мусимо приняти засаду, котру підопремо ще докладній-
шими доказами, що на романтичний характер Шевченкових баляд не мали
виключного впливу ані поети польські, ані московські, але й одні і другі
разом.

Жива творча фантазия Шевченкова, сполучивши сї літературні ма-
теріали з власними безпосередніми молодечими враженнями, — дала нам
твори повні орігінальної краси й сили.

А тепер розберім подрібно сї поезії Шевченкові, в котрих ми ба-
чимо вплив Міцкевича, або в котрих такий вплив добачують інші
критики.

Визначним прикладом такого сполучення ріжнородних впливів, про
які ми що йно говорили, єсть Шевченкова балада :

„Причинна“.

Головний мотив сї балади, а іменно, смерть дівчини з туго за ко-
заком, міг Шевченко знайти в українських народних піснях, як и. прим.
в отсїй:

Ой не виїхав молодий козак за густій лози
Ой узяли молоду дівчину дрібненькій слози.
Ой не виїхав молодий козак за білій хати,
Треба було молоду дівчину на вітер підняти.
Ой не виїхав молодий козак за високу могилу,
Вертайсь, вертайсь, молодий козаче, роби домовину...²⁾

¹⁾ Порівн. Днівник Т. Шевченка, („Основа“ 1862. янв. 60—61).

²⁾ Порівн. Рудченко: „Чумакція п'єсни“ Кіевъ 1877. стор. 195. Що сї пісня
споріднена з „Причинною“ — на се вказав уже Петров: („Очерки истор. укр. литер.
XIX стол.“ стор. 356—357). Деякі мотиви „Причинної“ пластичніше виступають

Сей завязок сюжету прикрасив Шевченко романтично-фантастичними елементами: дівчина не можуши перенести великої туги за милим, удається за порадою до ворожки. Ворожка зробила з неї причинну-люнатичку. Що ночі ходить дівчина сонна при місяці, та дожидає милого, — доки не зустрінули її русалки, та не залоскотали.

Сей уступ Шевченкової баляди, де описана гульня русалок — живо нагадує одну сцену Пушкінового драматичного образу п. з. „Русалка Дніпровая“. Зведена дівчина утопилась, та враз із дочкою стала русалкою. Она виринає з юбою русалок, та дожидає князя, свого невичірного коханця, що як на те заблукає ся в дніпрових лугах, — щоби єго залоскотати. Русалки гуляючи сьпивають. Ось частина їхньої пісні:

Веселой толпою
Съ глубокаго дна
Мы ночью всплыvаемъ.
Насъ грѣетъ луна
Любо намъ порой ночиою
Дно рѣчное покидать,
Подавать другъ дружкѣ голосъ
Воздухъ дзвонкій раздражать,
И зеленый влажный волосъ
Въ немъ сушить и отряхать.¹⁾

Відгомін сеї пісні русалок чути в отсіх стрічках Шевченкової баляди:

Аж гульк! — З Дніпра повиринали
Малий діти съміючись.
„Ходімо грітись!“ закричали.
„Зійшло вже сонце!“ (Голі скрізь,
З осоки коси, бо дівчата.)

в пісні, яку бачимо у М. Максимовича: (Малороссійскія п'єсни изд. М. Максимовичъ, Москва, 1827. №р. XXV стор. 42—44).

М. Драгоманов згадує про пісню записану з народніх уст, — що становить середню частину „Причинної“ („Нові українські пісні про громадські справи“ Женева, 1881 стор. 37.) Однак тут певно говорить ся про пісню, що з Шевченкової поезії перейшла в нарід, — а не на відворот.

¹⁾ Сочиненія А. С. Пушкина, С. Петерб. 1887 т. II. 240.

Подібну пісню русалок подибуємо також у Кольцова: (Порівн. Стихотворенія А. В. Кольцова. Петерб 1892. „П'єснь Русалки“ стор. 119.)

„Давайте подруги Веселой толпой Мы выйдемъ сегодня На берегъ кругой	И п'єсню тромкой Луга огласимъ Лѣса молчаливы И даль усыпимъ, и т. д.
--	--

У Шевченка русалки також съпівають, і їх пісня кінчить ся так як у Пушкина тим, що они завважали якусь стать, котра блукає по ночи:

„Тише, тише, подъ кустами
Чтого дрогнуло во мглѣ
Между мѣсяцемъ и нами
Кто то ходить по землѣ¹⁾

. . . . . Он щось ходить!
Понід дубом щось там робить
Схаменулись нехрещені
Дивлять ся, — мелькае,
Щось лїзе вверх по стовбуру
До самого краю.²⁾

Слова Шевченка: „Може вийшла русалонька матери шукати“ і „ Чи всї ви тута? — кличе мати“ — вказують також на Пушкінову „Русалку“, де мати розмовляє з дочкою.³⁾

Хоть Пушкінова „Русалка Диїпровая“ написана під впливом Міцкевичевої балади „Rybka“, то сей уступ, що відбив ся в Шевченковій баладі, єсть зовсім незалежний від балади Міцкевича, — де рибка — русалка не похожа на українських русалок.

„Русалка“ Пушкіна могла вправді піддати Шевченкови гадку описати подібну сцену, могла вплинути на сформоване відповідного уступу „Причинної“ — однак саме віроване про русалок переняв Шевченко просто з уст українського люду, у котрого запожичив також і Пушкін, — пробуваючи якийсь час на Вкраїні, — краски до малюнку своїх русалок. Се можемо сказати тим певнішче, що московський люд представляє собі русалок зовсім не такими, які бачимо в Пушкіновій поемі. Но вірованням того люду, русалка се стара страшина та бридка баба, яку

¹⁾ Сочин. А. С. Пушкина. С. Петерб. 1887. II. 240 — 241.

²⁾ „Кобзарь“. Львів 1803. I. 24.

³⁾ З других літературних матеріалів, що описують танок русалок, міг ще Шевченко знати гарну сцену з Гоголевого оповідання „Весняної ночі“.

„Утоплені“ виходять що місячної ночі із ставу в панський садок гріти ся проти місця. [Собрание счин Гоголя. Москва. 1888. I. 80; порівн. „Оповідання Н. Гоголя. „Весняної ночі“. Переклад Олени Пчольки Львів 1881. стор. 41.]

„Крізь тощий сріблястий туман мелькають дівчата, легенкі як дух, в сорочках білих, як той луг, — уквітані конвалією; золоті покраси, намиста, дукачі близьали на їх шиях. Тільки они були бліді; тіло їх було неначе вироблене з прозорих хмаринок, та немов съвітило ся проти місяця. Ведучи танок, підійшли они близьше“ (ibid. 68.)

часом просто називають „чертовкої“;¹⁾ між тим Пушкін змалював своїх русалок, згідно з уявою українського народу, — як гарних веселих дівчат.

Що Шевченко не поперестав тут на готових літературних узорах, але сагнув також по безпосередні материяли, — доказує виразно закінчене пісні русалок, взяте живцем з народних уст:

„Ух! ух!
Соломяний дух, дух!
Мене мати породила
Нехрещену положила“.²⁾

Пушкінові поезії причинилися до сформовання не лишень того уступу Шевченкової баляди, де виступають русалки; в них міг поет наш знайти завязок ще одного мотиву в сюжеті баляди „Причинна“.

В баладі п. з. „Казакъ“ описує Пушкін козака, що повертає до дому до любої дівчини; що сили поганяє він коня, а доїзджаючи до знаного собі села, — надіє ся стріннути свою дівчину в близькому гаю.

Вѣрный конь узды не чуя
Шагомъ выступалъ,
Гриву долгую волнуя
Углублялся вдаль.

Здѣсь — дорога къ деревушкѣ
Тамъ — въ дремучій боръ

Не найду-ль въ лѣсу дѣвицы.

Сей Пушкінів козак живо нагадує козака, якого бачимо в „Причинній“. І він так само спішить ся до милої, про неї лишень думає, та надіє ся її небавом повитати.

¹⁾ Порівн. „О повѣряхъ, суевѣряхъ и предразсудкахъ русскаго народа“, сочин. Влад. Даляр. С. Петерб. 1880. 57—59

²⁾ Порівн. „Кобзарь“ Львів 1893. З народніх уст записав сей мотив М. Максимович. („Сочиненія“ П. 512). Той „соломяний дух“ має своє значеніе в культі русалок, який бачимо в українського люду, в т. зв. „русальних проводах“. [Порівн. Афанасьев. Поэтическая возврѣнія славянъ на природу III. 150; Чубинскій: „Труды етногр. статист. экспед.“ III. 187; Порівн. Метлинській: „Народ. южнор. пѣсни“. Кіевъ 1854. 309. і т. д.]

Ще близьше споріднений сей мотив „Причинної“ з балядою Козлова п. а. „Ночний щодокъ“. Іздець що сили поганяє коня,¹⁾ щоби чим скорше побачити любу дівчину — але приїзджає за пізно: его милу що йно поховали:

И путникъ бросился въ коня
Надъ свѣжкою ея могилой.²⁾

І Шевченків козак знаходить дівчину неживою:

Кинув коня, та до неї
Боже ти мій, Боже!
Кличе її та цілує...
Ні — вже не поможет.

В розпуці вбиває ся козак коло своєї милої. Так отже на сформоване сего уступу „Причинної“ склались деякі мотиви Пушкіна, Козлова, а також народні пісні, на які ми покликались на вступі розбору сей баляди.

До тепер не подибали ми в важніших мотивах баляди ані одної споминки з Міцкевича.

Легкий відолосок Міцкевичової поезії можна-б запримітити хиба в образку нічної природи, на котрий звернув увагу д. Третяк; однак і сей образок не єсть у Міцкевича, як побачимо, зовсім оригінальний:

Coraz to ciemniej wiatr północny chłodzi,
Na dole tuman a miesiąc wysoko
Pośród krażącej czarnych chmur powodzi
We mgle nie całe pokazywał oko.

Се місце відбилось по думці д. Третяка в початкових віршах „Причинної“.

Така схожість в описі природи може бути результатом самостійного помічування обидвох поетів; — колиб однак задля більшої скількості анальгетичних рисів прийшлося признати в деяких Шевченкових описах природи спомини з літературних творів — то й тоді на Міцкевича пришалаб тут не одинока, й не найважнійша роля.

Уже сам початок Шевченкової баляди, як запримітив д. Третяк, нагадує „Черця“ Козлова:

¹⁾ У Козлова: „Скачи мой конь, лети скорѣй“; у Шевченка: „Скорше коню, скорше коню поспішай до дому“.

²⁾ „Стихотворенія И. И. Козлова“, изд. исправл и дополн. А. И. Введенскимъ С. Петерб. 1892. 179.

За Ківомъ, гдѣ Днѣпръ широкой
Въ крутыхъ берегахъ кипитъ, шумитъ...

Подібний образок бачимо також у баляді Козлова „Сонь невѣсты“:

Вѣтеръ виль, гроза ревѣла
Мѣсяцъ крýлся въ облакахъ
И рѣка клубяясь шумѣла
Въ омраченыхъ берегахъ.¹⁾

В тих образках можна бачити аналогію до слїдуючих віршів Шевченка:

Реве та стогне Днїпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До долу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

Однак у баляді Жуковскаго п. з. „Людмила“ бачимо ще більше романтических ситуаций та описів природи, що нагадують відповідні уступи Шевченкової баляди „Причинна“, та виразнішими рисами доповнюють сї образки, які ми вже бачили:

Вотъ и мѣсяцъ величавой
Всталъ надъ тихою дубравой:
То изъ облака блеснетъ,
То за облако зайдетъ;²⁾

Вѣтеръ всталъ отъ полуночи
Хладно въ полѣ, боръ шумитъ
Мѣсяцъ тучами закрытъ³⁾

Чу! Соловы пустинной крики...

Сей опис нічної природи значно більше інж усі циї зближеній до отсих Шевченкових віршів:

Сердитий вітер завива,

І блідий місяцъ на ту пору

¹⁾ „Стихотворенія Козлова“. 175.

²⁾ Сочиненія В. Жуковскаго, С. Петербургъ 1835. III. 11.

³⁾ ibid 13; Жуковскаго „Людмила“ була Міцкевичеви відома вже в перших починах єго творчости; тож можемо догадуватись, що наведений в горі уступ із „Іражини“ — це споминка з сего опису природи, який ми що йно подали.

Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі
То виринав, то потопав.¹⁾

Сичі в гаю перекликались.

Супроти образка бурливої природи нічної, поставив Жуковський опис погідної тихої ночі, і при світлі місяця виводить юрбу нічних духів:

В'єтеръ стихнуулъ, боръ молчитъ
Мѣсяцъ въ водный токъ глядится²⁾

И лѣсовъ дремучихъ сѣни,
И зерцало зыбкихъ водъ,
И небесъ далекій сводъ
Въ свѣтлый сумракъ облечены;
Спять пригорки отдалены —
Боръ заснуулъ, долина спить
Чу! Полночній часъ звучить

Слышутъ шорохъ тихихъ тѣней
Въ часъ полуночныхъ видѣній. і т. д.³⁾

У Шевченка так само відповідає бурливому красвидови, який бачимо на початку балади, опис погідної нічної природи, — серед котрої з'являють ся русалки.

Розбивши вітер чорні хмари,
Ліг біля моря одпочить,
А з неба місяць так і сяє
І над водою, і над гаєм,
Кругом, як в усі, все мовчить...

¹⁾ Д. Третяк наводить ще отсєй анальточний опис природи з поеми Іоанінського „Zamek Kaniowski“, що нагадує відповідне місце „Причинної“.

A ksiѣjyc znowu mgлami się zachmurza
I noc mokremi tumanami bije
I szubienica skrzypи i pies wyje.
W świetle ksiѣjycy, co wyjrzy czasami,
Mignał ktoś biela, i zagasł tam w krzaku.

Натяк про стать, що блукає при місяці, бачили ми у Пушкіна серед обставин, що більше нагадують Шевченкову баладу.

²⁾ „Сочин. Жуковскаго“ III. 13.

³⁾ ibid. III. 15.

А ж гульк! — з Дніпра повиринали
Малий діти съмючись, і т. д.¹⁾

Отсей короткий розбір важніших складових елементів Шевченкової баляди „Причинна“ показує супроти погляду д. Дащенка, Франка та Третяка, що ані в сюжеті сеї баляди, ані в описі русалок, що становлять тут ядро фантастично-романтичного елементу, нема ніяких признаків Міцкевичевого впливу. Дрібніший, і то мабуть посередній відтінок Міцкевичевої поезії, який бачимо в одному образку природи — зовсім губить ся серед оригінальних помислів Шевченка, виразних слідів впливу Жуковського та Пушкіна і поменіших Козлова. Сі літературні спомини показують ясно, що її участь, яку взяли московські письменники в розвою першої доби творчості Шевченка, та в генезі єго поем романтичного напряму, — не дасть ся заперечити.

„Причинна“ належить до категорії тих балад, де елементи людової фантастики служать лише до поетичного пояснення реальних фактів або психічних процесів. Як у баляді Гетого „der Fischer“ представляє русалка заманючу силу водної глибини, а в баляді „der Erlkönig“ лісний король ілюструє могучий вплив нічної природи на буйну уяву дитини, так в баляді „Причинна“ злосливість русалок, — се поетичне пояснене реального факту: смерті дівчини-люпатички, що вбилася упавши з дерева. Такий спосіб представлення, де романтизм іде рука в руку з реалізмом, і де нема таких неприродних ситуацій, чуд та метаморфоз, які подибуємо в деяких баладах Міцкевичевих,²⁾ та в інших баладах Шевченкових,³⁾ — се одна з тих прикмет, що підносять вартість сеї баляди в очах сучасного читача.

Ціла Шевченкова балада навіяна молодечим весняним теплом; картини української природи змальовані з таким мистецким хистом, такою плястичністю, дрібні почерки з побуту українського простолюдя, (як н. пр. похорон козака) — дишуть таким житєм, деякі уступи, (як н. пр. сї, де змальована любов і туга дівчини) — пронизані таким безпосереднім сильним ліризмом, — кожда стрічка сяє такими чистими съвіжими барвами, — що навіть попри видиму незручність композиції, — можна б „Причинну“, супроти висказу самого Шевченка, та деяких критиків — зачислити до найкращих балад українського Кобзаря.

Що йно вичислені прикмети балади: „Причинна“, — се здобуток власного Шевченкового духа — се та основна краска, що виразно до-

¹⁾ „Кобзарь“. Львів 1893. I. 23.

²⁾ На прим. „Lilie“, „Świteż“, „Rybka“, „Ucieczka“ і др.

³⁾ На прим. „Тополя“, „Коло гаю в чистім полю“.

буває ся на верх спід лекших закрасок чужих впливів, та надає цілій поезії оригінальний одноцільний кольорит.

Богато важнішу роль відграв вплив Міцкевича в генезі Шевченкової балади:

„Русалка“.

В днівнику Шевченка¹⁾ сказано, що „Русалку“ переписав поет та з легка поправив 6-го марта р. 1858. Тому ж поставлено її в виданю Дра Огоновского між поемами з р. 1858-го. В пражському-ж „Кобзарі“ бачимо сю баладу між поезиями з р. 1847.

По моїй думці обидві сі дати не означають часу написання „Русалки“. На якій підставі покладено її в пражському виданю під рік 1847 — нам не відомо. Се однак річ певна, що Шевченко не міг написати „Русалки“ в часі, коли зовсім отряс ся був в романтичного съвітогляду, а треба її генезу віднести до періоду, — коли Тарас писав поеми анальгічні по змістові, формі, та романтично-фантастичним декорациям, себ то до першої фази его духового розвою.²⁾ На се вказують також виразні признаки впливу Міцкевича, з котрого в невольницькому, та поневольницькому періоді Шевченкової творчості осталися ледви спорадичні легкі відголоски.

Замітка в днівнику Шевченка не противорічить моїй думці — противно она мій здогад підpirає: Шевченко переглядаючи мабуть зшиток давнійших недрукованих ще своїх віршів, вибрав із них р. 1858 „Русалку“ та „Лилею“, а вважаючи їх гідними друку, „поправив їх з легка“, та „переписав“ — а не написав.

З тої причини розбираю „Русалку“ між поезиями сперед р. 1841.

В „Русалці“ бачимо знов побіч впливу Міцкевича виразні сліди впливу народної поезії та Пушкіна.

Завязок сюжету сеї балади знаходить ся в отсїй народній пісні:

Ой в містечку Берестечку
Стала ся новина,
Молодая Марусенька
Синюшка повила.
Повила 'го, узяла 'го
Попід білі боки,
Ой кинула, закинула
У Дунай глибокий.
Плини — плини дитятіочек

¹⁾ „Основа“, 1862 червень, стор. 10.

²⁾ Те саме треба сказати і про баладу „Лилея“.

Пліни враз з водою,
Чей же я си погуляю
Ще рік дівоною.¹⁾

Що подібний мотив відомий був Шевченкові з української народної поезії, — на се вказує людова пісня, яку поет живцем вставив до своєї поеми п. з. „Наймичка“:

Ой у полі могила,
Там удова ходила,
Там ходила — гуляла,
Трути-зіля шукала.
Трути-зіля не знайшла,
Та синів двох привела,
В китаечку повила
І на Дунай однесла:
„Тихий, тихий Дунай!
Моїх діток забавляй!
Ти, жовтенький пісок,
Нагодуй моїх діток!
Іскрай, ісповий
І собою укрий!“²⁾

В Шевченковій „Русалці“, так само, як в першій народній пісні породила молода дівчина дітину із незаконної любові, — та топить її — а сама даліше хоче гуляти. Навіть форма віршів:

„Пливи, — пливи моя доню
Дніпром за водою“,

¹⁾ Головацкий: „Народ, п'єсни гал. и угор. Руси“ III. (1) стор. 26. № 15. хоть пісня записана в Галичині, то згадка про Берестечко виразно показує, що она походить з України, де міг її знати Й. Шевченко.

²⁾ Порівн. „Кобзарь“. Львів. 1893. I. 272. Пісня сеся мала своє значене і в тінезі „Наймички“.

Петров („Очерки“ II. 357.) наводить з уст народу майже дословно лишењь першу частину сесії пісні. Але позаяк і цілий уступ „Тихий, тихий Дунай“ і т. д. можна подібати майже у всіх варіантах сесії пісні, [порівн. Головацкий. III. (1) 23. № 11.] — то можемо на певно сказати, що ціла ся пісня взята з уст люду в такій формі, в якій її наводить Шевченко в своїй „Наймичці“. Натик про жовтій пісочок, що має діток нагодувати, та прикрити собою, доказує, що мати хоче дітей утопити. В галицьких відомих мені варіантах сесії пісні сюжет не кінчується смертю дітей, — а розвивається у Єдинову легенду. Сини не гинуть, а виростають на гарних молодців, а стрінувшись з матерю та сестрою, вступають з ними в кровосумішні зносини.

живо нагадує слова народної пісні:

„Пліни, — пліни дитяточко,
Пліни враз з водою“.

З другої пісеньки вставленої Шевченком до „Наймички“ характеристичне єсть те місце, де мати звертається до філь, та просить їх о прихильності до своїх діток:

„Хвилі мої, хвилі,
Привітайте русалоньку“.

Сі однак мотиви, які Шевченко міг бачити в народних піснях, становлять лишень частину сюжету баляди. На дальший розвій вказанчених тут завязків вплинула передовсім Міцкевичева „Рибка“.¹⁾

Рибка — се враз із відповідним уступом поеми „Dziady“ оден із перших голосів, піднесених у польській літературі в обороні бідних збезпечених дівчат-покриток. Дашкевич догадується,²⁾ що демократичний напрям сеі баляди дав Шевченкови почин до написання цілого ряду поем з подібною основою; а Ів. Франко³⁾ бачить в ній завязок сюжету „Катерини“.

Коли однак зважимо, що мати-покритка займає перворядне місце між Шевченковими темами, — що їй посвятив він такі чудові поеми як „Катерина“, „Наймичка“, „Відьма“, „Мати-покритка“, „Марія“ і др. і др. — що сій понижені та зневажені дівчата оточували він такою чудовою авреолею мучениць, вляв в них тілько саможертви, геройства, та глибоко чоловіколюбних почувань, — що оборону їх перед ареопагом людскості поставив так рішучо між найголовніші свої ідеї, як ні оден з європейських поетів, — то не можемо признати, щоби Міцкевичева „Рибка“ була в силі дати Шевченкови принуку до написання всіх тих поем. Жерела цього циклю, безсмертної апельгії людських прав жінщини, треба шукати головно в високих гуманних поглядах самого Шевченка.

Хто знає, чи і в життю нашого поета не знайшлися матеріали до пояснення сеї замітної прояви; — хто знає, чи і котрій з осіб, близких та дорогих для Шевченка, не довелось віднайти долі Катерини...⁴⁾

¹⁾ Міцкевич написав свою „Рибку“ коло р. 1820; надруковано її перший раз у Вільні р. 1822. [„Poezye“ стор. 30—37.]

²⁾ „Отзыvъ“ „Записки импер. Акад. С. Петерб.“ LIX. 173.

³⁾ „Перебендя“, Літературно-наукова Бібліотека, I. 10.

⁴⁾ Одною з таких осіб могла бути ся „Кучерява Оксана“, яку поет так часто згадує у своїх віршах, — що стала опісля покриткою. (Порівн. Огоновский: „Дещо про жите і літерат. діяльність Т. Шевченка“, „Кобзарь“ Львів 1893. I. стор. VIII.)

Не йдучи отже так далеко, як згадані критики, означимо точніше лише роль, яку відограла Міцкевичева балада „Рибка“ в ґенезі Шевченкової „Русалки“.

Завязок сюжету, який ми бачили в народній пісні, розширив Шевченко під впливом „Рибки“ отсими мотивами: Невірним-зрадливим коханком, через котрого скоче ся ціле лихо — єсть пан. Він доводить матір до розпуки; — супроти него палає жадобою пімсти, через пана она гине. Під впливом Міцкевича впровадив Шевченко до своєї балади також фантастично-романтичний елемент, хоть взяв его з народних віровань, а сформував по частині під впливом Пушкіна.

У Міцкевича, мати втошившись стає рибкою-русалкою¹⁾ та мстить панові за зневагу; у Шевченка мати топить свою дітину, щó, ставши русалкою, має пана залоскотати, — покарати за кривду матери.

Окрім сих схожих точок, які бачимо в сюжетах, „Русалки“ і „Рибки“, — є в „Русалці“ усякі ситуації, що і свою формую нагадують Міцкевича.

В баладі „Рибка“, мати, станувши над водою, висказує своє горе сестрам-„Свіitezianкам“ такими словами:

O wy, co mieszkacie w wodzie,
Siostry moje Świtezianki,
Słuchajcie w ciężkiej przygodzie
Głosu zdradzonej kochanki,
Kochałam pana tak szczerze,
On mię obiecał zaślubić,
Dziś księżnę za żonę bierze,
Krysię ubogą chce zgubić.
Niechże sobie żyją młodzi,
Niech się z nią obłudnik pieści,

¹⁾ Людовий мотив, на якому основана Міцкевичева балада, подано в краківському видавництві п. з. „Zbiór wiadomości do antropologii krajowej“ XI 254—5. В людовій казці розказується про рибку, що виринає з води, і дає ссати дитятку. Подібний мотив подибуємо і в українських казках, котрих сюжет без порівняння близіше підходить до Міцкевичевої „Рибки“, як до Шевченкової „Русалки“. [Порівн. Рудченко: „Южнорусская сказка“ П. 51; Драгоманов: „Сводъ малорусскихъ преданій“, Кіевъ 1876, 352; Чубинський: „Труды“ П. 459; Этнографическое обозрѣніе“ VIII. 155; „Записки о южной Руси“ П. 24, і т. д.] Що мотив сей походить з віровань індійських та тибетансько-могольських, про се порівн. статю Г. Потанина: „Восточные параллели къ нѣкоторымъ русскимъ сказкамъ“ [Этногр. Обозр.“ VIII. 137—167].

М. Мазановский доказує, що на Міцкевичеву баладу *Rybka* мала вплив також поезия Шіллера п. з. „Die Kindesmörderin“. [Pamiętnik towarz. liter. imienia Mickiewicza“, A. IV. 120.]

Tylko niech tu nie przychodzi
Urągać się z mych bolesci.
Dla opuszczonej kochanki . . .
Cóż pozostało na świecie?
Przyjmijcie mię Świtezianki;
Lecz moje dziecię, ach dziecię!
To mówiąc rzewnie zapłacze,
Rączkami oczy zasłoni,
I z brzegu do wody skacze,
I w bystrej nurza się toni.¹⁾)

І у Шевченка мати так само стає над водою, а розмовляючи з дочкою оповідає їй про зрадливого пана.

• • • • •
„А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, мое серце!
Нехай не съмістця
Надо мною, молодою, —
Нехай пе — ущетця
Не моїми кров-слезами —
Синьюю водою
Дніпровою! Нехай собі
Гуляє з дочкою!
Пливіж, моя єдиная!
Хвилі мої, хвилі
Привітайте русалоньку!...“
Тай заголосила.²⁾)

Тота сама згадка про съміх-наругу облудника над зрадженою покиненою любкою, той самий плач розпуки, та сама пімста, що мала сповнитись над паном, коли він з'явить ся над водою — усе те живо нагадує Міцкевичеву „Рибку“.³⁾)

¹⁾) „Poezye Adama Mickiewicza“, wydanie zupełne w IV tomach, Lwów, 1888 II. стор. 65—66.

Пишучи отсю студию користував ся я пайновійшим критичним виданем п. з. „Dzieła Ad. Mickiewicza“ wydał Dr. Henryk Biegeleizen, Lwów 1893, не маючи однак сего виданя тепер під рукою, подаю читати по виданю з р. 1888.

²⁾) „Кобзарь“ Львів 1893. II. 75.

³⁾) Д Третяк наводить ще отсі анальгічні строфи обидвох баляд:

I jak skałka z płaskim bokiem,
Gdy z lekkich rąk chłopca pierzchnie,

Не маловажна участь в ґенезі Шевченкової „Русалки“ припала й на Пушкінову „Русалку Дніпрову“. Хоть сей драматичний фрагмент московського поета безперечно написаний під впливом Міцкевичевої „Рибки“¹⁾, однак не можна згодитись на погляд д. Третяка, бутътоби в Шевченковій „Русалці“ злучив ся лишень безпосередній вплив Міцкевича з посередним. Тих мотивів, які піддала Шевченкові „Дніпровая русалка“, зовсім нема в Міцкевичевій баляді. Ось ті мотиви, що съвідчать також про безпосередній вплив Пушкіна на Шевченкову „Русалку“:

а) У Пушкіна ї у Шевченка дочка зведеної матері стає русалкою; у Міцкевича стає русалкою лише маті; б) у обидвох поетів має дочка помагати матері в пімсті²⁾; в) в одній і другій „Русалці“ дочка має заманити лукавого пана та залоскотати; г) обидва поети Шевченко і Пушкін змалювали русалку згідно з вірованнями українського люду.

Безпосередній вплив Міцкевича лучить ся з посередним лишень в тих мотивах, що суть спільні Міцкевичевій „Рибці“, Пушкіновій „Дніпровій Русалці“, і Шевченковій „Русалці“. Такі мотиви є отсі: а) Пан зводить дівчину; б) она через пана гине; в) бажає пімститись; г) русалка має згубити пана.

Попри всі ті впливи вмів Шевченко надати своїй баляді оригінальний характер. Уже сам сюжет має деякі мотиви відмінні від сюжету що йно згаданих баляд. Безсердечній матери, що втошила свою дітину, а сама хоче дальше розкошувати-гуляти, не удається пімста, — навпаки: она сама попадає ся в руки русалкам, що її залоскотують.

Що тикається композиції, то Шевченкова балада визначує ся своєю простотою.

Із Пушкіновою „Русалкою Дп.“ не можемо її задля того порівнювати, бо она належить до зовсім іншого роду поезії. Коли-ж її порів-

Tak nasza rybka podskokiem
Mokre całuje powierzchnie :
    Taj zamowkla rusalonka
    W Dnipro polinuła,
    Mow plitocka, a lозина
    Ticho poxitnula.

Ku wodzie obraca kroki,
Gdzie loza gesto spleciona.

(Порівн. „Про вплив Міцкевича на Шевченка“ стор. 9.)

¹⁾ „Дніпрові Русалка“ написана Пушкіном р. 1832, а надрукована перший раз р. 1837, між тим, коли „Рибку“ написав Міцкевич о 10 літ скоршше, себ то, ще коло р. 1822.

²⁾ Се завважав і д. Третяк, і наводить відповідне місце із „Дніпрової Русалки“. Що до форми не має се місце нічого спільногого з Шевченковою поезією.

нати з Міцкевичевою „Рибкою“, то мусимо завважати, що в Шевченко-вій баляді нема такого надміру фантастично-романтичного елементу, як в „Рибці“. Впроваджуючи до своєї баляди русалок, змалював їх Шевченко так, як їх собі зображає люд український. Русалки у него заманюють людей до води й очеретів, і залишкотують. В Міцкевичевій „Рибці“ русалка перемінює людей у скелю. Такої прикмети, не мають русалки, оскільки мені відомо, в вірованнях ніодного славянського народу; Міцкевич пішов тут лише за показом власної фантазії. У Міцкевича русалка переходить подвійну метаморфозу: раз із звичайної дівчини перемінює ся она в русалку, — а після перекидає ся в русалки в звичайну рибку. Таких прикмет не має вона у вірованнях українського люду, ані в Шевченковій баляді. Русалок змалював отже Шевченко незалежно від Міцкевича. Злословість їх — це одна із постійних невідлучних прикмет українських русалок.

Д. Третяк бачить в Міцкевичевих русалках „карательниць людських гріхів“. По моїй думці навіть така русалка, яка змальована в балядах „Świtez“ і „Switezianka“ не зовсім підходить під згадану назву. „Рибка“-ж уже зовсім не препрезентує ніякої високої етичної поваги. Вона карає пана не за які „людські гріхи“ — а за власну кривду. Русалки у Міцкевича й Шевченка визначають ся попри свою злословість людськими симпатіями й антипатіями; „Рибка“ годує свою дітину, нічого злого не робить слузі, — а губить пана. Також і у Шевченка русалки із злословості залишкотали зведену дівчину; а все ж таки одна русалка не зареготалась, хоть її мати грішниця. Не мають отже русалки ані у Міцкевича, ані у Шевченка такого значіння, яке їм приписує д. Третяк, — не суть они містницями людських гріхів у загалі, — але стають супроти людей у таких приязніх або неприязніх відносинах, які лучили їх з поодинокими особами за життя.

Колиб сей рис характеру русалок вважати одною з признаків Міцкевичевого впливу, — то й тут не був для Шевченка Міцкевич одиночним взором. Шевченко міг подібну прикмету русалок знайти в Гоголевому оповіданню п. з. „Майская ночь, или утопленица“. ¹⁾ Се оповідання повішило навіть свої виразні сліди на Шевченковій баляді п. з. „Утоплена“, що також звязана з вірованнями про русалок. В оповіданні

¹⁾ Сочин. loc. cit. 60. Що Шевченко живо інтересувався писаннями Гоголя, на се вказують отсі слова, виняті з листу до книжни В. Н. Рєпніної: „Я всегда читала Гоголя съ наслаждениемъ. Предъ Гоголемъ должно благовѣть, какъ предъ человѣкомъ, одареннымъ самымъ глубокимъ умомъ, и нѣжною любовью къ людямъ. [Пор. Нѣсколько новыхъ материаловъ для біографіи Т. Г. Шевчечка]. „Кievская старина“ 1893. XL. 270.] Докази про знакомство Шевченка з творами Гоголя містяться також в „Кiev. стар.“ 1886. XVI. 430.

п. з. „Весняної ночі“ вставив Гоголь казку про злу мачоху-відьму — що згубила свою пасербицю. Казка ся видимо вплинула на сюжет „Утопленої“. У Гоголя мачоха знущає ся над гарною пасербицею, — у Шевченка мати над дочкою; у Гоголя мачоха, у Шевченка мати губить свою дочку; там донька утопилась, а ставши русалкою потягла до води мачоху, — тут мати топить ся, тягне за собою доньку, й обидві стають русалками-утопленими. У обидвох поетів стає молодий козак до помочи дочці супроти матери. Гоголь називає русалок „Утопленицами“ — і Шевченко дав своїй баляді заголовок: „Утоплена“.

В деяких ономатопеїтичних фразах, які подибуємо в „Утопленії“, бачить д. Третяк наслідоване Міцкевича.¹⁾ Колиб і так було, хоть анальгія тут дуже далека і невиразна, — то все таки не можна б на цій основі зачислити сю баляду до тих поезій, що написані під впливом Міцкевича.

В такій самій мірі як у баляді „Русалка“ виступає вплив Міцкевича і в Шевченковій „Тополі“, хоть має тут трохи відмінний характер.

„Тополя“

носить на собі признаки впливу Міцкевичевої баляди п. з. „Ucieczka“. Однак і Міцкевичева балада не є зовсім оригінальна: написана она під впливом Біргерової „Ленори“ — та „Людмили“ і „Свѣтланы“ Жуковского. Щоб отже порозуміти, яке значіння могла мати „Утеча“ в генезі Шевченкової „Тополі“, мусимо переконатись, які мотиви є у Міцкевичевій баляді оригінальні або зачерпнені з жерела людової поезії, а які приняті від інших поетів, котрих міг Шевченко знати й безпосередньо.

Основні мотиви Міцкевичевої баляди становить народний переказ про утечу дівчини з мілим-мерцьом. Сказка така існує нині в людових переказах усіх європейських народів, і розповсюджена широко між народами славянськими, як Поляками, Біло-русинами, Українцями та Москальми.²⁾ Міцкевич міг отже подибати такий переказ між польським або білоруским народом.

¹⁾ Loc. cit. 11—12.

²⁾ По думці И. Созоповича, котрий сїй поемі присвятив спеціальну студію п. з. „Ленора Бюргера и родственные ей сюжеты въ народной поэзии европейской и русской“ (Варшава 1893) — має сей переказ свою підкладку вірі, що мертвець може повернути з гробу на сей сьвіт. Віра така коренить ся знов у загальному психічному устрою чоловіка, який не може освоїтись з думкою, що дорогу особу тратить раз на завсігди. Созопович доказує, як розповсюджено віроване, що сльози і жаль тревожать мерців у могилі, та що вони можуть повернути на сей сьвіт. З такого ві-

На се маємо навіть виразне съвідоцтво самого Міцкевича. В першому виданю „Утечі“¹⁾ подибуємо отсю дописку Міцкевича: „Niniejszą balladę ułożyłem podług piosnki, którą słyszałem w Litwie“. Не треба однак думати, що се мала бути пісня литовська, бо сам Міцкевич признає на іншому місці, що литовської мови не розумів: черпав він матеріали до своїх баляд з пісень та переказів польських, нераз наполовину шляхоцьких, — а також білоруських.

Пісні, про яку говорить Міцкевич, не вдалось мені віднайти. Що она мусіла колись існувати, видно з сего, що в усіх майже варіяントах анальгічного провового оповідання, так польських, як білоруських і українських подибуємо (так само як у верзиях західно-европейських) кілька римованих стрічок, що становлять по всій імовірності останки давної редакції сего мотиву в формі пісні. I так у казці, записаній Кольбергом²⁾ говорить мертвець до дівчини:

Ludzie śpią
Kury pią
A umarli ze żywymi
Po świecie jeżdżą...

На се відповідає дівчина:

Cicho ty!
Niechaj ci zaśpiewają,
Co rogowe pyski mają!

розвана вродив ся і міт про жениха-мерця. Перше свое артистичне оброблене знайшов сей міт у літературі грецькій, (у Гомера, Стазіона Евріпіда, і ін.; переховались також два грецькі саркофаги, де зображені сей міт) — та латинській (у Проперція, Катулля, Овідія, Левія і ін.; порівн. Созонович, ор. cit. 86—90).

Міт сей складає ся з отсік мотивів: а) молодий герой погибає на війні; б) жінка в розпуці призыває его чарами; в) мертвець приходить, відвідує жінку, котра небавом умирає. Переказ сей обійшов по думці Созоновича в літературній переробці цілу середновічну Європу, а маючи підкладку в загальніх людових вірованнях про поворот мерців, проникнув і до людових переказів усіх народів. Таким способом дійшов він і до Славян, у котрих має форму найбільше зближену до міту про Людамію і Протезія. Свою теорію основує Созонович на многих варіяントах, записаних ріжними письменниками з уст усіх європейських народів. окремо розбирає автор сербські, болгарські, альбанські, і ново-грецькі варіянти казки про поворот на съвіт брата-мерця, шукаючи вітчини тої казки в Сербії.

¹⁾ Балада сеся з'явилася на сам перед у додатку до видання познанського з р. 1832, — а опісля в окремій відбитці в Варшаві, 1832.

²⁾ O. Kolberg: „Lud“. XIV. Poznańskie str. 181. Nr. 41 „Zmarły kawaler“.

Голембійовський³⁾ же подає отсії слова, вплетені в казку про оира:

Księżyce świeci,
Martwiec leci,
Sukieneczka szach, szach,
Panieneczko, czy nie strach !

Може бути, що Міцкевичеви була відома ся казка також лише в у такій формі на пів прозовій, а на пів віршованій. В кожному разі анальгічне місце „Утечі“ дуже близько підходить до що йно наведених стріочек записаних Голембійовським:

Miesiąc świeci,
Jeździec leci
Po zaroślach i po krzach,
Panno, panno, czy nie strach ?²⁾

¹⁾ Gołębowski: „Lud polski“, jego zwyczaje i zabobony. Warszawa 1830 171.

²⁾ Порівнай отсії людові варіянти:

a) вар. німецький:

Der Mond, der scheint so hell,
Die Todten reiten schnell,
Mein Liebchen, graut dir auch ?

(K. Bartsch: Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg. 1879. 142.)

б) вар. словінський :

Glej, kako lepo mesec sveti
In kako bistro mrtvi jašego!
Ali te nič strah ?

(Krek. B. „Beitrag zur Literatur des Lenorenstoffes. Archiv für Slavische Philologie. 1887. X. 356—359.)

в) вар. словацький :

Hej miesiačok sveti,
Kviezdíčky sa trasú,
A mŕtvý so živým
Na koni sa nesú :

(Порівн. Созонович. op. cit. 152.)

г) вар. білоруський

Мисаць свѣтить,
Звѣзды блящутъ,
Боишъся ты мене?

(Записано від салдана з тубернії гродненської. Порівн. Созон. I. c. 238.)

д) вар. московський

Мѣсяцъ свѣтить,
Мертвѣцъ ёдетъ,

Із таких казок так польських як білоруских міг Міцкевич придбати собі сї материяли; з котрих склалась опісля его „Утеча“; в них міг він знайти всї основні складові мотиви своєї баляди.¹⁾

Якеб і не було значінє польських та білоруских мотивів у генезі „Утечі“ то не дасть ся заперечити, що не менший вплив на композицію сїї баляди Міцкевича мала Біргерова „Ленора“ та її перерібки.

„Ленора“, написана р. 1773, звернула на себе сейчас очі цілого освіченого світа, так, що небавом переложено її майже на всі європейські мови. Була се одна з перших замітних, съміливих та голосних прояв нового напряму: романтизму; всюди викликувалася балада одушевлене, всюди впливала сильно на уяву поетів, она викликала і в Ан-

Красну дѣвицу ведеть
Боишься ли ты меня?

(Записано в приамурскуму краю. Порівн. Созонович. *ibid.* 246.)

д) варіянти українско-рускі:

Съвітить місяць ясно,
Іде опир красно,
Ци боїш ся, дівчино?
Я сі не бою,
Бо я з тобою!

(W. Bugiel. Eine Kleinrussische? Versien der Lenorensage“ Archiv f. sl. Phil. XIV. 146.)

Съвіте місяць із зорою,
Іде мертвий із живою,
Не боїш ся ти мене?

(Записано від київского міщанина. Созонович: I. c. 243.)

¹⁾ Польські варіянти людового сюжету „Утечі“ записали: R. Zamarski: „Podania i baśnie ludu w Mazowszu“ 1852. 121—132, (Сам Замарский признає, що записав сей варіант не зовсім вірно: стояв він мабуть під впливом Міцкевичової баляди); — S. Grudziński: „Lenore in Polen“. Sprawozdanie Dyrekcyi gimnazyum w Bochni 1890. 14—17, (Записано в околиці Бохні в Галичині); се оден із варіантів, що найбільше зближений до Міцкевичової „Утечі“; — O. Kolberg: „Lud“, loc. cit. 181; — S. Chelkowski: „Powieści i opowiadania ludowe z okolic Prasnysha. Warszawa. 1890 II. 40. Nr. 59; — Gołębiowski loc. cit.; — Ks. Siarkowski: „Materyały do efnografii ludu polskiego z okolic Kielc“. (Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, Kraków 1859. III. 321.) Білорускі варіянти записав В. А. Мошков для Созоновича. (Пор. op. cit. „Приложение“ Nr. 2. і 3. стор. 226—238.) На особливу увагу заслугує варіант білоруский записаний В. Н. Добровольським п. з. „Якъ жанихъ изъ миrtleвъхъ, съ того свѣта, за нявшѣстъ пріѣхau, нявшѣсту съ собой увѣзъ и лѣдва ни стратилъ, дѣ, болозе, покойная хрѣстная матка парамила дѣвукы, якъ збавитца ать чорта“ [„Смоленскій Этнографический Сборникъ“ 126, Nr. 58. (Записки Импер. Русск. Геогр. Общ. по отдѣл. Этнографіи т. XX.).]

Др. Г. Бігеляйзен написав на сю тему розвідку п. з. „Tlo ludowe „Ucieczki“ Mickiewicza“. („Świat“, Warszawa. 1885. II.) Статї сїї не міг я однак мати під рукою.

тії цілу чергу анальгічних творів передових письменників як на приклад Колъріджа, Вордсворт і ін. — а навіть розбудила творчу силу геніального лірика П. Б. Шельлього (Shelley)¹⁾ — вона з'єднала зараз для романтичного напряму В. Жуковського, — она становила оден з найперших імпульсів, під котрими розвинулась і польська романтична поезія.

Польські перерібки „Ленори“ з'явилися доволі скоро. Вже р. 1819 переробив Лях Ширма Біргерову баладу та оголосив її під заголовком: „Kamilla i Leon“²⁾ а отісля сего таки року надрукував у тому ж журналі³⁾ статю „Uwagi nad balladą Bürgera „Lenora“, де помістив та-кож оден із українських любових її сюжетів. Перерібки Ширми задля своєї слабої форми пройшли мабуть для Міцкевича безслідно.

Між тим познакомився Міцкевич з баладою Жуковського п. з. „Людмила“.⁴⁾ Діялось се тоді, коли польський поет проживав у Вільні. Коли молодий Чернявський, син професора московської літератури, відчитав сю баладу зібраним своїм товаришам, між котрими був і Міцкевич, зробила она на всіх присутніх велике враження, та заохотила Міцкевича й Зана до творення балад у подібному напрямі.⁵⁾ Небавом переложив і Зан „Людмилу“ на польську мову п. з. „Neryna“.⁶⁾ „Людмила“ є свободним⁷⁾ переспівом Біргерової Ленори — переспівом знаменитим, мистецким. Тими артистичними прикметами пояснюється те сильне враження, яке зробила она на Міцкевича. Нема й сумніву, що ся балада Жуковського враз із „Ленорою“ спонукала Міцкевича до написання „Утечі“, що она звернула увагу поета на анальгічні перекази люду польського та білоруського, котрими тим легше міг покористуватись Міцкевич, що они підходили під сюжет Ленори. Тож і головні мотиви сюжету „Утечі“ такі самі, які бачимо в Біргеровій „Ленорі“ та „Людмилі“ Жуковського: Дівчина тужить за мілим. Він уже не жив, але під впливом туги дівчини встає з гробу,

¹⁾ Созоновичъ op. cit. 7.

²⁾ Порівн. „Pamiętnik Naukowy“ Warszawa r. 1819. I. 358—366.

³⁾ loc. cit. II. 275—282.

⁴⁾ „Людмилу“ написав Жуковский р. 1808 та помістив її в часоп. „Вестникъ Европы“ того ж року.

⁵⁾ Порівн. „Dwie konwerzacje z przeszłości, przez I. Chodźkę, Wilno, 1857 стор. 202—208; Dr. H. Biegeleisen. „Dzieła Mickiewicza“, I. 445; Chmielowski P. „A. Mickiewicz“ I. 157; егож розправу п. з. „Ballady T. Zana“. (Studya i szkice“ I.)

„Утеча“ написана по думці Хмельовського коло р. 1822; Бігельайзен догадується, що її написав Міцкевич по виїзді з Вільні. Порівн. „Poezye T. Zana“. Wilno 1825. I. 3.

⁶⁾ Що Занова „Neryna“ єсть майже дословним, хоть місцями хибним перекладом „Людмили“, се доказано в розвідці Калленбаха: J. Kallenbach: „Kilka słów o balladzie „Neryna“ (Osobne odbicie z XIII t. rozgraw i sprawozdań wydz. filolog. Akad. Um. w Krakowie 1888).

⁷⁾ Пізнійше, р. 1829 переклав Жуковский Біргерову баладу більш дословно п. з. „Ленора“. (Сочин. В. Жуков. Петерб 1835. IV.)

приходить до неї, бере її на коня, заводить на цвінтар, та тягне до могили. Однак „Ленора“ і „Людмила“ полишили в Міцкевичевій баладі признаки свого впливу далеко виразніші, як схожість самого сюжету, котрий, як ми вище показали, міг Міцкевич взяти просто з віровань люду; велике число таких самих зворотів та образів поетичних, які бачимо в „Ленорі“, „Людмилѣ“ та „Утечі“, єсть мірою того сильного враження, яке зробили обидві єї балади на Міцкевича.

Що балада Бірлера мала на Міцкевича вплив більше посередній, та що на перший плян виринала в уяві поета балада Жуковського, на се вказує виразно та обставина, що в „Утечі“ є деякі такі мотиви, які подибуються в „Людмилѣ“, а яких нема в „Ленорі“.¹⁾

¹⁾ Отсі паралельні образи, виняті з усіх трьох балад, съвідчать виразно про вплив „Ленори“ та „Людмили“ на Міцкевичеву „Утечу“; Підчеркнені ж місця, котрих зовсім нема у Бірлера, показують о скілько близше стоїть „Утеча“ до „Людмили“.

Der Tod, der Tod ist mein Gewinn!
O wär' ich nie geboren!
Lisch aus mein Licht auf ewig aus!
Stirb hin, stirb hin in Nacht und Graus!

Розступись моя могила,
Гробъ откроися; полно жить,
Дважды сердцу не любить.

Nie powiozą do ołtarza,
Powiozą mię do cmentarza
A pościelą chyba w trumnie.
Ja umrę, gdy on nie żyje!

Рано живню насладилася,
Рано жизнь моя затмилася,
Рано прежнихъ лѣтъ краса.

Jej żrenice, — błyskawice
Dziś jak dwie mętne krynice
Jej lica, pełnia księżyca
Dziś nikną jak księżyc w nowiu.
Biada w dziekom, biada zdrowiu

Sie weiss nicht, was die Zunge spricht,
Behalt' ihr nicht die Sünde!

О Людмила, грѣхъ роптанье
Panna grzeszy; jeździec spieszy.

Und aussen, horch! ging's trapp, trapp, trapp,
Als wie von Rossenhufen
Und klirrend stieg ein Ritter ab

Також метрум Міцкевичової „Утечі“ таке саме як у баляді Жуковського
 себ то осьосилябний трохейний вірш у суміш із семисилябним: ката-
 лектичним.

An des Geländers Stufen,
Und horch! und horch den Pfortenring
Ganz lose, leise kling, klingling!
Dann kamen durch die Pforte
Vernehmlich diese Worte:
Чу! полночный часъ звучитъ!
Свачетъ по полю ъздокъ:
Борзый конь и ржеть и пышетъ
Вдругъ идуть (Людмила слышитъ)
На чугуннос крыльцо...
Тихо брякнуло кольцо.

Ucichł, usnął dzwon zamkowy
Panna czuwa; na zegarze
B i e p ó l n o c; milkną straże
Panna słyszy dźwięk podkowy

Skrzypnęły dolne podwoje,
Stąpa ktoś w przysionkach długich.

„Lass sausen durch den Hagedorn,
Lass sausen Kind, lass sausen!
Der Rappe scharrt; es klirrt der Sporn
Ich darf allhier nicht hausen.
Komm, schürze, spring und schwinge dich,
Auf meinen Rappen hinter mich!
Muss heut' noch hundert Meilen
Mit dir in's Brautbett eilen“.

Лишь полночный часъ пробилъ,
Мы коней своихъ сѣдаемъ,
Темны кельи покидаемъ
Поздно я пустился въ путь!
Ты моя, моею будъ...
Чу! с овьы пустинной крики,
Слышишь? Бозой конь заржалъ
Ѣдемъ, Ѣдемъ, часъ насталъ.

Slodko, przedko czas ucieka.
Wtem kon zarzał, j e k l a s o w a,
Z e g a r w y b i ł: Bywaj zdrowa,
Albo wstawaj, na kon siądz,
I n a wieki moja b a d ż.

Sag an, wo ist dein Kämmerlein
Wo? Wie dein Hochzeitbettchen?

Так отже оригінальними мотивами, які впровадив Міцкевич до своєї балади, можна назвати отсі: а) лиха маті силує дівчину зийти замуж за богача; б) дівчині помагає ворожка; в) чарами прикликує милого.

Гдѣжь, скажи, твой тѣсный домъ?

Тамъ, въ Литвѣ, краю чужомъ.

Gdzie mnie wieziesz? Gdzie? Do domu!

Dom mój na górze Mendoga!

Was klang dort für Gesang und Klang,

Was flatterten die Raben?

Wie flogen rechts, wie flogen links

Gebirge, Bäum' und Hecken!

Wie flogen links, und rechts und links

Die Dörfer, Städter und Flecken!

Wie Wirbelwind am Haselbusch

Durchdürre Blätter rasselt.

Чу! въ лѣску потрясь ся листъ,

Чу! въ груши роздялся свистъ,

Черный воронъ встрепенулся,

Вдрогнулъ конь и отшатнулся,

В стихнуль въ полѣ огоньокъ.

Rumak polem jak wiatr niesie,

Niesie lasem, g³uch o w lesie

Tu i owdzie wystraszona

W suchej jodle kracze wrona.

Pusto w koło. Bledny ognik

Tuż przed nimi jak przewodnik.

Und über Gräber ging der Lauf.

Конь несется по гробамъ.

Od grobowca, na grobowiec

Przelatuje.

Rapp, Rapp! mich dünkt der Hahn schon ruft.

Bald wird der Sand verrinnen...

Rapp! Rapp! ich wittre Morgenluft

Rapp! tummle dich von hinten!

Конь кой, конь, быстрѣе мчи ся.

Звѣзды утренны зажгли ся

Мѣсяцъ въ облагѣ потухъ,

Конь мой, конь, кричить пѣтухъ!

W cwał mój koniu, koniu w ewał!

Błyska zorza z wschodnich stron

Mamy sadzić parę gór,

Za godzinę pieje kur!

Перший другий і третій мотив міг поет подибати в вірованнях люду¹⁾ — а третій окрім того міг поет бачити і в баляді Жуковського п. з. „Свѣтланы“,²⁾ що споріднена із „Ленорою“ та „Людмилою“.

Рефрен, котрого людові паралелі ми вже бачили ось як звучить у Біртера, Жуковського та Міцкевича.

Graut Liebchen auch? Der Mond scheint hell!
Hurach? Die Todten reiten schnell
Graut Liebchen auch vor Todten!
Ach nein!... Doch lass die Todten!

Свѣтить мѣсяцъ, доль сребрится
Мертвый съ дѣвицою мчится
Путь ихъ къ кельѣ гробовой...
Страшноль дѣвица со мной?

Miesiąc świeci, jeździec leci
Po zaroślach i po krzach,
Panno, panno, czy nie strach?

Тут замічу, що баляда записана в місточку Радимнї, котру Ірудзінський вважав людовою [Порівн. „Lenore in Polen“ (Sprawozd. dyrek. gimnaz. w Bochni 1890 25.)] — єсть очевидно спопуляризованаю штучною перерібкою „Ленори“ — на котрій муз народна полишила легкі сліди хіба що до мови. Для проби стилю паведу з неї одну строфу.

Widzisz, Heleno, jak księżyc przyświeca
A zmarli gonią, kieby błyskawica.
Może się boisz tych, co leżą w grobie?
O daj im spokój, niechaj leżą sobie!

¹⁾ Порівн. S. Grudziński „Lenore in Polen“ loc. cit. 14—17; варіант сей, особливо місце, де ворожка стає захуреній дівчині до помочи — дуже зближений до Міцкевичової „Утечі“. Перший мотив, зазначений в українській версії сеї казки, записаний Ляхом-Ширмою. Гарний сей варіант, котрого перша частинна містить також кілька дрібніших поетичних помислів, які бачимо в „Утечі“, — міг бути відомий Міцкевичеві, бо надруковано єго, як сказано, ще р. 1819, і то в польській мові.

Виразно зазначений перший мотив „Утечі“ і в варіанті Л. Замарського, loc. cit. 121—132.

²⁾ „Свѣтланы“ написана ще р. 1811. Що ся баляда була відома Міцкевичеві, на се вказують дрібні відголоски, які з неї чуємо в „Утечі“, на приклад:

Годъ промчался — вѣсти нѣтъ
— On wojuje, rok i rуnapl.

В „Утечі“ так само, як у „Свѣтланѣ“ служать перстенії до чарів. (Порівн. Стихотворенія В. Жук. изд. пятое (13 томів) С. Петербургъ 1849. I. 259—260.)

Такий поет як Міцкевич не міг на сліпо наслідувати ані Біртера, ані Жуковського, ані кого небудь; тож і єго „Утеча“ містить у собі богато таких прикмет, що її відріжнюють від Ленори та Людміли. Міцкевич опустив цілий епізод, де описується поворот війська з походу; єго дівчина не стає в такій суперечності з релігійністю

Затримав ся я троха довше над „Утечею“ з тої причини, що до тепер не пояснено точно відносин сеї баляди до Бір'єревої Ленори особливож до „Людмили“ Жуковского; — а від такого пояснення залежить і означене докладнішими границь впливу „Утечі“ на „Тополю“.

Ми переконалися тепер, що в богатих точках сходить ся „Утеча“ з „Людмилою“ так, що говорячи про вплив Міцкевича на „Тополю“, мусимо увзгляднити і вплив Жуковского.

Якіж поетичні мотиви склались на сюжет „Тополі“?

Осередком,коло котрого обертається ціла композиція Тополі, є тута дівчини за козаком. На сюжет складають ся отсі мотиви: а) козак на чужині загинув без вісти; б) дівчина в розпущі; в) мати хоче її силою віддати за богача-нелюба; г) ворожка стає дівчині до помочи; г) чарами старається дівчина притягти милого; д) чари спроваджують розвязку цілої події;¹⁾ е) розвязка ся — се метаморфоза дівчини в тополю.

Мотиви а) б) г) д) міг Шевченко знайти безпосередно у Жуковского, в його баладах „Людмила“ та „Свєтлана“.²⁾ Се можемо сказати тим певніше, що „Людмила“ причинилася також до сформовання деяких поетичних помислів „Тополі“³⁾, а і в баладі „Причинна“ полишила она, як ми бачили, виразні признаки свого впливу.

Отець балади Жуковского приготовили у Шевченка місце під значно сильніший вплив Міцкевичової „Утечі“. В сїй баладі знаходять ся в од-

як Людмила та Ленора; вправді ворожка радить їй вигнати „klechę“ — однак прямого богохульства дівчина не допускається. Майже орігінальним є у Міцкевича опис чаїв; орігінальними є й деякі подробиці самої утечі — деякі знов близше підходять до людових мотивів: як у білоруській казці ті речі, що по одній подає дівчина мерцеви, продовжують її жите, так у Міцкевича съятощі, як молитовник, хрестик і т. д., котрих по трохи позбувається дівчина, продовжують їзду, відволікають її смерть. Також у закінченні балади відкинув Міцкевич богато фантастичного елементу, який бачимо в „Ленорі“ та „Людмилі“, на приклад — танець і пісню кістяків.

В загалі Міцкевичева балада далеко менше залежна від „Ленори“ та „Людмилі“ — як „Людмила“ від „Ленори“.

¹⁾ Приміром у „Свєтлані“ Жуковского чари не спроваджують розвязки балади.

²⁾ У „Вестнику Европы“ з р. 1829 № 6. помістив Л. Боровиковский свободний переслів „Свєтланы“ п. з. „Маруся“.

³⁾ Порівн.

„Людмила“:

Где мой милый? Что съ тобою?
Съ чужоземною красою
Знать въ далекой сторонѣ
Измѣнилъ нѣвѣрный мнѣ:
Иль безвременно могила
Свѣтлый взоръ твой угасила.

„Тополя“:

Де милий серденько?
Чи жив, здоров, чи він любить,
Чи забув, покиув?
Скажи мені, де мій милий,
Край съвіта полину.

ній цілості так мотиви а) б) г) д), які ми бачили у Жуковського, як і оригінальні Міцкевичеві мотиви в) г) д) — отже окрім останнього всі головні мотиви сюжету „Тополії“.¹⁾

На сформоване багатьох із таких мотивів склалась у Шевченка, як се пізніше побачимо, також і українська людова поезія. Що однак і впливів літературних, особливо ж впливу „Утечі“, не можна тут ніяким способом поминути, — показує нам не лише згадана схожість сюжету „Тополії“ і „Утечі“ — але також і многі подібні моменти в розвою оповідання, многі анальгічні поетичні помисли.

Вплив „Утечі“ відбив ся лише у реальній, побутовій основі, баляди, а не в фантастично-легендовому її елементі.²⁾

Приглянемося тим важнішим побутовим мотивам, в котрих видно також і формальні признаки Міцкевичевого впливу:

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина,
Полюбила — не спинила:
Пішов, тай загинув.³⁾
Минув і рік, минув другий,
Козака не має...⁴⁾

I Міцкевичевій дівчині піддають думку, що она може милого не побачити:

On wojuje, rok upłynął,
On nie wraca, — może zginął...⁵⁾

У обох поетів виявляється дівчина з невисипуючою тугою та дожиданія.

Jej źrenice — błyskawice
Dziś jak dwie mętne krynice
Jej lica, pełnia księżyca,
Dziś nikną jak księżyc w nowiu
Biada wdziękom, biada zdrowiu.⁶⁾

¹⁾ Се завважав і д. Третяк (*loc. cit.* 15) — тільки на тій підставі виключає він опісля вплив Жуковського. (Порівн. стор. 37.)

²⁾ Сам факт, що дівчина удає ся до ворожки за порадою, — є елементом побутовим, з котрим часто-густо можна й нині стрінуться поміж нашим народом; наслідки ж чарів, — як н. пр. спроваджене милого, або метаморфоза, — се вже елементи фантастично-легендові.

³⁾ „Кобзарь“ Львів. 1893. I. 15.

⁴⁾ *Ibid.*

⁵⁾ „Poezye A. Mickiewicza“, Lwów 1888. III. 123.

⁶⁾ Порівн. з Жуковського:

Рано жизнь моя затмилась,
Рано прежнихъ лѣтъ краса.
(„Людмила“).

Не съліває, — як сирота
Білим съвітом нудить.¹⁾

Без милого сонце съвітить
Як ворог съміє ся,
Без милого скрізь могила.²⁾

Сохне вона як квіточка.

Matka troszczy się i biedzi:

але не тому, що дочка вяне, але тому, що
Książę dał na zapowiedzi,
а дівчина его не хоче, лише тужить за милим, що загинув без сліду;
от і стала її вговорювати:

Panno, szkoda młodych lat,
Od książej edzie swat.

Подібну ситуацію бачимо й у Шевченка:

„Чого плачеш моя доню?
Мати не спитала,
За старого, богатого
Нишечком єднала.
— „Іди доню!“ каже мати,
Невік дівувати.
Він богатий, одинокий
Будеш панувати!“

¹⁾ Порівн. у Жуковского:

Какъ могу подружки пѣть?
Милый другъ даёко —
Мнѣ судьбина умереть
В грусти одинокой..

(„Свѣтлана“).

[Сочин. III. 141].

²⁾ Порівн. Жуковск.:

Ахъ! А имъ лишь красень свѣтъ
Имъ лишь сердце дышеть!..

(„Свѣтлана“).

Съ милымъ вмѣстъ — всюду рай.

Съ милымъ разно — райський край

Безотрадная обитель...

(„Людмила“).

Обидва поети вложили в уста дівчини подібний аргумент проти намови матери:

Nie powiozą do ołtarza,
Powiozą mnie do cmentarza
A pościelą chybą w trumnie,
Ja umrę, gdy on nie żyje!

Не хочу я панувати,
Не піду я мамо,
Рушниками, що придбала
Спусти мене в яму,
Нехай попи засипають,
А дружки заплачутъ,
Лекше мені в труні лежать
Як його побачить.¹⁾

На сemu місці кінчатъ ся у Шевченка формальні спомини з Міцкевича, хотъ бачимо ще кілька анальгічних моментів у розвою оповідання обидвох баляд.

У Міцкевича стає дівчині до помочи кума, стара відьма. Вона приклукє чарами духа милого. У Шевченка дівчина йде до ворожки на пораду; і тут так як у Міцкевича чарі мають спровадити милого.

Мотив сей можна бути уважати одиноким легким відолосом легендового елементу „Утечі“; в головній своїй основі походить він однак з українського людового жерела.

На людове жерело вказує іменно та обставина, що почавши від сего уступу баляди, де дівчина радить ся ворожки, — виступає в Тополі фантастичний сувітогляд українського люду на ширше місце.

В народних українських піснях єсть такий мотив, що становить осередок, коло котрого розвивається ціла подія Шевченкової баляди: дівчина тужить за милым, що її покинув, іде до ворожки а порадившись у неї, чарами приклукє милого:

Ворожечко ти моя,
Бідна моя голова
Що я буду робити
Що не хоче любити...
— Іди доню до гаю
Копай зіля-розмаю
Та накопай коріння
З під білого каміння

¹⁾ „Кобзарь“ I. 17.

-- Я розмаю не знаю,
Хіба людий спитаю,
Ще до гаю не дійшла
А вже розмай ізнашла.
Накопала коріння,
З під білого каміння,
Полокала на ріці,
Наставила в горівці
Присувала до жару.
— Кіпі корінь помалу.
Іще корінь не вкіпів
А вже чумак¹⁾ прилетів.²⁾

В галицькому варианті, знаному мені з народних уст, кінчить ся сеся пісня ось як:

Ой ще корінь не скіпів
А вже милю прилетів:

¹⁾ У Головацького: („Народныя пѣсни галицкой і угорской Руси“ III. (1.) 30): „А вже козак прилетів“; ibid. 189—191 — так само; порівн. також у Костомарова: „Объ историческомъ знач. русской народ. поэз.“ стор. 35.

²⁾ „Materiały etnograficzne gubernii kijowskiej z okolic Pliskowa w pow. Lpowskieim“ opracował S. Neuman. (Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, VIII. 159.) Подібний варіант бачимо у Ієр. Павльово:

Стала корінь варити,
Взяв ся милю журити.
Іще корінь не вкіпів,
А вже милю прилетів.

(„Pieśni ludu ruskiego“ II. 37. Nr. 34.)

По вірованням українського люду можна, особливо на св. Авдрея чарами прикладти милого, — але се річ небезпечна. (Zbiór wiadom.“ XI. 190.)

Чудову силу приписує фантазия українського люду розмаринови, або „розмай-зілю“. [(Порівн. „Этнографическое обозрѣніе“. III. 119): „Этнографическая замѣтка“ Н. Ф. Сумцова.]. Таку саму чудову силу, що може прикладти милого, має по вірованням українського люду і „тирлич“. (Порівн. Костомаров, op. cit. 39). Ще в хлопичих літах чув я в селі Ходовичах (повіту стриївського, в Галичині) казку, де дівчина чарами призыває свого милого; з сеї казки лишились мені в памяті ще лише отсії стрічки пісеньки, котру дівчина присьпівє, варячи „тирлич“:

„Тирлич, тирлич!
Милого заклич.
Заклич девятьох
Із девятьох-сімох,
Із сімох трох,
Із трох єдного
А підного“.

— А що тебе принесло,
 Ци кінь-ворон, ци весло?
 Приніс мене ворон кінь
 До дівчини на поклін.

(або: Ти не моя, я не твій.)

Може бути, що подібне віровання народне або й подібна пісенька білоруського народу, серед котрого жив Міцкевич, причинила ураз із „Свєтланою“¹⁾ Жуковського до сформування того місця „Утечі“, — де дівчина чарами прикликає милого.

На кождий спосіб у такому вірованню або в подібній пісні як та, которую ми тут подали, треба шукати походження згаданого мотиву Шевченкової баляди, що концентрується в отсіх словах:

. . . . . серед степу
 Тупине кінь ногою:
 Коли живий козаченко,
 То зараз прибуде;
 А коли пії, — моя доню,
 Не питай, що буде...

Тут чари мають показати свою таємну силу. Они мають рішити судьбу дівчини. Козак не прибув, — значить ся: немає єго вже між живими. У Біргеровій „Лепорі“ приходить на завізвання дівчини мертвець-онир; так само в Міцкевичевій „Утечі“. У Шевченка не з'являється мертвий козак. Хоть перекази подібні до того, що становить основу „Лепори“, можна подібати і серед українського люду,²⁾ — впровадив тут Шевченко інший легендовий мотив з області антропоморфічних українських людових віровань.

¹⁾ Приміром, так в „Утечі“, як у „Свєтлані“ служить перетінь до чарів.

²⁾ Українські варіянти сюжету Лепори записали отес письменники:

Чубинський: „Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русской край.“ Спб. 1898. II. 411—416 №р. 119, 120, 121; Головацький: „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси“ I. 83. №р. 40. Варіант сей замітний тим, що має форму пісні. Наводжу тут першу частину.

Коли миляй на війну йшов,
 Своєй миляй ваказовав
 — „Кедь не прийду за рік за два,
 Не чекай мя мила нигда!“
 Без два рочка го чекала,
 На третім го счарovala.
 Аж ся земля rozpuкала,

Дівчина під впливом чарів попадає в рід екстази, пісенькою завзиває та заклинає милого,¹⁾ а коли він не прибув, вона перемінює ся в тополю.²⁾

В четвер вечер по вечери
Сидить Ганця на постели,
Трима'т ножки у купеле;
Білий Яничик візля дверей:
— „Ганця Ганци, що ти робиш,
Чом ми дверка не отвориш,
Ой ци ти спиш, ци ти чуеш,
Ци на мене очекуєш?“
— „Ой я не сплю іно чую
І на тебе очекую.
Лісов ручков отверяла
Правов ручков го витала. і д.

Ся пісня записана між Лемками походить очевидно від Словаків, на що вказують словацько-моравськії паралелі. (Порівн. Созонович: Op. cit. 172. 148—152).

Lach Szygma: „Pamiętnik Naukowy“ 1819. II, 275—282.

Драгомановъ: „Малорусскія преданія и разсказы“ Кіевъ, 1876. 392—393.

Л. М. Старицкая: „Живая могила“. Малорусская легенда. (Кіевская Старина 1889. X. 70—102). Єсть се довше оповідане основане на вірованнях українського люду. Сама утеча дівчини з мерцем описана на стр. 99—100.

Созонович: Русские варианты сказки „о женихъ-мертвецѣ“. („Русский филологический Вѣстникъ“, 1890. IV). Nr. 4, 5, 6.

W. Bugiel: „Eine kleinrussische Version den Lenorensage“ („Archiv für slav. Philologie“ XIV. 1892. 146).

Д. Мордовець: „Під небом України“ („Зоря“ Львів, 1893. Ч. 6.стор. 112—113).

Про українські варианти говорить ся між іншими в статті Вольнера. „Der Lenorenstoff in der slavischen Volkspoesie“. („Archiv für sl. Philolog.“ 1882. VI. 243).

Перегляд усіх варіантів цього переказу, які доси записано серед європейських народів, бачимо (окрім згаданих студий Созоновича) в статті Вл. Калляща п. з. „Ленора (Женихъ- или братъ мертвѣцъ)“. — [„Библіографические этюды по литературѣ сказочныхъ схемъ и мотивовъ“]. — („Живая Старина“ періодическое изданіе отдѣл. этнографії импер. русс. геогр. общ. Спб. 1892. II. 142—145)]. Тут бачимо і бібліографію матеріалів, що відносить ся до сї теми.

¹⁾) Подібний переказ чув Себ. Кльонович між руским народом, як про се съвідчить оден уступ єго поеми п. з. „Roxolania“: Дівчина удається до ворожки: під впливом чарів прилітає милий на хребті козлоногого чорта. До заклинання уживає ся і тут пісенька:

Saepe furens, iuvenem per carmen amica reduxit,
Quamvis ceruleum trans mare vectus erat.

²⁾) Метаморфоза в цвіти та дерева — се проява зовсім не рідка в українських лісових піснях та переказах. Приміром: Мати строїла сина й невістку; над сином ви-

Нема й сумніву, що переказ про переміну дівчини в тополю піддала Шевченкови народна пісня, в котрій съпіває ся про злу свекруху та молоду невістку, що заклята стас тополею. Пісня ся розповсюднена скрізь серед українського люду.¹⁾ Що іменно ся лісся була відома Шевченкови, може за доказ послужити те місце „Перебенді“, — де сказано, що кобзар съпіває там, „де свекруха злая — про тополю, лиху долю“.²⁾

З усіх відомих мені варіантів сей пісні містить у собі найкращі поетичні картини сей, що наведений у Дацкевича.³⁾ Найвиразніше зма-

ріс явір, — над невісткою берези. (Головацкій loc. cit. II. 585.). Син прогнаний матерю стас явором. (ibid. II. 586). Двоє молодят вмирає з любови. На гробі козака виростає розмарин, на гробі дівчини лілія. („Бесѣда“ 1872. VI. 29). Подібний варіант бачимо у Головацкого (III. 254). Про метаморфозу в цвіті порівн. також: Костомарів: „Волинський народ. пѣсни“; „Малоруський літерат. сборникъ“ Саратовъ 1859. 234. Nr. 39; „Етнограф. Обозрѣніе“ VI. 234. Порівн. також статю П. Ящуржинського: „О превращеніяхъ въ малорусскихъ сказкахъ“. („Кievская Старина“ 1891 Мартъ: стор. 445—465; стр. 82—96). Про подібні метаморфози в літературах класичних — порівн. замітку Янчукага. (Етногр. Обозр. III Москва, 1889 стор. 50—51).

¹⁾ Порівн.: „Materyaly etnograficzne“ opracował N e u m a n („Zbiór wiadomości do antropologii krajowej“ VIII. 167 — 168.); Чубинський: „Труды“ V. 308; O. Kolberg, Pokucie II. 45—47; Головацький: „Народ. пѣсни“ I. 712; Z. Rokossowska: „Zbiór wiadomości do antrop. kraju.“ VII. 167; M. K. Васильевъ „Пѣсенныя мотивы о превращеніяхъ“ [Етногр. Обозр. VI. 234.]; Костомаровъ: „Волин. пѣсни“ („Малор. літер. сборн.“ 236—237. Nr. 41); „Кievская Старина“ 1890 ноябрь 208; Wojciechowski: „Klechdy“ II. 119.

Пісня про тополю розповсюдженна також серед білоруського [Порівн. „Женская доля въ пѣсняхъ чинчуковъ“ М. Довнаръ-Запольській. (Етнограф. Обозр. IX. 52)] та московського народу. (Порівн. „Етногр. Обозр.“ VII. 262.)

По думці О. Третяка (loc. cit. 14) було для Шевченка порівняле дівчини з тополею, яке часто подибуємо в его павіті пізнійших поезіях (н. пр.: „як тополя стала в полі при битій дорозі“ — „виходовою точкою“, коли творив „Тополю“; на мій погляд треба річ розуміти як-раз протицно: Пісня народна, що була знана Шевченкови вже в першій добі його творчости, пісня, що так виразно вадає дівчині антропоморфічні прикмети — була підставою згаданих порівнянь.

Стрункий рівний стап дівчини, і також форма тополі могла бути хіба для фантазії люду першим завязком віровання про переміну дівчини в тополю.

²⁾ „Кобзарь“ I. 40; на се звернув увагу вже I. Франко в своїй розвідці про „Перебендю“.

³⁾ „Отзыvъ“ (Записки LIX. 169—170). Варіант сей записаний не вірно. Неправильність ритму посунена до того ступини, як у сему варіанті — не можлива в пісні, що сполучена все з правильними паворотами мельодії. Подаю текст її так, як він записаний у Дацкевича, змінюючи лінієнь правопис.

Оженила мати сина попеволї

А взяла невістку а не до любови,

А не до любови, а не до розмови,

Ані біле личко, ані чорні брови.

льовані тут антропоморфічні прикмети тополії, що (так як у Шевченка) стоять серед чистого поля. Подібний отже варіант мусів мати рішаючий вплив на розвязку Шевчёнкової „Тополії“. Се можемо сказати тим певніше, що і в другій баляді п. з. „Коло гаю в чистім полю“ ба-

Послала сина в велику дорогу
А свою невістку брати в поле льону:
„Не вибереш льону то не йди до дому,
Стань перекинься в полі тополею“.
Брала льон брала, да не добрала,
В чистому полі тополею стала.
Приїзджає син з великої дороги,
Питаєцца: що то мати, за тополя.
Коло нашого поля?
Вітер не віс, — єї голле гнецця
Сонце не гріє, — вона червоніє,
А дощик не йде, з єї роса ллецці
За білее личко голлем хватаетца“.
— Возьми, синку, нагостри сокирку
Да зрубай тополю при своєму полю.
— Цюкнув я раз, кора облегіла,
Цюкнув я в друге, аж кров виступила;
„Не рубай же мене, бо я твоя мила.
Так мені твоя мати учинила“.
Бодай тобі мати так важко сконати
Ой як мині важко тополю рубати.

Таке саме антропоморфічне віровання лежить в основі московської прегарної пісні про „рябинушку“. Пісня ся многими поетичними образами нагадує, що йно на-ведений варіант пісні про тополю. Наводжу тут її частину:

Пошель молодецъ къ своей матери,
Онь сталъ сказывать:
— Мать ты моя, мать родная,
Ужъ и видѣль диво дивное:
Стоитъ въ полѣ рябинушка,
Безъ вѣтра шатается,
Безъ росы обливается.
— Сынъ ты мой, поди возми саблю вострую
И сруби въ полѣ рябинушку.
Взяль сынъ саблю вострую
И пошель рубить рябинушку.
Онь разъ ударилъ — она охнула;
А другой разъ ударилъ, она сказала:
— „Срубиль мужъ женъ буйну голову“
Пошель сынъ къ своей матери:::
— Мать ты моя, мать родная
Теперь ты мнѣ не есть мать,

чимо не лишень сам мотив метаморфози дівчини в тополю, але й деякі подібні поетичні помисли, що нагадують варіант записаний Дашкевичем.¹⁾

Пісні про тополю мають однак, як бачимо, сюжет відмінний від сюжету Шевченкової баляди. Так у піснях того типу, як і в прозових переказах, що розвинулись мабуть опісля з тих пісель²⁾ — наступає метаморфоза через те, що лиха мати прокляла невістку. Тож Шевченко приняв із тих пісень лишењ мотив про метаморфозу дівчини в „Тополю“; а й сей мотив докладніше у поета сформувався під впливом українського людового переказу, що подає таку саму причину метаморфози, яку бачимо в Шевченковій баляді себ-то тугу дівчини. Такий переказ, котрий імовірно знаний був Шевченкові, подибуємо у Костомарова:

— „Молодий козак виїхав за море, і лишив у рідній стороні свою милу; засмучена дівчина вийшла за порадою чарівниці в степ на високу могилу, — і виглядаючи свого милого перемінилась у тополю.“ З тим віруванням сполучений і обряд, що і до нині утримався між українським людом. Дівчата вибирають одну з своїх подруг, привязують її руки, підняті до гори, до палиці і так водять її по селі і полю присьпівуючи:

„Стояла тополя край чистого поля;

Стій тополенько не розвивай ся

Буйному віtronьку не піддавай ся.“

А лята зм'я, лютобдошица, бездѣтышина!..
Пошель синъ въ нову гореську къ своимъ дѣтушкамъ
Онъ сталъ ихъ качать, прибаюкивать:
Спите, дѣтушки, спите миля
Теперь у васть пѣтъ матери,
А у меня молодой жены.

[Записано в калужской губернії. („Ethnogr. Обозр.“ VII. 262.)]

¹⁾ Порівн. „Кобзарь“ II. 54.

Коло гаю в чистім полі
На самій могилі,
Дві тополі високі
Одна одну хилить...
І без вітру гойдаються
Мов борются в полі,

І вітер пе віс її голле гнецця.
За білес личко голльюм хватаетця.

От то сестри-чарівниці
От тиї тополі.

²⁾ Такий прозовий переказ бачимо в статті Й. И. п. з. „Сила родительского проклятия по народнымъ рассказамъ Купянского уѣзда, Харковской губерніи“ („Ethnogr. Обозр.“ III. Москва, 1889. стор. 41.):

„Мати післала свою дочку в поле полоти лен і приказала їй працювати пильно. Але дівчина задумалась над роботою і стояла заложивши руки без діла. — „От то поле!“ — сказала мати, побачивши свою дочку з заложеними руками. — „Я то полю, то стою“ відповіла дочка, налякавшись несподіваним приходом матери. —

Сей образ називають: „вести тополю“; — вибрана дівчина звесь тополею.¹⁾

Мотив сей, як бачимо, дуже близько підходить до цілого сюжету „Тополі“ — тож мусів він ураз з наведеними вже матеріалами взяти не маловажну участь у генезі Шевченкової баляди.

Так отже проаналізували ми важніші мотиви, з яких складається „Тополя“. Аналіза ся показала нам, які ріжнородні елементи причинились до сформування тих складових частин баляди, які на перший погляд видають ся оригінальними, — або що найбільше вказують на одно жерело літературного впливу.

На підставі сего розбору приходимо до вислідів, що точніші означають і гравиції Міцкевичевого впливу.

Уся фантастично-легендова, а по часті й побутова основа Шевченкової „Тополі“ походить з віровань, пісень та переказів українського люду, так, — як і основу Міцкевичевої „Утечі“ становлять пісні та перекази люду польського та білоруського. На деякі з тих людових мотивів звернула увагу Шевченка „Людмила“ і „Свєтлан“ Жуковського, та Міцкевичева „Утеча“, сї баляди вказали Шевченкови, що подібні елементи можна вносити до поезії, — они дали нашому поетові такий самий імпульс до написання „Тополі“, — як Біргерова „Ленора“ та „Людмила“ Жуковського Міцкевичеви до створення „Утечі“. Міцкевичева балада причинилася отже до сформування сюжету „Тополі“ та позиція деякі сліди на поодиноких поетичних помислах побутової частини сї баляди. Вплив Міцкевича лучить ся в Шевченковій „Тополі“ з впливом Жуковського — хоть вплив польського поета був сильніший. „Тополя“ єдинак менше залежна від „Утечі“, „Людмилы“ та „Свєтланы“, — як „Утеча“ від „Ленори“ та „Людмилы“. Шевченко з'умів у своїй баладі підхопити тільки питомих українських мотивів, що проти них стають незначними признаки впливу польського поета. Передовсім переніс нас Шевченко на Вкраїну. На кожному кроці надає він своїй баладі місцевий український характер. Єго ворожка, козак, дівчина, — се чисто українські типи.

Чудова картина любові дівчини з козаком, — се немов ясна ткань, на котрій вимережана дальша сумна подія. У Міцкевича нема сего обра-

„Бодай же ти доню полола в чуді та диві“ — сказала розгнівана маті — і зараз при сих словах матери на „чудо та диво“, стала її дочка виростати в стрійну гарну тополю, — а маті, побачивши се, стала плакати і побиватись по ній приговорюючи: „Доне моя! — тополе моя!“

¹⁾ „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи, сочиненіе Николая Костомарова, написано для получения степени магистра историческихъ наукъ, Харьковъ, 1843. с. 52—53.

зу любови, — нема їй того піжного привязання дочки до матери, — ані тої глибокої аналізи почувань пещасливої дівчини.¹⁾

Усе те витискає на Шевченковій баляді знамя високого оригінального таланту, а навіть ставить „Тополю“ вище від Міцкевичової „Утечі“.²⁾

Аналігію до Міцкевичевих баляд добачують Дашкевич та Франко також в Шевченковій „Лилеї“. Д. Третяк бачить виравні більшу схожість між поезією про тополю, а „Лилеєю“; — однак, на мій погляд, і думка Дашкевича та Франка не єсть безпідставна, хотівши її близше не пояснюють. Аналігію між Міцкевичевими поезіями а „Лилеєю“ подибуємо в баляді „Świtez“, де дівчата, так як у Шевченка, перемінилися в Лилеї.³⁾

До Шевченкових творів з першої фази розвою його творчості, в котрих видно сліди Міцкевичевого впливу,⁴⁾ дасть ся зачислити також поезія п. з.:

„Перебендя“.

Ів. Франко, що розборови сего Шевченкового стихотвору присвятив окрему розвідку, — добачує в „Перебенді“ вплив Міцкевичової „Імпровізації“, що находить ся в III-ій частині поеми п. з. „Dziady“.

¹⁾ Дівчина змальована у Міцкевича дуже мляво. Не бачимо у неї такого різкого енергічного характеру, яким визначається Лепора; а іменно лише таємний характер може рішитись на пебзпечну утечу. Не бачимо тут і тої розпути дівчини, яку так по майстерски змальовав Біргер. Окрім одного місця, де Міцкевичева дівчина протестує проти імені матери, — не бачимо нігде ніякої проявлення єї первів, єї чувствства, єї волі. Опа легко позбуває ся съятощів, які звикла шанувати. Байдужні питання, які заєдає вона іздеви, — не показують майже ніякого переліку. Задія сеї млявости та пасивності уступає дівчина на другий план, — а всю увагу читача звертає на себе фантастичний їздеч-опир, — а декуди й огністий кінь.

У Шевченка дівчина від початку до кінця приковує увагу читача.

А все ж Міцкевичева балада між іншими через те стоїть вище від „Лепори“, що Біргер ставить свою дівчину в суперечності з реалією — і кажучи їй за се опісля покутувати еслаблює вражінє, яке робить на читача сама пристрастна любов дівчини. Міцкевич щасливо обмінув сей неартистичний мотив.

²⁾ Що „Утеча“ належить до пайслабших балад Міцкевича, се призначав уже такий зневажець поезії Міцкевича як Хмельовський. [Порів.: „Studyja i szkice“ I. 139—140].

³⁾ Переказ про переміну дівчини в лілею, а козака в розмарин подибуємо і в устній словесності українського народу. [Порівн. „Бесіда“. 1872. VI. 29; порівн. також „Этнограф. замітки Н. Ф. Сумцова“ („Этнограф. Обозр.“ III. 120.)]

⁴⁾ О. Третяк добачує також аналігію між поезією Шевченка „Три шляхи“ а Міцкевича: „Trzech Budrysów“. П рівпане таке не має ніякої підстави.

Приглянемо ся, чи справді в тих анальгічних точках, які наводить Ів. Франко, можна знайти признаки Міцкевичевого впливу.

„Рівняючи Шевченкового „Перебендю“ до „Імпровізації“, — пише Франко, — „бачимо дуже вправну похожість в деяких думках обидвох поем. Як поет Міцкевича непомірно висший над товпою звичайних людей, так само й Шевченків Перебенда, хоч з неознаного космополітичного костистому перебраний в бідолашиу свитину українського сліпця-кобзаря.“

Се порівнаннє не є ніяким аргументом, що вказував би на вплив Міцкевича. Що так „Перебенда“ як Конрад чують ся вищими понад товпу звичайних людей — се одна із невідлучних прикмет, яка характеризує поета в загалі. На цій точці всіх типів поетів, які подибуємо у всесвітній літературі — є подібні до себе.

„Як Міцкевичів поет“, каже критик далі, — „своїм чутем обіймає весь світ, — так само й Перебенда все знає, все чує, що море говорити, де сонце ночує.“

Правда, що в обидвох поетів є глибоке чутє, — і сам чутем обидва поети обіймають весь світ,¹⁾ правда, що є у Перебенді деякі відтінки чутя, (про котрі ми далі скажемо кілька слів), анальгічні до тих, які видно у Конрада на початку его вітхненої самотної імпровізації, — але коли чутя обидвох поетів будемо порівнювати так загально — як се робить д. Франко, — то покаже ся, що визначні тони сего чутя зовсім відмінні у Перебенді і Конрада:

Чутем своїм вникає Перебенда в найскриті тайни природи; з цею розмовляє він мов з любою пенькою, виливає біль, яким накипіло серед людей єго вразливе серце.

У Конрада-ж чутє, — се та міць, з підмогою котрої він хоче запанувати над людськими душами, та рядити світом; та сила, — котрою він, як думає, може руйнувати або запалювати сотні звізд, — та могуча зброя, котрою він мірється із Богом... — Яка-ж тут анальгія між почуваннями обидвох поетів?

Те саме треба сказати про отсі порівнання І. Франка: „Як поет Міцкевича вважає себе вибраним посередником між своїм народом і Богом, вступає з тим Богом в розмову і супереку за свій народ, а навіть грозить єму війною — так само й Перебенда на самоті серед українського степу голосить „боже слово“.

Тут знов порівнаннє загальне; — оно дотичить найголовнійших предметів розмови обидвох поетів з Богом, — що роблять сю розмову як раз найнеподібнішою.

¹⁾ Д. Третяк полемізуєчи з Франком, промахнув ся в противний бік — і зовсім не дабачує вищих сильнішіх почувань у Перебенда.

Конрад визиває Бога до боротьби, жадає, щоби з ним поділився властю, заковує огненне своє чутє в жалізне окуте своєї волі, звертає сей наїбій супроти Бога, і грозить громовим вистрілом, що зарокотить по всіх безмірних просторах сьвіта... — Перебендя-же „щебече Господню слову“...

Застановляючись над відносинами поетів до суспільності, бачить д. Франко в Міцкевичевій „Імпровізації“ в особі Конрада примір романтичного якобінізму; в „Перебенді“-ж не може дошукатись ані сліду такого якобінського погляду на народ. Але небавом критик забуває сей свій погляд, впроваджуючи отсє порівнянє:

„Як поет Міцкевича чує ся нещасливим, трудячи голос і язик для людей, — так само й Перебендя чує в собі роздвоєні, і хоч старає ся закрити нераз свій глибокий біль жартами та веселою пісенькою, то все таки засыпівє, засыпіє ся і ні слози зверне. Біль єго пливе з того самого жерела, що й біль Міцкевичевого поета, — з самоти між людьми: „Один він мік ними“, говорить Шевченко, — „нема йому в сьвіті хати“ — „його на сім сьвіті ніхто не прийма“.

Тут па перший погляд видно хибне зрозумінє Конрада, а навіть подекуди й Перебенді. Якже може чутись нещасливим Конрад, „трудячи голос і язик для людей“ — коли він не для людей співав?

„Samotność!.. Cóż po ludziach? Czym śpiewak dla ludzi?“

По думці Конрада — на відворот: той:

Nieszczęsny, kto dla ludzi głos i język trudzi,

Depczę was wszyscy poeci,
Wszyscy mędrcy i proroki
Których wielbił świat szeroki!

Gdyby wszystkie pochwały i wszystkie oklaski
Słyszeli, czuli, i za słuszne znali,

Nie czuliby własnego szczęścia, własnej mocy
Jak ja dziś czuję w tej samotnej nocy
Kiedy sam śpiewam w sobie,
Śpiewam samemu sobie...

Конрадови байдуже, чи єго хто слухає, чи ні:

Wam pieśni, ludzkie oczy, uszy nie potrzebne!

Конрад чує ся отже нещасливим не для самоти між людьми. Біль єго походить із зовсім іншого, — ширшого жерела, з терпіння рідного народу:

Nazywam się Milion! bo za miliony

Kocham i cierpię katusze;

Patrę na ojczyznę biedną
 Jak syn na ojca wplecionego w koło :
 Czuję całego cierpienia narodu
 Jak matka czuje w łonie bole swego płodu.¹⁾

Коли-ж Перебендя, як думає Франко, сумує за для самоти поміж людьми, — то терпіння Конрада і Перебенді зовсім не подібні.

Так отже порівняння Франка не показують майже ніякого впливу „Імпровізації“ на „Перебендю“²⁾; даліше виказує сам Франко як великих ріжниці істнують між обидвома поемами.

Чи ж отже в „Перебенді“ справді нема ніяких признак Міцкевичевого впливу?

Коли Шевченкового Кобзаря так будемо розуміти як его пояснює д. Франко — то впливу Міцкевича в нему не дошукаємося; — бо коли одні риси характеру Перебенді нагадували в злегка Конрада, — то інші, як ми бачили, казали б рішучо відкидати і тінь всякої анальгії. Се діє

¹⁾ Poezye A. Mickiewicza, IV. 166.

²⁾ Д. Третяк, павав порівняння Франка поверховним, — але сам не старався глибше зрозуміти Шевченкового Перебендю; він бачить в середній частині поеми особливо в словах:

А думка край съвіта па хмарі туля,
 Орлом сизокрилим літає, ширяє
 Аж пебо блакитне широкими бе —

відомон поезії Залєского, а іменно одної п. з. „Sendzewo wieszcze“, з котрої находить отсєй уступ, що піб „пристає до Шевченкового Перебенді“:

„Na ziemi będzie, a z niebem w sojuszu
 Tęczą Bóg znijdzie do serca do umę,
 Ku strunom gęśli, i rozbrzmí do uszu
 W myślach i słowach cudotworna duma...
 Bracia, o! gorzkim żyć nam przyjdzie chlebem,
 Aleć nagroda zpaczna — bracia moi!
 Suchem wśród ludu, i wzrokiem pod niebem.“

Чим іменно пристає сей уступ до характеру українського кобзаря, — трудно догадатись, — а критик не говорить.

Колиб уже прийшло ся шукати в поезіях Залєского анальгії до Шевченкового „Перебенді“ — то вже скорше підходив би до українського кобзаря „Teligola“. Окрім деяких рисів его характеру — вже сам початок „Teligoly“ нагадує „Перебендю“:

Na mogile bielusienki
 Dziad stoi samutki
 A jak wiątry mszystym dębem
 Szamocą nim smutki.

Pisma B. Zaleskiego. (IV. 60).

Вітер віє повіває
 По полю гуляє
 На могилі Кобзар сидить
 Та на кобзі грає.

Сивий ус, стару чуприпу
 Вітер розвіває.
 („Кобзарь“ I. 40.)

ся тому, бо в „Перебенді“ виступають два типи поетів: Обидва они познані як одна поетична натура, не можуть мати нічого спільного з Конрадом; один з них має кілька рисів анальгічних до Міцкевичевого поета.

Про сю суперечність в характері Перебенді натякнув уже Франко, — але не старав ся її пояснити, аїї не розділив тих суперечних притаманок кобзаря, — порівнюючи його з Конрадом.

Ми порозуміємо се роздвоєні в характері Шевченкового кобзаря, побачимо й кілька відтінків Міцкевичевого впливу, коли застаповимось над генезою сеї поеми.

Найважнійше місце в генезі поеми „Перебендя“ а іменно її першої частині мають живі вражіння та особисті помічування поета, що в хлопячому віці мав нагоду часто зустрічатись із кобзарями-сліпцями. Також від діда свого, від котрого Тарас чув розкази про Гайдамаків, міг він де-що довідатись про тих кобзарів, обдарених силою слова та живим гумором, що „усуди вештають ся та на кобзі грають.“ Отсії живі вражіння, — се головний матеріял, з котрого Шевченко створив реального кобзаря „Перебендю“, якого бачимо в першій половині сеї поеми, яких зустрічаємо в „Катерині“, „Тарасовій Ночі“, „Гайдамаках“, „Черниці Марянії“ і ін. Се кобзарі, — що своєю піснею сповняють громадську службу, що беруть живу участь у всіх і пайдрібніших і пайважніших ділах свого народу, — що съпівають для людей.

Готові літературні вори кобзарів, які так важче місце займають у Метлинського, які змальовані у Міцкевича,¹⁾ Залеского, Палури, Гончаринського, Чайковського і ін., могли відсвіжити в Шевченковій памяті сї живі типи кобзарів, яких поет нащі бачив колись у хлопячому віці, — і тим способом могли дати єму припинку до написання „Перебенді“.

Але тут вмішала ся до творчої роботи ще одна важна сила, що надала цілій композиції інший напрям. Тою силою була субективна лірична вдача Шевченка, що його приневолювала вливати в кожду поезію частину свого серця, своїх думок, свого життя, свого болю в загалі своєї індивідуальності.

Улягаючи сїї своїй вдачі, шукав Шевченко анальгії між собою, і кобзарем-Перебендею — і знайшов її: сю анальгію становив поетичний настрій, який не-рідко можна було подібати в українських кобзарів-сліпців.

Тепер не було для него нічого природнішого, як ідучи знов за поривом своєї субективної вдачі змалювати в образі „Перебенді“ себе як поета. Розуміє ся, що ся частина поеми, що зачинає ся словами:

¹⁾ „Dudarz“ — про сю баладу будемо докладніше говорити

. . . . . „Старий заховавсь

В степу на могилі, щоб ніхто не бачив“ і т. д.

в котрій змалював Шевченко себе як він съпіває „не для людій, не для слави“, — єсть на стілько незгідною з попереднію частиною, на скілько ріжлив ся ген'яльний поет Шевченко від звичайного кобзаря, хоті би й доволі поетичного „Перебендї“.

Тож не звичайний кобзар Перебендя, що съпіває для людій, — а той повний віщого вітхиення поет, котрого бачимо в степу на могилі — має кілька рисів характеру спільніх із Міцкевичевим Конрадом.

Як Конрад, — так і Перебендя-Шевченко шукає самоти. Люди не розуміють найкращих, найвищих єго думок: Як у Конрада:

,„Pe krwi tylko ludzie widzą w mojej twarzy,

Tyle tylko z mych uczuć dostrzegą w mych pieśniach,“

так і Перебендю люди лише на стілько „знають, бо єго носить земля“: але глибини єго чута они не розуміють: „На боже слово вони-б посміялись — лурним би назвали“... Тому йде Перебендя-Шевченко в степ, та съпіває так, „щоб люди не чули“: *Wam pieśni ludzkie oczy - uszy nie potrzebne: Płyńcie w duszy méj wnejrznościami.*“ Як Конрад, так і Перебендя аж на самоті почуває в собі повну силу вітхиення; серед чудової природи почуває він себе як серед найріднішої рідини: думкою мов орел¹⁾ широкими крилами уносить ся попід облаки, — приглядася, де сонце почує, прислухується, що море говорить, то знову припадає до землі, розинуте пім гору про її тайни. На що йому люди? Він говорить з природою, він з Богом веде тиху розмову: *Tu Boże, tu naturo, dajcie posłuchanie!...* — Аналогія, як бачимо, доволі виразна. Тілько ж не можна її шукати між цілостю поеми Міцкевича, — лише між початком „Імпровізації“, а середньою частиною „Перебендї“. Сей Конрад, якого бачимо на початку „Імпровізації“, коли чутє єго ще не розгортається у великанське огнище, — подібний до сего Перебендї, в котрому відзивається богато звуків власної душі Шевченка. Так отже лише в найвищій частині поетичного лету Перебендї стикається з легка з найнижчим летом Конрада.

¹⁾ Конрада порівнює Міцкевич також із орлом, що з гори слідить за проявами життя:

Patrz, patrz, przysze wypadki i następne lata

Jak drobne ptaki gdy orla postrzega

Mnie orła na niebie

Patrz jak do ziemi przypadają.

(IV. 155.)

(Се може в прочому бути також спомінка із „Слова о пол. Иг.“)

Перебендя, якого бачимо в середній часті поеми, так був близьким для Шевченка, так із ним самим споріднений, — що Тарас, мимо того, що симпатичним був для него і кобзар, що „людям туту розганяє“, — зауває про громадську службу такого кобзаря, — а хвалить Перебендею-поета, що съпіває на самоті — не для людей: —

До́ре єси, мій кобзарю,
Добре, батьку, робиш,
Що съпівати — розмовляти
На могилу ходиш...
Ходи собі, мій голубе,
Доки не заснуло
Твое серце, та висъпівуї,
Щоб люди не чули..

Іменно той рис Шевченкового Перебенде — що містить ся в тих словах — се одна з найвиразніших признак впливу Міцкевичевої „Імпровізації“.¹⁾

Також до сформовання образу реального кобзаря-Перебенде причинив ся між іншими і вплив Міцкевича, — а іменно балада: „Dudarz“:²⁾

¹⁾ Праця І. Франка про „Перебенде“, хотіть не показує точно Міцкевичевого впливу, — все таки се перша, а тим самим і найтрудніща проба розбору сеї Шевченкової поеми; — і она улекшує роботу всякому, що піші бере ся за ту саму тему, подаючи чимало матеріалу до зрозумілія цілості сего Шевченкового твору, та поодиноких его мотивів. В розвідці сїй поясненів Франко докладно, що се за пісні, котрі Шевченко згадує в „Перебенде“, — а тим самим і показує, як впливає кобзар на своїх слухачів; дальше подибуємо тут і доволі точний показ впливу Пушкина на композицію „Перебенде“. Тому вважаю лишею з того боку поясніврати тут тезезу „Перебенде“ — а цікавих відспіваю до розвідки Франка.

Замічу лише, що крім поезій Пушкина, котрі мав на увазі Франко, [„Поетъ“ (Сочин. Пушкина“ Петерб. 1887. IV. 2) „Черни“ (*ibid.* IV. 3) і „Пророкъ“ (*ibid.* IV. 19) — треба ще було уважідити вірші: „Муза“ (IV. 1) і „Поету“ (IV. 9).

Виразніший сліди, як па „Перебенде“, полишили Пушкінові поезії „Черни“ і „Пророкъ“ на Шевченковій думці, що зачинає ся словами:

„Непече прағедних дѣтей
Господь люби своїх людей
Послав на землю їм пророки“ і т. д.
(„Кобзарь“ II. 59.)

²⁾ „Poezje Mickiewicza (III. 114.)

Як виглядали реальні „Дударі“ — яких міг бачити Міцкевич серед білоруського народу — про се можна близьше дізнати ся з розправи Никифоровського п. з. „Очерки Витебской Бѣлоруссіи“ „Дударь и Музыка“. (Этнограф. Обозр. т. XIII—XIV. стор. 170—185). Тут і паведена пісенька людова про дударів, — що нагадує анальто-тічне місце Міцкевичевої балади:

„Играй играй дудынька съ сыла до сыла
Кобъ паша Авгинька былъ высыла“.

Jakiż to dziadek jak gołąb siwy
 Z długą aż do pasa brodą,
 Dwaj go chłopczyki za rękę wiodą,
 Wiodą mimo naszej niwy.
 Starzec na lirze brząka i nuci.

Вже сама стать „Дудара“ дуже пригадує українського кобзаря, якого не рідко доводилося стрічати Шевченкови на Вкраїні, — якого змалював він у першій часті „Перебендії“.

Як Перебендя „усюда вештаєця, та на кобзі грає“ — так само й Дудар:

Idę ja jak Niemen, jak Niemen długi,
 Od wioseczki do wioseczki,
 Z borku do borku, z smugów na smugi,
 Śpiewając moje piosneczki...

І Міцкевичів Дудар, прислугує ся землякам, так як Перебендя розгаяючи людям тугу:

Ja ły ocieram, westchnienia tłumię
 I idę dalej i dalej...
 Він ім тугу розгаяє,
 Хоть сам съвітом нудить...

Міцкевичева балада „Dudarz“ відбилася, як справедливо запримітив д. Третяк,¹⁾ також і в другій Шевченковій поемі п. з.

„Черница Маряна“,

що походить також із першої доби Шевченкової творчості.

Хоть сліпця-кобзаря, якого бачимо в цій поемі, змалював Шевченко головно на підставі особистих вражень, які написали в єго памяті живі типи українських кобзарів, — однако значіце, яке має кобзар в цілому оповіданю враз із многими подробицями в описі самого сліпця-кобзаря, доказує, що Міцкевичів „Дудар“ уявив не маловажну участь, коли не в композиції цілої поеми, як догадує ся д. Третяк, то в описі появи кобзаря між сільською молодіжю.

У Міцкевича ведуть „дударя“ два хлопчики; у Шевченка веде сліпця-кобзаря хлопець — „безталаний син Катрусії“. „Дудар“ з’являє ся в часі, коли богато дівчат та хлопців зібралось на забаву. Они підбігають до старого, обстувають єго, та витают широ:

Biegą staruszki, biegą panienki,
 Biegą do dudarza - dziadka,

¹⁾ Перед розвідкою д. Третяка не звернув я був на се уваги.

— Witaj dudarzu, witamy radzi,
 W wesołej przychodzisz dobie;
 Pewnie z daleka Pan Bóg prowadzi,
 Pogrzej się, i spocznij sobie...
 Wiodą gdzie ogień, gdzie stół z murawy,
 Sadzą dudarza w pośrodku:
 Może pozwolisz na trochę strawy
 Albo na szklane czekę miódku.
 Widzim i lirę, widzim piszczałki,
 Zagraj co nam samotrzeci;
 Napełnim zato tłumok, kołialki,
 I będziem wdzięczni waszecι.¹⁾

Шевченків кобзар так само надходить до села, коли молодіж ба-
 вить ся на вигоні, дівчата так само біжать на зустріч сліпця, просять,
 щоби відпочивши заграв їм що небудь, а за те хотять його обдарувати,
 та напоїти медом:

Дивіть ся дівчата,
 Кобзар іде! кобзар іде!
 Та всі, яко мога
 Хлопців кинули, — побігли
 Зустрічатъ сліпого.
 — „Діду-серце голубчику!
 Заграй нам що небудь!
 Я шага дам, — я — черешень:
 Я папою медом,
 А тим часом одпочинеш,
 А ми потанцюєм.
 Заграй же нам яку небудь.“²⁾

Обидва кобзарі втихомирюють гамірливу громадку молодіжі, — та
 вдаривши на пробу по струнах, питаютъ ся, якої їм заграти:

No stójcież, — cicho — rzekł do gromadki,
 Cicho — powtarza, w dłoń klaska —
 Jeżeli chcecie, zagram wam działki,
 A cóż wam zagrać? — Co łaska.“
 Mruknął na chłopców, — ci dudki biorą.
 Brząknął nastroił i śpiewa.

¹⁾ „Poezje A. M.“ III. 115.

²⁾ „Кобзарь“ I. 77 — 78.

Пострівайтے мої любі
 Трошки відпочину
 Сядьмо, хлопче! Посідали:
 Розвязав торбину
 Вийняв кобзу, разів зо два
 Ударив по рваних,
 Що б' вам загратъ?

Як Міцкевичів „дудар“ съпіває про подю, на яку діявився власними очима, — про нещасливу любов свого друга — так Шевченків кобзар, съпіває про судьбу дівчини Маряни — що видимо не була байдужною для самого-ж кобзаря. В обидвох поемах, як запримітив д. Третяк, оповідане кобзаря має таємничий характер.

Про вплив Міцкевича на складання поем не дасться ся нічого певного сказати, бо „Черница Маряна“ єсть лише частиною більшої поеми. Крім сцени, которую ми що йно порівняли з анальгічним уступом „Дудара“, — є сей фрагмент, котрий маємо під рукою, оригінальний. Навіть постаті кобзаря, змодельованій видимо під впливом Міцкевича, з'умів Шевченко надати український характер. Многі ліричні рефлексії, в котрих Шевченко як усюди виливає свої власні почування, — особливож чудова апострофа, що зачинається: „Угадала мати“¹⁾ напосна тою ніжною широю пристильностю, з якою поет усе відносив ся до нещасливих дівчат, надають сїй недокінчений поемі характеристичні знамена Шевченкового таланту.

Сею поемою і кінчимо розбір тих Шевченкових творів, написаних в першій фазі розвою його творчості, в котрих бачимо сліди Міцкевичевого впливу.

III.

Друга доба (1840—1843.). Поеми патріотично-історичні. Козаколюбство. Ворожий настрій супроти польського панства. Жерела історичних поглядів і патріотичних почувань Шевченка. Метлинський, Гребінка, Маркевич, Гоголь, Рилев, Чайковский, Гощинський, Б. З лєскій. „Істория Малой Россіи“ Бантиша-Каменського. „Історія Русовъ“. На якій точці могли з собою страйнутись патріотичні погляди Міцкевича і Шевченка. Чи полишили Міцкевичеві поезії які сліди свого впливу в патріотично-історичних творах Шевченка.

Ми вже сказали, що до р. 1840 Шевченко майже не виступав у своїх поглядах поза границі сїмї, — тілько ж став її під кінець того часу шибше аналізувати.

¹⁾ „Кобзарь“ I. 80.

Коло сего року посуваютъ ся думки Шевченкові знов о оден ступінь вище. Він зачинає призадумуватись над відносинами свого народу, рідної України до сусідніх народів, до сусідніх держав.

Не хочу я тут ставити точних границь між поодинокими фазами розвою нашого кобзаря, не хочу сказати, будьтоби такі, а такі думки родились у Шевченка на прим. до р. 1840 — а від сего часу зачали повстувати у него лише думки іншого роду. Поодичкі фази розвою поглядів так Шевченка як усякого письменника можна-б порівняти з красками веселки: краски її переходять одна в одну постепенно, і суть між ними місця, котрі можна зачислити так до краски одної, як і до другої; а притім всякий бачить, що в тій смузі переважає краска на прим. жовта, в другій зелена, в третьій синя і т. д. Так само погляди поета: хоть они з собою зливають ся посереднimi відтінками, все ж таки можемо завважати, що у відповідних фазах розвою таланту письменника поодинокі думки виступають ярче і виразніше.

Такою визначною виразною краскою в розвою Шевченкових поглядів та почувань між р. 1850—1843, єсть український національний патріотизм, і козакофільство, що казало ему ідеалізувати часи гетьманщини.

Як і під якими впливами розвивати ся патріотичні погляди українських письменників, і яку спадщину могли вони лишити Шевченкови, — се показали ми в передньому слові.

Що пережила українська суспільність, те передумав і Шевченко. Любов до рідного народу вислав він немов із груди своєї матері.

Довгий ряд сумних споминів з часів польського уряду на Україні, — жива ще традиція про козацькі та гайдамацькі рухи, а найбільше сучасне тодішнє економічне панування Поляків, виродило у мас українського люду ворожій настрій супроти Поляків-католиків, рівнозначних в очах народу з панами, під котрими аж до р. 1861 стогнали кріпаки в неволі.

Шевченко, мужицький спа, вихованісь із малечку серед таких традицій, і такого настрою супроти Поляків-панів, — послухавшись з оповідань свого діда, та інших старих людей, про сі велики масові рухи, що мали на ціні увільнити Україну від політичного й економічного гнету, та вибороти для неї самостійність, — довідавшись, як сі рухи концентрувались у козаччині, що велавилась до того боротьбою з Турками й Татарами, — уявив собі козаків як геройв, як уособлене всіх найкращих змагань рідного народу, — а члени гетьманщини як чудові часи повного політичного життя, широкої волі України. З відені і виплило для Шевченка головне жерело ідеалізації козаччини, а павільйон гайдамаччини.

Шевченко не був тоді критиком історичних фактів, а речником почувань, — якими пересякло єго серце серед рідного люду. Оттому ж видачи, що змагання того обожаного козацтва та гайдамацтва звернені були головно проти Поляків, переняв ся й Шевченко супроти них тими ворожими почуваннями, які декуди видніють в єго поемах, и. пр. в „Тарасовій ночі“ та „Гайдамаках“.

Дальший¹⁾ розвій Шевченкових думок у тóму напрямі довершувався під впливом петербурзького товариства, серед якого жив Шевченко довгий час, та під впливом літератури української, московської, та польської.

Котляревський, Метлинський, Гребінка, а олісля Куліш і Костомарів, — це ті українські письменники, що мали на него найбільший вплив.

Одно з віжніших місць належить ся тут поезиям Метлинського, посвяченим культові могил та козацької бувальщини.²⁾ Мірою вражіння, яке зробили на Шевченка ці поезії, суть ремінісценції з Метлинського, що знаходять ся у Тараса, а на котрі звернув увагу Дашкевич.³⁾

Не менше відомі були Шевченкови „Українська Мелодія“ Н. Маркевича, котрого поет називає „бандуристом, орлом сизим“.⁴⁾ Мельодії сї мали також чималий вплив на розвій патріотичних думок Шевченка, а навіть деякі уступи з них відбили ся в Тарасових творах. І так в поезії п. з. „Гетьманство“ містить ся ось який уступ:

Булава, бунчуки
Не воскреснуть для нась!
Лишь поють старики
Какъ Хмельницкій погасъ:
Ужъ не будетъ въ Украинѣ

¹⁾ Перша глибша задума Тараса про національно-політичні справи відноситься до р. 1831. Як раз в часі польського повстання був поет із своїм папом, Енгельгардом у Варшаві. Переляканій хлопець залиш на під, і з віден дивив ся па вулицю, па бійку між Поляками й Москальми. Тут довелось Тарасови, як розказував Волкова оден із знакомих поета, перший раз задуматись про політичний бік жити двох народів, а радше держав, що обі ворожо відносились зглядом України. Знаючи, за що бились Поляки, Шевченко нагадав собі рідну країну, та призадумав ся над її нинішим положенем, і бувальщиною. [Порівн. статю Волкова п. з. Т. Шевченко і єго думки про громадське життя“ (Громада“ № 4, Женева, 1879. стор. 43)].

²⁾ „Думки і пісні та ще де-шо“ Амвросія Могили (Метлинського) вийшли р. 1839.

³⁾ „Отзыў“ „Записки имп. акад. наукъ въ Петерб.“ 11Х. 222.

⁴⁾ „Н. Маркевичу“ „Кобзарь“ I. 193. В сїй присвяті згадує поет, як він під вражінням поезій Маркевича улітає думкою па Україну, та витає в часах козацької бувальщини.

По лъсамъ бунчуковъ на конѣ съ булавой гетьмана!
Не скакать ужъ ему предъ козачей толпой, і т. д.¹⁾

Слова сї живо нагадують отсє місце Шевченкової поезії: „До Основяненка“:

Не врнеть ся воля,
Не вернеть ся козачина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани.²⁾

Видко також вплив тиу слів і в отсїм уступі „Гайдамаків“.

Базарі, де військо як море червоне
Перед бунчуками бувало, горить,
А ясновельможний на воронім конї
Блісне булавово море закипит...

Та що й казать, минуло ся...³⁾

Романтичну ідеалізацію козаччини міг Шевченко зналити також у писаннях Рильєва⁴⁾ і в Гоголевій повісті „Тарас Булба“. Гоголеві писання не трудно було Шевченкови дістати в Петербурзї тим більше, що імя Гоголя було під конець 30-их років загальнозвістне.

Мусів поетови бути відомий і роман із козацької давнини п. з. „Чайковський“ котрого автор, Гребінка, в так близьких жив відносинах з Шевченком.

Не були для Шевченка чужими її твори письменників українсько-польських. Великий артизм поетичний, який подибуємо в творах декотрих із сих поетів, (п. пр. Гощинського) романтичний спосіб писання, а що найважливіше сам предмет їх творів, в котрих они на свій лід ідеалізували козачину, — не міг бути байдужим і для Шевченка. Не маємо вправдї богато вирізних історичних даних про се, котрих з сих поетів, і які твори знав Тарас, — все ж таки єго твори, єго листи та згадки інших письменників дають нам і в тому згляді деякі певні вказівки.

¹⁾ „Украинскія Мелодії“, стор 40

²⁾ „Кобзарь“ I. 29.

³⁾ ibid. I. 109.

⁴⁾ Вірш Шевченка п. з. „До Брон. Залесского“ написаний видимо під впливом поеми Рильєва п. з. „Ісповідь Наливайки“, — як справ дільво зазітив М. Драгоманів. [Порівн. „Листи на Наддніпрянську Україну, („Народ“, руско-українська радикальна часопись. Коломия, р. 1893. Ч. 16, стор. 167.)]

Дашкевич¹⁾ приміром доказує, що Шевченкови була відома повість Чайковского „Вернігора“, основана на подіях з тих самих часів, що Шевченкові „Гайдамаки“. М-сь П. у своїхъ „Эпизодахъ изъ жизни Шевченка“²⁾ пише виразно, що давав Шевченкови читати „Вернігору“ ще перед р. 1841, — т. є перед виданням „Гайдамаків“. Тож ся повість Чайковского в добрата враз з цюмою Гощиньского „Zamek Kaniowski“ важну роль в генезі Гайдамаків.

Що Шевченко читав залюблі поезії Богдана Залесского, на се на вели ми вже одно съвідоцтво. Виразні сліди впливу Залесского носить на собі між іншими Шевченкова козацо-фільська поезія „Гамалія“ (пор. Залесского: „Czajki“.³⁾)

Окрім сих поетичних матеріалів мали чималий вплив на сформоване патріотичних поглядів Шевченку деякі твори історичні, як „Історія Малої Россії“ Бантиша Каменского, і „Історія Руссовъ“, ніби Георгія Кониського; на обицва сї твори покликуються Шевченко в замітках до „Гайдамаків“.⁴⁾ Впрівді „Історію Руссовъ“ видав Бодянський аж р. 1846 — міг її однак Шевченко знати в рукописі: „Ніщо, взагалі“, — пише М. Драгоманів,⁵⁾ — „окрім біблії не мало такої сили над системою думок Шевченку як ся „Історія Руссовъ“. Она запанувала над єго думками своїм українським автопомізом, і козацким рееспубліканством, своїм духом, в которому до патріотизму козацких літозисців XVII — XVIII століття, прибавилась якось доля європейского республіканства. З неї брав нераз Шевченко ції картини“.

Усі ті матеріали причипювались до ідеалізації козаччини, — але они, ба навіть твори польських писемників, не регабілітували в очах Шевченка Польщу, — так, що ворожий настрій проти неї, — се оден з головних рисів єго ко-аколюбского патріотизму сїї доби, — як ненависть супроти московського царства, — се визначна прикмета єго політичних поем слідуючої доби.

Оттака була в найголовніших рисах, основа патріотично-історичних поем Шевченка написаних до р. 1843.

¹⁾ „Отзыvъ“. 225

²⁾ Порівн. д. Третяк: Про вплив Міцк. на Шевч.“ 4.

³⁾ Кілька дрібніших відтінків впливу Залесского видно також в Шевченковій „Марії“ (порівн. „Кобзарь“ II 397—398 примітка Ом Огоповского). Аналітичну поему Залесского п. з. „Przenajświetszia rodzinę“ — „любав Шевченко“ (по словам Бро післава Залесского), — „безмірно“. [Літерат. наук. бібл.“ ч. 5. „Листочки до вінка па могилу Шевч.“ стор. 49.]

⁴⁾ „Кобзарь“ I. 159.

⁵⁾ „Шевченко, українофіл й соціалізм“, „Громада“, № 4. Женева 1879. 147.

Над сим питанем застанивались ми, щоби переконатись, чи й поезії Міцкевича не взяли участі в витвореню патріотичних поглядів Шевченка, та в генезі єго поем змісту історично-козацького, — але такої участі ми не бачимо.

Між тим І. Франко думає, будьто би і в поемах історичних Шевченка можна знайти так під зглядом змісту як і форми багато ремінісценцій з Міцкевича.¹⁾ Очевидна річ, що Франко тут помилився.

Що патріотичні почування Шевченка в часі, про котрий говоримо, зовсім розходились з основними патріотичними почуваннями Поляків у загалі, отже й Міцкевича, — се ми що йно показали.

Те саме треба сказати і про зміст т. з. історичних творів обидвох поетів.

Міцкевичеві історичні поеми основані на подіях з часів вороговання Литовців з хрестовим товариством, та з московським царством; між тим головний зміст патріотично-історичних поем Шевченка становить боротьба козацтва та гайдамацтва з польською державою, та польським панством. Як же міг тут Шевченко що до змісту задовжитись у Міцкевича? Коли б навіть під змістом розуміти сюжети поем, або хоч поодинокі сцени, то і в такому разі не можемо потвердити паведеної думки Франка. Та він добацує і в формі історичних поем Шевченка спомини з Міцкевича, а іменно з „Конрада Валленроде“; мені однак, при всіх заходах, не удалось дошукати ся таких споминів.

Коли ж се возьмемо на увагу, що не можна віднайти ніякого спільногополя, на якому мігби в історичних поемах струнущись Шевченко з Міцкевичом, коли собі пригадаємо, на якій спільній точці зійшов ся Шевченко з польськими письменниками т. з. української „школи“, як се ми вище показали, — то прийдемо до переконання, що між історичними поемами Міцкевича і Шевченка нема ніякої анальгії, — і що про вплив Міцкевича не дасть ся тут нічого сказати.²⁾

¹⁾ „Mickiewicz w literaturze russijskiej“, („Kraj“, Petersburg 1885. Nr. 46.)

²⁾ Одною з споминку з історичної поезії Міцкевича п. з. „Nocleg“ знайшов я в „Гайдамаках“. Міцкевич порівнує повішеників з грушками; такого самого порівняння ужив Шевченко описуючи, як гайдамаки знайшли конфедератів, що поховались на дерева.

Drzewo suche, lecz miało owoce;
Najgłodniejszych ten owoc przestrasza;
Wiszą na nim dwie gruszki Judasza.
(Poezje A. Mickiewicza II. 162.)

Стали кругом ліса;
Дивлятца, — нема вікого . . .
Ту їх до-сто-біса!

IV.

Доба третя (1843—1845). Поеми політичні. Шевченко зригає з козакофільським романтизмом. Єго становище до політичного та суспільного устрою московського царства. Розвій суспільно-політичних поглядів Шевченка. Житє в Петербурзі. Література московська. Гоголь, Белінський. Твори письменників західно-европейських. Поїздка Шевченка по Україні. Товариство „Мочимордів“. Кіевські товариши. Перегляд європейських поем політичнах. Міцкевичеві „Dziady“ і їх вплив на Шевченків „Сон“. Перша половина „Сну“ а „Improwizacy“. Друга частина Шевченкової поеми, — а „Ustęp“, „Droga do Rosji“, „Przedmieścia stolicy“, „Petersburg“, „Pomnik Piotra Wielkiego“ — і апальготні уступи „Сну“. Відголоски з інших поезій Міцкевича, „Мъдный всадникъ“ Пушкіна. Великий Льох“. Містична ідея своєї поеми. Звязь „Великого Льоху“ з поезіями: „Субботів“, і „Розрита могила“. Жерело містичизму Шевченка. „Закон Божий“ і „Księgi narodu polskiego“ та „Księgi pielgrzymstwa polskiego“. Міцкевичеві „Dziady“: вплив ріжких частин своєї поеми на „Великий Льох“. Люд'вий апокріфічний український мотив у своїй поемі. Загальна характеристика поеми Великий Льох“.

Не довго одушевлявся Шевченко старою бувальщиною, не довго одобряв та обожав козаччину з усіми її злими та добрими боками.

Уже в Гайдамаках, (р 1841) видко у него критичну рефлексію над подіями історичними. Цілою чергою кровавих епізодів з боротьби українського козацтва та гайдамацтва з польським панством любове ся він як поетичним матеріалом в устах сліпця-кобзаря, — але він бачить в них одну велику історичну похибку:

„Весело подивитъця на сліпого кобзаря, як він собі сидить з хлонцем, сліпий під тином, і весело послухать його, як він засьпіває думу про те, що давно діялось, . . . як бороли ся ляхи з козаками . . . Весело . . . а все-таки скажеш: „Слава Богу, що минуло!“ а надто як згадаєш, що ми одної матери діти, що всі ми Славяне. Серце болить, а розказуватъ треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай брататаютъця знову з своїми ворогами — нехай житом-пшеницею, як золотом покрита нерозміжованою останетьця на віки од моря і до моря славянська земля!“¹⁾

Які груші уродили!
Збивайте хлонята!

І конфедерати
Посипали ся долу
Груші гнилобокі.

(„Кобзарь“ І. 132—133.)

¹⁾ „Кобзарь“ І. „Передмова до Гайдамаків. (161—162.) Сею „передмовою“ написаною „по мові“ старав ся поет злагодити кроваві картини самої поеми.

Станувши раз на такому становищі що до бувальщини свого народу, та переконавшись, скілько то самолюбних та олігархічних інстинктів крилося під патріотичною маскою багатьох проводирів козацтва, — бачучи, як над трупами багатьох українських та польських поколінь, що загибли в братовбійній усобиці, застогнали обидва народи втративши політичну незалежність, — заголосив поет над руїнами рідного краю, — заплакав над своєю сучасною недолею, та над марне пролитою кров'ю:

За що ж боролись ми з Ляхами?
За що ми різались з ордами?
За що скородили списами
Московські ребра!... засівали
І рудою поливали,
І шаблями скородили,
Що ж на пиві уродило?
Уродила рута, рута
Волї нашої отрута! ¹⁾

А тих „панів, ясновельможних гетьманів“, котрих колись з такою любовлю осипувував, — як они „на вороних конях блискали булавами“ — котрих колись величав героями, — тепер (р. 1845) назавв у „Посланню“ „рабами, підніжками, грязею Москви та варшавським съміtem“.

Ворожі почування супроти Польщі притихли тепер у Шевченка. Видячи, що польська держава випала, — він не знущається над її політичним трупом, — та старається забути сумну бувальщину.

Козацька давнина України зблідла в очах поета проти живих сучасних справ рідного народу. Відгомону давніх історичних подій не допускали до него дві сучасні великі кривди: Політичний гнет, який терпіла Україна під московською правою, — та суспільна недоля закріпощеного люду. Почуття першої кривди поставило Шевченка враз з чільнішими Поляками супроти московського царизму, та казало ему виступати в обороні всіх народів, котрим орел тиранства „довбе ребра, серце розбиває“; съвідомість другої кривди, що так глибоко дотикала особу самого поета, та його рідною, — покликала Шевченка між найперших, найсъміливішіх борців за права люду, найславнішіх речників усіх „понижених та оскорблених“, — між навиднішіх пропагаторів високих чоловіколюбівніх ідей.

Такі думки та почування виразно зазначив Шевченко в своїх політичних поемах, написаних між р. 1843—1847, — як „Сон“, „Кавказ“

¹⁾ ibid. I. (195—196.)

„Великий Лох“ і ін.; єї думки становлять головний, основний напрям усіх поезій Шевченка, написаних у тому часі.

Якіж обставини, які літературні матеріяли склались на загальну систему таких Шевченкових поглядів, які враження причинились до сформування тих думок у поетичній формі? На се питане мусимо відповісти, щоби порозуміти, яку участь взяв у цій духовій роботі Шевченка вплив Міцкевичевих патріотично-політичних поем.

Кілька літ, котрі Шевченко пережив на волі по більшій часті в Петербурзі, (єго викуплено р. 1838) в товаристві передових съвітліх людей, мусіло чимало випинути на духовий розвій нашого поета. Съвітогляд єго рішучо розширився під впливом ідей, які тоді голосила будьто своя, будьто західно-европейська література.

Головні представителі романтичної московської школи, як Пушкін (умер р. 1837), Лермонтов (ум. 1841); Кольцов (1842). вже вправді не жили, але твори їх засеніли на ново в съвітлі критики Беліньского, та набирали тепер нового життя, нової сили і значення. Між тим підіймались съвіжі таланти, — що з одного боку звалили романтичну школу, а з другого підняли різкий дух опозиційний супроти пануючої урядової системи. Те подвійне значення мають твори Українця-Гоголя. Хоть в повісті п. з. „Тарас Бульба“ а декуда і в „Вечерах на хуторі“ Гоголь сам ще романтик, то „Ревізор“ (1836) і „Мертвими душами“ поклав він основи під нову школу натуралістичну, а посередно й соціальну. Уже „Ревізор з Петербурга“ викликав переворот в поглядах тодішньої московської суспільності, особливо ж в поглядах на влади держави, на ледаче чиновництво. Тих божків, що доси вважались съвітими, стягнено тепер на землю, і виставлено на съміх і наругу, на яку заслугували. Авторитет і субординація, ті одинокі підпори уряду часів Миколая, стратили у мас значення — перестали бути таким пострахом суспільності: а на їх місце приходило помало до значення прилюдне слово та думка загалу. „Ревізор з Петербурга“ мусів чимало причинитись до вироблення у Шевченка тих поглядів на чиновництво, які бачимо в єго „Сні“.

Тій то проколючій ся самосьвідомості московської суспільності знамено то служило перо критика Беліньского, котрого вплив особливо користним показав ся для живучих московських письменників. Беліньский перестав у пізнійших своїх творах вважати штуку цілею самої штуки. Она повинна по єго думці служити соціальним проблемам. Лише така штука може рахувати на призначення, що стоїть у тісній звязі з часом, і з даною хвилею, та відповідає змаганям її ідеям своєї суспільності.

Твори западно-европейської літератури, що чим раз частіше зачали під той час напливати до Росії, улекували задачу такої критики, будили громадську думку, та нові поступові ідеї. Імена В. Гіго, Жоржа

Занда, Еж-Сі, Бальзака, Авербаха, Гайного, Люі Блян'а, С. Сімона, Роб. Уен'a і т. д. переходили з уст до уст поруч з новими ще тоді іменами Тургенєва, Достоєвского і ін. — та проломлювали помало дорогу до тих прямовань, що аж в 60 их роках запанували в цілій силі в московському письменстві.¹⁾

Весь сей духовий рух живо займав і Шевченка, що стикався з поступовим кругом „Современника“. У него вироблявся чим раз то ширший погляд на життя, чим раз то частіше став він критично пригадувати ся над подіями історичними, та сучасним положенем України. Ідеал козаччини зачав у него постепенно меркнути; в ньому не бачив він виплочення тих думок, що круг него голосились. З вільна зачали у поета формуватись звязки таких політичних та суспільних зasad, що оживляли опісля „Кирило-Методієвське“ брацтво — помало виринав в его уяві ідеал федеративно-демократичного устрою слов'янських національних держав.

Як далеким від такого ідеалу був тодішній стан в Росії — се бачив поет наглядно.

Живучи в столиці царства, став Шевченко під впливом згаданого духового руху глибше, пильніше приглядатись осередкові того страшного Молоха, перед котрим дрожало тілько народів; в московському уряді бачив поет немилосерного ворога всяких політичних та суспільних свобод підчинених ему народів. З кождим днем бачив Шевченко ясніше що без'оглядна гегемонія — се ціль, а підступ, зрада, та насильство — се у того Мольоха средства до осягнення цілі.

Живий доказ сего бачив поет в сучасному положенню Польщі, а ще більше України; съвідком, що оскаржував минувші політичні провини московського уряду — були історичні факти. О скілько сї факти дотикали України — дізнав ся поет по часті з яркими красками писаної „Історії Руссовъ“, по часті від просвітчених Українців та Поляків, з котрими стикався в Петербурзі. В товаристві Поляків мусів він нераз наслухатись, яким важким духом дихали они супроти московського царства за зрабовану політичну волю своєї вітчизни, — проти того самого царства, що придавило їй Україну. На сїй спільній точці Шевченко зійшов ся з Поляками. З того самого згляду припали ему до вподоби па-

¹⁾ Про цілій сей рух порівн. між іншими: Алекс. Веселовский: „Западное влияние въ русской литературѣ“ — „Періодъ Гоголя и Бѣлинскаго“ („Вѣстникъ Европы“ 1882. III.); М. Драгоманов: „Шевченко, украинофили и соціалізм“ (Громада Женева 1879, Нр. 4;.) Alexander Reinholt: „Geschichte der russischen Litteratur“. (Gesch. der Weltlitteratur in Einzel-Darstellungen, Bd. VII.) а також статі Ів. Франка п. з. „Причинки до оцінення поезій Шевченка“, — „Темне царство“. („Світ“, Львів 1881.)

тріотичні твори Міцкевича та других польських письменників, які давали єму читати товариші Поляки.

Р. 1843 з'явився поет на Україні. Завязки деяких думок, які призвіз він із столиці царства, розвинулися та впорядкувались у него серед київських освітчених товаришів. Чимало скористав Шевченко і під час своїх проїздок по Україні між р. р. 1843—1846. Слава його була вже під той час доволі голосна. Тож приймали поета всюди радо, — особливож українські та польські пани на лівобічній Україні. Правда, що в їх товаристві, де розвельможилося було „мочимордіє“ — прогайнував Шевченко немало дорогочесного часу, але не було се товариство і без добрих боків. Серед тих „мочимордів“ були й люди, що з французчиною з засторонніці привезли вольніші європейські думки, та твори французьких письменників. Знали они, — як каже М. Драгоманов, — і ціну забороненій книжці на приклад Міцкевича. Були між знакомими поета й жінки, що зрозуміли Шевченка, н. пр. Марія Марковичка, — був тут і Ки. Репнін, — чоловік з породи декабристів, був і щирий друг Шевченка Яков Бальмен, котрому поет присвятив свій „Кавказ“.

Усе, що говорилось кругом Шевченка, лучив він із враженнями, вивезеними з Петербурга, перетоплював своїм глибоким чутем, та впорядкував своїм мужицьким розумом. Серед таких обставин написав Шевченко свої поеми політичні, про котрі будемо говорити в селу віддлії нашої студії; в тому часі виїхавши на короткий час до Петербурга написав Тарас д. 8-го червня р. 1844 і свою поему

„Сон“,

в котрій виразно виступає вплив Міцкевича.

Пізнавши той духовий рух, серед котрого виробив собі Шевченко погляди, висказані у своїх політичних поемах, пізнавши в головних парисах, яку ролю могли серед тих ріжнородних елементів відограти в духовій роботі Шевченка поезії Міцкевича, покажемо тепер докладно, яке значіння мають сї поезії в генезі Шевченкового „Сну“.

Серед пануючої в Росії урядової системи, що старалась і старася придавити в самому зароді всяку съмлійшу думку, а найбільше своєбіду друковану критику державного устрою та суспільного життя, не з'явилась не то до 40-вих років, а й до нині ані одна політична поема в повному значенні сего слова. Тому ж і Шевченко, пишучи свій „Сон“, не міг руководитись ніякими московськими взорами. Також і одна з європейських політичних поем не була Шевченкові відома до того часу.¹⁾

¹⁾ Порівн. Стат. Ів. Франка: „Причинки до оцінення поезій Т. Шевченка“ „Темне царство“, („Світ“ 1881. 147); в гарній тій статі показано суспільно-політичне значіння „Сну“ і „Кавказу“.

Поема Гайнного „Німеччина“ („Deutschland“) з'явилась р. 1844 п. з. рівночасно з Шевченковим „Сном“; „Бичованя“-ж (Les Chatiments) Віктора Гіго написано доперва р. 1853.

Так отже лишається одна тільки політична поема, яку міг Шевченко знати до р. 1844, — а нею була Міцкевичева поема п. з. „Поминки“ („Dziady“)¹⁾

Що Шевченко дійсно читав Міцкевичеві „Поминки“, про се, як ми вже бачили, виразно съвідчать спомини Ол. Чужбинського.²⁾ Колиб однак і не було такого виразного съвідоцтва, то сама поема „Сон“ містить у собі чимало доказів на те, що Шевченко знав згадану поему Міцкевича.

Поема „Сон“ розпадає ся, так що до провідних думок, як і по двом окремим жерелам Міцкевичевого впливу, — на дві часті.

В першій, меншій частині стоїть поег на загально-людському, в другій на національно-українському становищі. Обидві часті сполучує протест проти урядової системи в московському царстві; тілько-ж в першій часті кладе поет головний натиск на кривди соціальні, — в другій на політичні. Перша частина носить на собі відтінки впливу Міцкевичевої „Імпровізації“ (яку бачимо в III. ч. „Поминок“) — в другій часті „Сну“ виступають виразно спомини з черги картин, що носять у Міцкевича спільній заголовок „Ustęp“ (т. є. „Уступ третьої часті „Поминок“) — та легкі відголоски інших частин „Поминок“.

Приглянемо ся з того боку близьше першій часті Шевченкового „Сну“.

У вступні малює поет сї думки, з якими носив ся він на яві, що містять у собі завязки тих картин, і тих почувань, — які єму опісля приснилися. Кількома съміліми сатиричними рисами характеризує він ті пороки деяких верств суспільності, що затроюють людське житє: З одного

Поема Байрона „Дон Жуан“ (маю тут на думці уступи політичні сї поеми) — та поезії П. Б. Шеллього ледви чи були відомі Шевченкови.

¹⁾ Переклад заголовка Міцкевичевої поеми „Dziady“ на „Діди“, (який бачимо у д. Третяка: „Про вплив Міцкевича“, стр. 36, 37 і др.) зовсім розмінає ся із значінням сї поеми.

²⁾ Друга і четверта частина Міцкевичевої сї поеми з'явилась у Вільні р. 1823; третя частина з'явилася р. 1832 в Парижі, — і була в Росії заборонена. Чи і III-у частину Поминок читав Шевченко, — сего Чужбинський виразно не говорить. Однак і си заборонена частина „Поминок“ кружила потайно по Росії. Знав її й Пушкін, як про се съвідчить єго замітка до поеми п. з. „М'єдний Всадникъ“, де поет сей хвалить красу і яркість колориту уступу „Поминок“ п. з. Oleszkiewicz. [Порівн. Сочиненія А. С. Пушкіна, С. Петерб. 1887. I. 313] Такою самою потайцю дорогою могла ся частина поеми попасті і в руки Шевченка.

боку будьто жадоба грабежи при помочі політичної влади, будьто жорстокий егоїзм, що послугує ся найпужденійшими засобами для визиску своїх братів, — а з другого ягняча байдужність, апатія, недостача застанови над своїм положенем: — се ті хиби, на які вдаряє поет, — а нагадуючи, що так царі, як і бідні старці суть Адамовими дітьми, себ-то людьми — завзыває всіх до братолюбства.

З такими думками заснув Шевченко; — але они з подвійною плястичністю з'являють ся єму на ново в сні:

І снить ся Шевченкови, що він летить понад землею. Сей поетичний лет деякими рисами нагадує з легка Міцкевичеву „Імпровізацію“.

Як Шевченко летячи юнаць над землею приглядається людському горю, так само й Конрад взвивається високо понад облаки, і з відені споглядає на жите народів:

Wznoszę się, lecę, tam! na szczyt opoki,
Już nad plemieniem człowieczem
Między proroki . . .

. . . . . Już widno, jasno, z góry nad ludy spozieram¹⁾

Д. Третяк завважав ще кілька мотивів спільніх обидвою поемам; подаємо тут важливі точки єго порівнання: „Весь біль, якого дізнає єго народ, і усе горе єго положеня спливає до серця Шевченка, як до серця Конрада, і він як Конрад звертає ся до Бога з питанем: чи він бачить ізза хмари — наші слізни, горе? Як Конрад на крилах своєї фантазії летить аж там, где granicą „Stwórca i natura“, щоби дізнатись, яким способом двинути й учасливити свій народ, так і Шевченко посилає думу аж до Бога: „Его розпитати, чи довго ще на сім сьвіті катам панувати“. І як Конрад в патріотичній тоні закликає Богу, що він байдужливо дивить ся на землю, (Klamstwo, kto ciebie nazwał miłością, ty jesteś tylko mądrością), так і Шевченко на питанні: „Чи Бог бачить ізза хмари наші слізни, горе? відповідає з отваженістю: „Може й бачить та помога, — як отті гори — предковічні, що політі — кровію людскою“.²⁾

Деякі з наведених тут рисів справді становлять анальгію між Міцкевичевою „Імпровізацією“, а першою частиною Шевченкового „Сну“. Щоби однак не перепніювати значення сеї анальгії, мусимо близше приглянувшись, яке місце займають сї мотиви в цілості помислів та ідей обидвох поем.

¹⁾ „Poezje A. Mickiewicza“ IV. 155.

²⁾ „Про вплив Міцкевича“ (с. 22—23.)

Основне становище, яке заняв Шевченко в цій частині „Сну“ — зовсім відмінне від становища Міцкевича: Шевченко кладе тут головний патиск на проблемі соціальності, Міцкевич на політичні; Шевченко стоїть на основі вселюдській, — Міцкевич на національній. Конрад вступає ся лише за свій народ:

Jabym mój naród jak pieśń żywą stworzył...

Chcę go dźwignąć, uszczęśliwić,
Chcę nim cały świat zadziwić.¹⁾

Teraz duszą jam w moje ojczyzne wcielony:
Ja i ojczyzna, to jedno;²⁾

... tam w ojczyźnie serce me zostało...³⁾

Шевченко в болем прощає ся з Україною, — а налюбувавшись ще раз чудовою красою її природи, — віносить ся високо, — високо, так, що обіймає оком не лише Україну, але бачить недолю всіх народів, що терплять під тяжкою кормигою царизму. Єго болить всяка людска недоля, — а найбільше соціальна, звязана з поганим устроєм московської держави. Поет вириває ся поза границі цього темного царства, та шукає вільнішої, кращої країни що „не полита слізми, кровю“; — не можучи її дошукатись, забирає з собою всі лиха, всі зла, летить там — де не чуть ні людського съміху — ні плачу — ордою розпускає по небу всі людські кривди, — і як оден живий закид ставить їх перед очима Бога. Він не розпитує, як Міцкевичів поет, як би ущасливити лише рідний народ, — не розпитує, чи довго ще стогнатиме Україна під чужою кормигою, — він в імені цілої терпячої людськості питает Бога:

Ци довго ще на сім съвіті
Катам панувати...

Розмова Шевченка з Богом не має, як запримітив д. Третяк, того величного Прометейського характеру, — як анальгічна розмова та суперечка Міцкевичевого Конрада.

Річ се зовсім природна.⁴⁾ Міцкевич заняв цілу увагу читача ма-

¹⁾ „Poezje“ IV. 161.

²⁾ ibid. IV. 165.

³⁾ ibid. IV. 160.

⁴⁾ Пишучи „Поминки“ читав Міцкевич Есхільового „Прометея“. [Порівн. Р. Chmielowski: „Adam Mickiewicz“, 1886. II. 112.]

люючи силу індивідуального чуття Конрада, та велич його терпіння; тож і кульмінаційну точку „Імпровізації“ становить боротьба сего новітнього титана з Богом за долю своєї вітчини. Конрад концентрує в собі всій болі свого народу; але які се болі, — сего Міцкевич в „Імпровізації“ не показує.

Між тим Шевченко, хотъ виливає її свої почування, — стає сам у тіні, — а на перший плян висуває людське горе — і то не так загально, як се бачимо у Міцкевича. Огненними красками малює він кілька картин із земного „раю“: Тут здіймають з калюки останню свитину, щоби обуть панят недорослих; там розрінають вдову за подушне, а єдиного сина віддають у військо — бо сего ще мало...; — он вмирає під тином з голоду опухла дітина, — а мати живе пишницю на панщині; а он бідолашна покрітка проклята ріднею, погорджена цілім сьвітом блукає з дитиною, — а панич, що її знеславив, з двайцятою пропиває душі!...

Оттакі то кривди ставить Шевченко перед лицем Бога, та людий, — і на сї людські терпіння звертає він головну увагу, а не на свою особу, аї на суперечку з Богом. Тому-ж і не має тут Шевченко того титанічного характеру як Міцкевичів Конрат, — але за те стать його приирає реальніші форми сучасного борця за потоптані права людини.

Із сего показу бачимо, що сї па поезір так подібні поетичні помисли ріжнятъ ся між собою напрямом та обемом найосновніших думок, так, що анальгічність „Сну“ та „Імпровізації“, отже її сліди Міцкевичевого впливу на першу частину „Сну“ дадуть ся звесті до отсих точок: а) Обидва поети взлетівши понад землю бачать та відчувають людське горе; б) обидва в огірченю дорікають Богу недостачию любови до людий.

Міцкевичева „Імпровізація“ се оден із найвищих тонів, до якого удалось коли небудь європейским поетам напружити струну людского чутя; — се найвисша вершина, доступна лише для невеликого числа перворядних поетичних геніїв; але її розбирана частина Шевченкового „Сну“ не дуже блідне проти сего мистецького твору. Наколи розмахом поетичного полету та величністю картин не вznіс ся Шевченко до тої висоти, на яку взбив ся Міцкевич, — то ширина гуманних ідей додає сили безпосередньому, глибокому, чутю поета, — так, що ся половина „Сну“, навіть при незручній порозриваній композиції, — належить ураз із „Кавказом“, відривками „Гуса“, думкою „Як би ви знали паничі“¹⁾ і ін. —

¹⁾ Думка „Як би ви знали паничі“ споріднена що до основних мотивів та поетичних помислів з що йно розбираною частиною „Сну“.

до тих громових голосів, що поруч з Міцкевичевою „Імпровізацією“ вічно потрясатимуть просторами людських думок та почувань.

Сказали ми, що в першій часті „Сну“ стойть Шевченко переважно на загально-людському становищі. Там знов, де у него виступають на перший плян питання національно-політичні, — там і кінчить ся анальгія між „Сном“ а „Імпровізацією“,¹⁾ а зачинається відгомон впливу других уступів Міцкевичевих „Поминок“.

І тут маює нам Шевченко правдиве пейло людскої недолі, що завелось серед чудової природи. Видачи тілько горя, тілько зла, поет тратить віру в Божу справедливість: Тож Бог всевідчий — роздумує поет: — і все що діє ся, — діє ся по его волі. — Ні — хіба Бог не любить людей, та насыміхає ся над їхньою недолею:

А може й сам на небеси
Съмієш ся, батечку, над нами,
Та ёможе радиш ся з папами
Як править миром?!

(„Кобзарь“ II 71.)

Може бути, що в цих словах відозвав ся знов далекий відголос Міцкевичевої „Імпровізації“:

Cierpię . . . szaleję . . .
A Ty mądrze i wesoło
Zawsze rządzisz,
Zawsze sądzisz,
I mówią, że ty nie błądzisz!
(Poezje A. Mickiewicza IV. 166.)

При такому здогаді поетови дивно, за що тілько хвали несеть ся на честь Бога по всіх усюдам.. І тут вириває ся з уст Шевченка таке богохульство, як із уст Конрада; Шевченко павіль посувався ще дальше як Конрад, котрий не був в силі віречи ся останнього слова — що „Бог не є батьком сьвіта, але царом“:

. . . . . Хвали нікому,
А кров, та слози, та хула,
Хула всьому!... Ні, пі! пічого
Нема съятого на землі!
Мені здається, що й самого
Тебе вже люде прокляли!

(ibid. Кобзар. II.)

Гіркі сі слова суть мірою невгамованої розпуки, та безвихідного жалю поета над людскою недолею...

В цій думці добачає М. Драгоманов (Листи в наддніпр. Укр. „Народ“ 1893.) анальгію до Пушкінової поеми п. з. „Деревня“.

¹⁾ Велична стать Конрада, а іменно его патріотичні почування причинились і до сформовання деяких уступів тих політичних поем Шевченка, в котрих найголоснійше дзвенить пута патріотично-національна.

Уже сама можливість написання такої поеми, повної певничайно сильного безпосереднього чуття, як „Імпровізація“ — а ще більше значінє, яке має Густав та

В третій часті сеї поеми випровадив Міцкевич у драматичній формі кілька ярких сцен, що мають разячі надужитя, яких допускався московський уряд у Польщі та на Литві при помочі таких нелюдів як Новосільцов; — представив з одного боку моральну гниль та гуляще життя верств польської суспільності, що погодилася з істинуючим політичним ладом, та трималася урядової клямки, — а з другого незмірені терпнія найкращого цвіту польської молодіжи, що погодилася в тюрмах, та на Сибірі. Драстичні сї сцени доповнюють Міцкевич рядом епічних картин, що з незвичайною силою характеризують урядову систему московського царства, з головним її керманичом,* з найважнішою підпоровою сї системи — армією, — та осередком деспотичної управи: столицею царства. Уступи сї, органічно з собою не повязані, мають заголовки: „Droga do Rossyi“, „Przedmieścia stolicy“, „Petersburg“, „Pomnik Piotra Wielkiego“, „Przegląd wojska“, „Oleszkiewicz“: „Do przyjaciół Moskali“ — а всі підтягнені під спільній заголовок: „Dziadów części III-ciejsz ustęp“.

Конрад у „Поминках“, — вказує на се, що навіть у „Міцкевича“, що був глибоко набожним, бували хвили знєєри, хвили розпуки, в котрих він, бачивши недолю своєї вітчини, лихословив Богу, та заперечував его любов і справедливість. Міцкевич однак спамятується скоро, та кидаючи Конрада до ніг Божого маєстату відкликує сво хулу, свій протест.

Шевченко, у котрого богато церковних доїм було захитаних, у котрого раціоналізм, та скептицизм брав часто верх над почуваннями релігійними, — висказує такі думки, як Міцкевичів Конрад, просто від себе, і не відкликує їх.

Як Конрад, — так і Шевченко, дивлячись на недолю рідної країни, закидає Богу безсердечність та несправедливість:

Мій краю прекрасний, розкішний, богатий!
Хто тебе не мучив? Як би розказати
Про якого-небудь одного матпата
Історию-правду, то перелякати
Саме-б цекло можно, а Данта старого
Полуцянком написи можно здивувати.
І все то телихо, все кафуть, од Бога!
Чи вже ж йому любо людий мордувати,
А надто убогу мою Україну?!...
Що вона зробила? Защо вона гине?
Защо її діти в кайданах мовчатъ?!

(„Кобзарь“ II. 98.)

Конрад палає такою жадобою пімститись на ворогах своєї вітчини, — що готов іти на ворога навіть супроти волі Бога:

Tak! Zemsta, zemsta, zemsta na wroga!
Z Bogiem, i choćby mimo Boga!

(„Poezje“ IV. 154))

Становище, яке заняв Міцкевич у цій поемі, відповідало як не мож краще патріотичним поглядам Шевченка, — та становищу України до московського царства. І єго рідний народ стогнав так само як польський під тою ж чужою кормилою; і Україні зрабувала московська держава політичну самостійність, і над Україною сповнив сей уряд кроваву чергу насильств, і на український люд налягла та сама важка сила поганого політичного та суспільного устрою, репрезентована царизмом.

Тою отже спільнотою національно-політичних взаємин України й Польщі до Московщини, — спільнотою поглядів Міцкевича й Шевченка на московський уряд, — дастъ ся пояснити те велике вражене, яке зробила на Шевченка ся частина „Поминок“.

Уже третя — головна часть сїї поеми викликала у Шевченка деякі анальгічні думки; ще сильніші сліди полишив на „Снї“ — „Уступ III-тої часті Поминок“.

Усї майже часті „Уступу“, котрих заголовки ми що йно подали, знайшли в Шевченковій поемі мініатурну репродукцію: Бачимо в „Снї“ і враження з дороги в Московщину, і муштру, і опис столицї, і памятник Петра Великого.

Однак картини, що складають ся на „Снї“ так порозривані, а спомини з поодиноких уступів Міцкевичевих „Поминок“ так розсипані по різних епізодах Шевченкової поеми, — що ми не можемо їх розбирати в такому порядку, який бачимо в „Снї“, — а мусимо їх утрупувати по основним думкам, та по головним струям Міцкевичевого впливу.

І Шевченко в своєму „Заповіті присто нечу Бога, доки він терпить на Україні насильну чужу кормигу:

Як (Дліпро) понесе з України
У сипе море
Кров ворожу, — оттоді я
І лаци і гори —
Все покину, і полину
До самого Бога
Молитися; а до того —
Я не знаю Бога!

(„Кобзар“ I. 180—181.)

Так отже патріотично-національний тон Мицкевичової „Імпровізації“ не відбився в розбираній отсе часті „Сну“ — а відозвав ся легким відголосом у що йпо наведених уступах „Іржавця“, та „Заповіту“.

В генезі цих уступів відограло найважнішу роль політичне положене України, що викликувало і безпосередно у Шевченка думки подібні до Міцкевичевих; на кожний спосіб виразла анальгія не позвалис тут промовчати і впливу Міцкевича.

В уступі п. з. „Droga do Rossyi“ описує Міцкевич, як він лежить у кібітці, оглядає північну країну, та робить свої спостереження:

Po śniegu coraz ku dzikszej krainie
Leci kibitka, jako wiatr w pustynie.
I oczy moje jako dwa sokoly
Nad oceanem nieprzejrzanym krążą.
Nie spotka oko ni miasta ni góry,
Żadnych pomników ludzi ni natury.
Ziemia tak pusta, tak niezaludniona, i t. d.
Po polach białych pustych wiatr szaleje.¹⁾

I Шевченко розпрошавшись із любою Україною летить понад землею, та маює нам картину за картиною, що пересувався перед єго очима. Ось і перша, в котрій анальгічними рисами змалював поет природу північного царства:

Лечу, лечу, а вітер віє:
Передо мною сніг біліє;
Кругом бори, та болота,
Туман, туман та пустота, —
Людий не чутъ; -- не знатъ і сліду
Людської страшної ноги...²⁾

В тому ж уступі характеризує Міцкевич людей, що замешкують сю країну, — та робить при цій нагоді ріжні політично-сатиричні уваги. Шід впливом живих споминів із часів переслідування польської молодіжі в Вільні — коли то сотнями виважено політично-підозрілих студентів до незнаних каторг, та твердинь, — маює Міцкевич довгий ряд кибіток, що під додядком жандармів летять по довгих, рівних, на північ звернених гостинцях, — та везуть політичних провинників. Хто в них іде, за що, куда, — сього ніхто не знає... Так сподобалось цареви та єго поспакам, — і на тому конець.

Сей уступ, та кілька менших картин других Міцкевичевих поезій, де натякнено про терпнія політичних каторжних запротореяних на Сібір,³⁾

¹⁾ „Poezje“ IV. 261—262.

²⁾ „Kobzарь“ I. 203.

³⁾ Порівн. „Поминки“ и. III. („Poezje“ IV. 207;) „Do matki Polki“ (ibid. II. 160); „Do przyjaciół Moskali“:

Ta ręka, którą do mnie Bestużew wyciągnął,
Wieszcz i żołnierz — ta ręka, od pióra i broni
Oderwana, i car ją do taczki zaprzągnął,
Dziś w minach ryje skuta obok polskiej dłoni!...
(„Poezje“ IV. 260.)

нагадали Шевченкови одну з найбільших неправд самовластного устрою московського царства, де без права, без суду, без оборони, на оден донос плаченого шпігуна — на підставі самого підозріння, або й тіни підозріння вязнити найкращі інтелігентні сили, відривають їх від праці серед рідного народу, вивозять потайно далеко на чужину, та кажуть їм враз із злодіями та розбійниками коротати свій вік у підземних копальнях...

— „А за що? — Тезнає — Вседержитель, а може ще й він не добачає!...“ Се потонтане всяких людських прав незвичайно сильно зворушує Шевченка, — палить єму серце, гадюками впивається в його груди; поет вслухує ся в сей стогні каторжних, що добувається з темних льохів, — мов мерців викликує їх злід землі, і ставить перед суд людскости, щоби съвідчили про варварські порядки темного московського царства:

Он де злодій штемпований
 Кайдани волочить;
 От розбійник катований
 Зубами скречоче
 Недобитка товариша
 Зарізати хоче;
 А між ними, запеклими
 В кайдани убраний
 Щар всесвітній, цар, волї цар,
 Штемпом увінчаний,
 В муци, в каторзі — не просить,
 Не плаче, не стогне...
 Раз доброму налите серце
 В-вік не прохолоне...¹⁾)

Пишучи отсії стрічки, поет наш ще й не прочував, що й єму самому прийде ся за свої съмлі думки небавом вазнати подібної долі. Мов апостол волї, увінчаний штемпом, переніс опісля й Шевченко десять літ тяжкої неволі. На щастє його доброму налите серце не прохололо серед студених стін тюрми...

Ще більше політичних думок розбудив у Шевченка уступ Міцкевичевої поеми п. з. „Przegląd wojska“. Тут звертає Міцкевич вистре своєї сатири проти московської армії, на котрій опирається тяжкий кольос деспотизму. Ненавистна для него та великанська машина, призначена на

¹⁾) „Кобзарь“ I. 204.

знищено волі сусідних народів. Він порівнує її до громади вправлених пеів, та до хмари саранчі, що грозить Європі загладою.

Міцкевич, тямлячи, що ся армія окровавилась недавно (1831 р. III-та частина „Поминок“ написана між р. 1831 – 1832.) кровю єго земляків, — виливає на ню море жовти, та дотикає нераз тих, що самі про себе нічого не винні; але небавом спамятується поет. Він сам чує, що єго слова гіркі, та палячі, — а боячись, щоби їх хибно не пояснювано, — щоби єму не закинено ненависті до всего, що московське, оправдується у відозві до приятелів — Москалів, — що не проти всіх Москалів звернена єго зброя — а проти московського уряду, що придавив і своїх власних горожан:

Žräca jest i pałaca mojej gorycz mowy:

Gorycz, wyssana ze krwi i lez mej ojczyzny...

Niech żre, i pali nie was, — lecz wasze okowy!...¹⁾

Уже в самому описі муштри дав Міцкевич докази, що потверджують такий напрям єго сатири: Він безпощадно висьміває московську армію в цілості і в поодиноких її частях: а все таки єму жаль жертв самоволії того правительства, що більше дбає про коней, як про людей; він боліє над покровленними стратованими людськими тілами, що лишилися на площині муштри; він плаче над бідним темним салдатом, котрий так привик до рабського послуху, — що замерз стерегучи кожуха свого пана... Міцкевич забуває, що сей салдат — частина ворожої армії, а бачить в нему брата-Славянина та чоловіка, і добуває з груди отсей поклик широго-гуманного чувства:

O biedny chłopie! Heroizm, śmierć taka,

Jest psu zasługą, człowiekowi grzechem!

Jak cię nagrodzą? Pan powie z uśmiechem

Żeś był do zgonu wierny — jak sobaka...

O biedny chłopie! Za cóż mi łaźa płynie

I serce bije myśląc o twym czynie?

Ach! żal mi ciebie, biedny Słowianinie!

Biedny narodzie! żał mi twojej doli:

Jeden znasz tylko heroizm — niewoli!...²⁾

Цілий уступ п. з. „Przegląd wojska“ викликав у Шевченка не

¹⁾ „Poezje“ IV. 261.

²⁾ „Poezje“ IV. 295.

одну думку. У „Спі“ бачимо також малій образок муштри, де поет коротко а ясно зазначив свій погляд на військо:

У городі мов журавлі
Замуштрували москалі.
Нагодовані, обуті
І кайданами окуті
Муштрують ся...¹⁾

От-сими кількома словами висказав Шевченко ту саму провідну думку, що пробиває ся в розбираному уступі Міцкевичевої поеми. І тут бачимо таку саму біdniу, темну масу салдацтва, що не сьміє мати ані крихітки власної волі, власних потреб, власних почувань, — що мов вівці йдуть на заріз по указові того, хто їх соками таки інших братів, годує для самолюбних цілій та для піддережання деспотичної машини — але рівночасно накладає на них кайдани безоглядного послуху, кайдани духової та фізичної неволі, що безпощадно придавлюють в них всяку людську індивідуальність — та робить їх сліпими знаряддами самоволії деспоти. Короткі сі слова, якими поет зазначив свою симпатію до тих бідних вимуштрованих невольників, — до живого проймають усякого, хто вміє ввійти в глибину Шевченкової поезії.

В уступі, де описана муштра, визначене місце призначив Міцкевич цареві:

Цар від дитячих літ виховує ся на жовиці, на полководця. Муштруючись приготовлює ся він до трону. Такого виховання вимагає вже традиція одігдичена від попередніх царів, особливож від Петра I-го. Таке виховане позволяє цареві особисто управляти армією. Він перероблює з нею всякі найновійші муштри, про які читав або чув коли небудь.²⁾ Мов шулбер карти розкидає він відділи війска по площині. На одноє слово, що мов мяч перелітає з уст до уст, аж до найнижших півладніх, — розсипують ся безчисленні полки, — мішають ся, вдаряють на себе, — або мов планети кружать довкола свого сонця-царя. Він є для армії справді сонцем, Богом, усім. Оденєого погляд вбиває найвідважніших генералів:

Jeneral w ogień śmiały idzie krokiem :
Kula go trafi — car się doń uśmiechnie.
Lecz gdy car strzeli niełaskawem okiem
Jeneral bladnie, słabnie, często zdechnie...³⁾

¹⁾ „Кобзарь“ I. 205.

²⁾ Порівн. „Poezje“ IV. 289.

³⁾ Порівн. „Poezje“ IV. 284.

Характеристику царської могутності та самоволії доповнив Міцкевич яркими красками в іншій своїй поемі п. з. „Reduta Ordona“:

Król wielki, samowładnik świata połowicy:
Zmarszczył brwi: — i tysiące kibitek wnet leci;
Podpisał, — tysiąc matek opłakuje dzieci.
Skiniał, — padają knuty od Niemna do Chiwy.

Маючи таку владу, маючи під рукою таку армію, він нечуваним постригом проймає своїх підданих:

Car dziwi się: ze strachu drzą Petersburezany,
Car gniewa się: ze strachu mrą jego dworzany;
Ale sypią się wojska, których Bóg i wiara
Jest Car, Car gniewny, umrzem, rozweselim Cara!...¹⁾

„Przegląd wojska“, а не менше наведені уступи поеми „Reduta Ordona“ — причинилися до сформування того уступу Шевченкового „Спу“, де поет характеризує царя. Самодержця бачимо в Шевченковій поемі виправді не на муштрі, як у Міцкевича, а дома, в палацах, — але й тут інтересує ся він живо армією, та розмовляє з царицею:

Об отечестві, здаєть ся,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новійших.²⁾

І тут ілюструє поет в подібний спосіб царську самоволю. Як на муштрі, описаній у Міцкевича, розказ царя переходить від найвищих генералів до найнижчих солдатів, так тут пощечина царська дістається найстаршому „блудолизови“, — та йде по черзі у низ аж до дрібних „православних недобитків“.

Не саму пощечину хотів тут з малювати Шевченко, а єї суворі царські укази, що доки перейдуть через чергу чиновників аж до мас люду, — чим раз більше степенують ся, та подвійним тягаром налягають на всю суспільність... — І як у Міцкевича вірні солдати вмирають, щоби розігнати гнів царський, щоби царя розвеселити, — так у Шевченка „дрібнота — недобитки православні“, що найсильніше почули на собі наслідки царського гніву, — „стогнути за батюшку Господа благають“. — „Сьміх — і сльози“ — завважав від себе Шевченко. І справді, сльози витискає з очей ся на позір сьмішна картина, — коли вдуматись

¹⁾ ibid. II. 165.

²⁾ „Кобзарь“ I. 207.

в її зміст; сльози підступають, коли читаємо і другу на око комічну картину, де поет показує, як від примхи самодержця залежить доля, або тяжка недоля не лишень его окружения, — але й усіх складових елементів держави, цілої суспільності:

. . . . Як крикне
На самих пузатих:
Всі пузаті до одного
В землю провалились.
Він випучив баньки з лоба, —
І все затрусилося,
Що осталось. Мов скажений
На менших гукає, —
І ті в землю. Він до дрібних —
І ті пропадають;
Він до челяді сунетьця, —
І челядь пропала, —
До москалів, — москалики
Тяжко застогнали,
Пішли в землю!...¹⁾)

Аналігічні поетичні помисли, виняті з Міцкевичевого твору п. з. „Reduta Ordona“, де схарактеризовано царський гнів та страшні его наслідки, — ми вже бачили.

Описуючи військову муштру, змалював Міцкевич у тому-ж уступі п. з. „Przegląd wojska“, — помічників царя, — вспівувників его нелюдської влади. Старшина, — генерали, всі так і сяють від золота; а знаючи, що ввесь їх блеск, усе значінє залежить від царської ласки — оден павперед другого всякими можливими способами старає ся припобрати ся цареви:

. . . . Patrzą: car, car jedzie!
Tuż kilka starych konnych admirałów,
Tłumi adjutantów, i čma jenerałów.
Na każdym gwiazdek, kólek, i krzyżyków
Z przodu i z tyłu więcej niż guzików.
Świecą się wszyscy: lecz światłem nie własnym.
Promienie na nich idą z oczu pańskich.
Každy jenerał jest robaczkiem jasnym,
Co błyszczy pięknie w nocach świętojańskich,

¹⁾ „Кобзарь“ I. 212—213.

Lecz skoro przejdzie wiosna carskiej łaski,
Nędzne robaczki tracą swoje blaski...¹⁾

Уже в III сїй головнїй часті „Поминок“ розкрив Міцкевич брудні тайни московського чиновництва, що мов черви точуть перші основи всякої моральності, всяких людских прав, — та показав, якими поганими способами старають ся они здобути собі прихильність своїх настoятелів, та царя.

В уступі-ж п. з. „Petersburg“ бачимо серед уличної товни на першому місці тих двірських чиновників, котрим повелось „заслужити“ собі царську ласку: якже величають ся они признаками сеї ласки, — якже старають ся они зблізитись до царя, щоби хоть на хвильку прилюдно засяти его блеском!...

A naprzód idą dworscy urzędnicy:
Ten w futrze ciepłem, lecz nawpół odkrytym,
Aby widziano jego krzyżów cztery;
Zmarznie, lecz wszystkie pokażę ordery;
Wyniosłem okiem równych sobie szuka
I gruby, pełznie wolnym chodem żuka.
.

Zimno, i wietrzno; ale ktoż dba o to?
Wszak car zwykły tedy przechodzić piechotą,
I cesarzowa, i dworu mistrzynie!²⁾

І в Шевченковому „Снї“ бачимо в товаристві царя его чиновників та генералів. Бачучи царську могутність, знаючи, що їх істноване й те золото, яким они так люблять полискувати, завдячуяго лишень самодержцеви — они гнутъ ся перед ним та потурають его самоволї, хотъби се мало статись із шкодою цілого народу, з затратою їх чести, з пошиженем людскої гідності. Шевченко характеризує тих високих достойників рисами аналогічними до тих, які ми бачили у Міцкевича:

Так от де рай! Уже на що
Золотом облиті
Блюдолизи! Аж ось і сам
Високий, сердитий виступає.
.

За панами панства, панства,

¹⁾ „Poezje“ IV. 284.

²⁾ „Poezje“ IV. 273.

У сріблі, та златі
 Мов кабани годовані
 Пикаті, пузаті!
 А ж потіють, та товплять ся,
 Щоб то близче стати
 Коло самих: може вдаряті,
 Або дулю дати
 Благоволять: хоч маленьку,
 Хоч пів дулі, аби тілько
 Під саму пику.
 І всі у ряд поставали
 Ніби безязики...¹⁾)

В уступі п. з. „Petersburg“ показав нам Міцкевич також низшу „братію“ — чиновників. Всі они прегарно пристають до цілого свого оточення; они переняли, та розвинули ще до висшого ступня сії прикмети, якими визначає ся їх старшина:

Dalej z pochylym karkiem czynowniki
 Z podelba patrzą, komu się ukłonić,
 Kogo nadepać, a od kogo stronić;
 A każdy giętki, we dwoje skórczony,
 Tuląc się, pełzną jako skorpiony.²⁾)

І у Шевченка подибуємо характеристику низшого чиновництва, — невідродних дітий цілого політичного устрою московської держави: лицунство, хабарство, та самодурство, — се головні їх прикмети:

От і братія сипнула
 У сенат писати,
 Та підписувать, та драти
 І з батька, і з брата.
 А між ними і землячки
 Де-де споглядають -- ³⁾)

Так у Шевченка, як і у Міцкевича визначають ся сії чиновники попри рабську покору перед вищими глупою зарозумілостю перед тими, яких вважають низшими від себе. Поет оглядаючи столицю, та звертаючись за поясненями до одного з таких чиновників, натраffив на земляка

¹⁾ „Кобзарь“ I. 207.

²⁾ „Poezje“ IV. 273.

³⁾ „Кобзарь“ I. 211.

Почувши українську мову, земляк так і нагорожив ся зараз, тикув поетови в очі свою глупу пібі просвіченість, але й показав і свою гниль моральну:

. . . . . „Экой хохолъ!
Не знаеть нараду!

. . . . . Да какъ же ты
Й говорить не вмѣешь
По здѣшнему? — „Ба нѣ, кажу!
Говорить я вмію
Та не хочу“. — Экой чудакъ!
Я всѣ входы знаю;
Я здѣсь служу; коли хочешь
Въ дворецъ попытаюсь
Ввести тебя. Только, знаешь,
Мы, братъ, просвѣщены,
Не поскучись полтинкою!“¹⁾

Он іншо здалась „просвіченість“! З відразою відвертається поет від „мерзеного сего кадамаря“. — З тим більшою відразою, що пізнав в нему здеморалізованого земляка.

Тут запримітив Шевченко ще одну сумну прояву виплекану тою урядовою системою, що панує в московському царстві:

Шаповане одної породи над другою вироджує все серед пригнобленого народу людей, що для особистої користі покидають рідний народ, — а пристають до того, хто стойть при власти.

Насильна брутальна гегемонія московського уряду на Україні, систематична заглада всего, що українське, зростила вже за часів Шевченка величезну масу перевертнів, що відцурались свого народу, та пішли на послугу деспотичному московському правительству.

Таку саму прояву, хоть може не в такій мірі, як на Україні, викликав гнет московського уряду і в Польщі, — і се вказначив Міцкевич в III-тій часті „Поминок“. У сцені, що представляє варшавський сальоць, бачимо здеморалізовані верстви польської суспільності, що перенялися духом, яким віс з гори від презентантів урядової Росії — вздихають за блеском царського двору, та встидаються своєї мови й своєї народності. Ось як відзывається про польські вірші одна аристократична лама:

Macie robić lekturę! Przepraszam... ch oć umiem

Po polsku, ale polskich wierszy nie rozumiem...²⁾

¹⁾ „Кобзарь“ I. 206.

²⁾ „Poezje“ IV. 201.

В подібний спосіб ігнорує свою народність і „камерюнкер“:

Pan z Litwy, i po polsku! Nie pojmuję wcale...

Ja myślałem, że w Litwie, to wszystko Moskale...¹⁾

Бачивши таке лицунство, таку покору перед ворожим правительством — замічає у Міцкевича один з горячійших патріотів:

— Otóż to jacy stoją na narodu czele!...

— Powiedz raczej na wierzchu, — замічає другий —

Nasz naród jak lawa:

Z wierzchu zimna, i twarda, sucha, i plugawa;

Lecz wewnętrznego ognia sto lat nie wyziębi...

Plwajmy na tę skorupę i zstąpmy do głębi.²⁾

На таку закаменілу plugawу шкаralupу, що під впливом гибитеїв насіла й на українському народі, вдаєє і Шевченко; він боліє над Україною, що її сини, виплекані її пот ом, забувають рідний народ, служать як сліпий знаряд дія ворогам та кривдникам, — та ще й насыміхають ся над своєю українською ріднею:

По московськи так і чешуть,
Съміють ся, та лаютъ
Батьків своїх, що з малечку
Цвенькати не вчили
По німецьки, а то тепер
І кисни в чорнилї!
Пявки, пявки! Може батько
Остатню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!...

Україно, Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодні
Чорнилом политі,
Московською блекотою
В німецьких петлицях
Замучені... Плач Вкраїно
Бездітна вдовище!...³⁾

¹⁾ ibid. IV. 203.

²⁾ „Poezje“ IV. 210. У сцені, що відбувається у Вільні, змалював Міцкевич в особі доктора Бекю (Весу) тип здеморалізованого чиновника, що служить царським посіпакам на школу свого краю і народу.

³⁾ „Кобзарь“ I. 212.

Тодішній поганий політично-суспільний устрій московського царства, прикий для всіх народів, особливож важкий та болючий для України, коренився в бувальщині Росії, — тісно був звязаний з історичними подіями, що на розвалинах самостійності України та Польщі зростили й укріпили московську державу. Петро Великий — найбільше скріпив могутність свого царства, — але він і скріпив, на лад європейський, деспотичний устрій Росії, — що так дався в тямки Українцям і Полякам, — що був одним з головних жерел деморалізації, про яку ми що йшло говорили. Тому-ж супроти Петра звертає Міцкевич свою сатири в кількох частинах „Уступу III-ї ч. Поминок“. На него, як на головного основателя „цивілізованого деспотизму“ вказує Міцкевич в уступі II. z. „Przegląd wojska“.

Piotra Wielkiego niechaj pamięć żyje :

Pierwszy on odkrył tę caropedyę,

Piotr wskazał carom do wielkości drogę,

Piotr zaprowadził bębną i bagnety,

Postawił tiurmy, urządził kadety,

I na granicach poosadzał straże,

I lańcuchami pozamykał porty

Utworzył senat, szpiegi, dygnitarze i t. d.

I zadziwiona krzyknęła Europa :

Car Piotr Rossią ucywilizował..

Zostało tylko dla następnych carów

Przylewać kłamstwa w brudne gabinety,

Przysyłać w pomoc despotom bagnety,

Wyprawić kilka rzezi i pożarów

Zagrabiać cudze dokoła dzierżawy...¹⁾

Оттаку спадщину полишив Петро своїм наслідникам ;²⁾ він переказав їм ще більше : полишив їм яркі приміри насильства доконаного над Україною, полишив ім нову столицю побудовану там, де перше не постояла нога людска.

Міцкевич не любив сеї столиці ; осоружна она для него, як осередок чужої ворожої держави, як твір ненавистного Петра, як съвідоцтво єго непогамованої самоволії. Тож і в уступах II. z. „Przedmieścia stolicy“ і „Petersburg“ не щадить він сатири на сам город, та виступає з сильними закидами проти єго заложителя.

¹⁾ „Poezje“ IV. 286

²⁾ Говорячи про політичну безоглядну систему Петра I., не хочемо перечити єго великих культурних заслуг.

Сі уступи Міцкевичевої поеми мусіли звернути на себе пильну увагу Шевченка, тим більше, що й для него був Петербург столицею ворожого елементу, — забором деспотизму, під котрим терпів і его рідний народ. Тому то бачимо в „Сні“ чимало споминів з тих частин „Уступу“, що відносять ся до Петра і до Петербурга.

В описі передмість Петербурга запримітив Міцкевич безладну мішанину найріжнороднійших стилів будови, — що стирає з сеї столиці характеристичні знамена східного міста, — а не в силу падати їй вигляду міста західно-європейського.

P o o b u s t r o n a c h w i e l k i e j , p y s z n e j d r o g i

Rzedy pałaców : Tu niby kaplica

Z kopułą, z krzyżem ; tam jak siana stogi

Posagi stoją pod słomą i śniegiem ;

Owdzie, za kolumn korynckich szeregiem

Gmach z płaskim dachem, pałac letni włoski,

Obok japońskie mandaryńskie kiосki

Albo z klasycznych czasów Katarzyny

Świeżo malpione klasyczne ruiny.

R ó ż n y c h p o r z ą d k ó w , r ó ż n y c h k s z t a ł t ó w d o m y.¹⁾

Сю характеристичну сумішку ріжнородних стилів запримітив і Шевченко: він не може пізнати, що се за гірод:

Д и в л ю с я : х а т и н а д ш л я х а м и :

Т о г о р о д і з с т о м а ц е р к в а м и .

• • • • • У долині мов у ямі

На багниці город мріє.

Над ним хмарою чорніє²⁾)

Туман тяжкий. Долітаю

То город без краю.

Ч и т о т у р е ць к и й ,

Ч и т о н і м е ць к и й ,

А може те, що й м о с к о в с ь к и й ..³⁾

Важніші однак історичні спомини, які сей город розбудив у обидвох поетів. Обидва они згідно завважали, що сі пишні палати сполокані кровю жертв царскої самоволі:

¹⁾ „Poezje“ IV. 267.

²⁾ Д. Третяк бачить тут спомин отсіх слів Міцкевича: „To dymy dwiesiąt tysięcy kominów prosto i gęsto kolumnami lecą“.

³⁾ „Kobzar“ I. 205.

Jakże tych gmachów cudowna robota,
 Tyle kamieni na kępach śród błota,
 Na tem przedmieściu podłe slugi carów,
 By swe roskoszne tamtuzy dźwignęli,
 Ocean naszej krwi i lez wyleli.¹⁾

Як то воно зробило ся
 З калюжі такої
 Таке диво! Оттут кропи
 Пролито людської
 І без ножа...²⁾

Оглядаючи Петербург, не міг Шевченко ніколи забути, хто будував цей город, та чи ю кров тут пролито... Поет добре се тямив, що цю пишну столицю побудовано останками політичної сили України. Серед того городу, що вже сам був живим съвідком нелюдських насильств, до-конали одним з найлютійших кровопийців над Україною, — стояла ще, немов у наругу покореному народові, статуя Петра I-го, та пригадувала кожному вчинки цього деспоти.

Замітна ся статуя зробила на Шевченка глибоке, сильно вражінє, та заняла важне місце в его поемі п. з. „Сон“. Коло неї сконцентрував поет свої національно-політичні думки про відносини України до Росії.

Пам'ятник Петра I-го, поставлений на площині між Невою, а собором св. Ісаака так і ударяє геніальністю композиції, та усимволізованем глибшої ідеї. Творець статуї, різьбар Фальконе, приятель Дідро, — високоосвічений артист-фільзоф, хотів зобразити в ній ідеал володаря сильної залишеної волі, загонистого у своїх змаганях деспоти, що в шаленому леті поборює всякі перепони. Будучи чоловіком съмливих незалежних поглядів, зразив собі сей артист скоро двір та Катерину II-гу. Вона хотіла, щоби Фальконе взяв собі за взір статую Марка Аврелія в Римі. Геніальний різьбар не дав ся намовити: — „Статуя Марка Аврелія належить ся М. Аврелієви, — а не Петрові!“ — сказав він з натиском до Катерини,³⁾ — і поставив пам'ятник, що справді відповідав характерови Петра.

Статуя уміщена на великому бовдуру і транітової скелі. Самого Петра з лавровим вінцем на голові, з простертою рукою, посадив артист,

¹⁾ „Poezje“ IV. 267—268.

²⁾ „Кобзарь“ I. 208.

³⁾ Порівн. статю В. Спасовича: „Mickiewicz i Puszkin przed pomnikiem Piotra Wielkiego („Pamiętnik towarzystwa literackiego imienia Mickiewicza, I. 40—41; також в часоп. „Вѣст. Европы“ 1886.)

без сідла і стремен, на гальопуючого місячного коня, що опертий на задніх ногах підняв передні до скоку.¹⁾

Так виглядав пам'ятник, що відбив ся в Шевченковому „Сні“. Як глибоко врила ся статуя Петра в душу поета, як сумні спомини викликували вона у Тараса, як тревалим було огірчене поета супроти сего самодержця Росії; — показує отсей епізод із споминів Мікешина.

Було се коло р. 1858—60. В робітні сего артиста, що приготовлював тоді пам'ятник тисячлітнього істновання Росії, — знаходила ся також між іншими статуя Петра I-го. Шевченко, буваючи часто у Мікешина, попадав на вид сеї статуй у горячковий патос, а звернувшись до неї декламував вірші повні жовчи. (Певно відповідне місце „Сну“.) Гігантська статуя Петра I-го, мов привид, Шевченка просто давила.²⁾

Коли до сказаного додамо ще, — що Шевченко написав свій „Сон“ у Петербурзі, де міг пам'ятник Петра I-го бачити навіть того самого дня, в котрому єго описував у своїй поемі, — то прийдемо до переконання, — що в генеалогії дотичного уступу „Сну“ мали найбільше значення особисті помічення поета.

До сформовання однак тих почувань, які сей пам'ятник викликував у Шевченковій душі, причинив ся в великій мірі Міцкевичів „Уступ III-ої ч. Поминок“. Перше місце що до опису самої статуй заимає частина „Уступу“ п. 3. „Pomnik Piotra Wielkiego“. Тут описує Міцкевич насамперед правдиву подію, як він із Пушкином стояв під одним плащем на дощі перед статуєю Петра, і роздумував над нею. Було се р. 1828.³⁾ Свої погляди на Петра вложив Міцкевич в уста Пушкинови.

Наводимо тут частину найхарактеристичнішу, і найбільше зближену до Шевченкової поеми.

Pierwszem u z carów, co te zrobił cuda,
Drugą carową pamiętnik stawiała.
Już car odlany w kształcie wielkoluda
Siadł na brązowym grzbicie bucefała,
I miejsca szukał gdzieby wjechał konno.

¹⁾ Цар має на собі костюм неозначеного часу — ідеальний одяг богатирів усіх віків. В тому довгому костюмі бачили критики Фальконе старомосковський кафтан, як найменше відповідний для реформатора, що переодів Москолів по європейському; Міцкевич вважав сей костюм римською тощо. (Порівн. Спасович. loc. cit.) Тому ж сей одяг неясно змалював і Шевченко словами: „у світі — не світ“.

²⁾ „Кобзарь“ з додатком споминок про Шевченка, Костомарова і Мікешина“ у Празі 1876. часть II-га, стор.

³⁾ Pamięt. liter. im. Mickiewicza, t. I. стор. 39.

W ojczyźnie jemu nie dosyć przestronno i t. d.

• • • • • Leci car miedziany,
Car knutowładny w todze Rzymianina;
Wskakuje rumak na granitu ściany,
Staje na brzegu i w górę się wspina.

Тут наступає майстерський опис пам'ятника Марка Аврелія; слідуючий уступ вказує контраст, який становить до статуй римського імператора пам'ятник Петра:

Car Piotr wypuścił rumakowi wodze,
Widać, że leciał tratując po drodze.
Od razu wskoczył aż na sam brzeg skały;
Już koń szalony wzniósł w górę kopyta
Car go nie trzyma, — koń wędzidłem zgrzyta,
Zgadniesz, że spadnie, i prysnie w kawały!
Od wieku stoi, skacze; — lecz nie spada.¹⁾

Хоть черга сатирично-політичних картин п. з. „Уступ III-ї ч. Поминок“ написана Міцкевичем коло р. 1832, то завязків частини „Уступу“ п. з. „Pomnik Piotra Wielkiego“ треба шукати в разомові Міцкевича з Пушкіном перед статую Петра І-го, р. 1828. По думці Спасовича мав Пушкін підати Міцкевичеві деякі мотиви, що ввійшли опісля до опису пам'ятника.

Під час тої самої разомови вродився ї у Пушкіна перший план поеми п. з. „М'єдний Всадникъ“, виконаний доперва р. 1833, — де головну ролю грає також пам'ятник Петра І-го. Мідянин їздець був відповідлю²⁾ на Міцкевичів „Уступ“; Пушкін хвалить іменно ці прикмети Петербурга, — які висъміває Міцкевич.

У деяких думках „Мідяного їздеца“ видно відголоски Міцкевичевого впливу, хоті ціла поема Пушкіна зовсім іншим духом проникнена як Міцкевичів „Уступ“.

„Мідянин їздець“ витиснув кілька дрібніших рисів на Шевченковому „Сні“; особливож слідуючий опис самого пам'ятника Петра І-го причинився до зmodeльовання анальгічного уступу Шевченкової поеми:

И прямо въ темной вышинѣ
Надъ огражденою скалою

¹⁾ „Poezje“ IV. 277—279.

²⁾ Порівн. Józef Tretiak: Ślady wpływu Mickiewicza w poezji Puszkina (Pamiętnik Wydziału filol. histor. Akad. Umiejęt w Krakowie, T. VII.)

Гигантъ съ простертою рукою
Сидѣлъ на бронзовомъ конѣ.
Евгений вздрогнулъ . . . . .
. . . . . Онь узналь
И львовъ и площадь, и Того,
Кто неподвижно возвышался
Во мракѣ мѣдною главой,
Того чьей волей роковой
Надъ моремъ городъ основался...
Ужасенъ опь въ окрестной мглѣ!
Какая дума на челѣ!
Какая сила въ немъ скрыта!
А въ семъ конѣ какой огонь!
Куда ты скачешъ гордый конь,
И гдѣ опустишъ ты копыта?
О мощный властелинъ судьбы!
Не такъ-ли ты надъ самой бездной,
На высотѣ, уздой желѣзной
Россію вздернулъ на дыбы?)

Що сей уступи Пушкінової поеми відомий був Шевченкови, коли він писав свій „Сон“ — се річ майже певна. Пушкіна знов наш поет трохи не на память; а й сам він згадує про себе в автобіографічній повісті п. з. „Пругулька съ удовольствиемъ и не безъ морали“²⁾), що Пушкінові вірші майже не сходили у него з уст. Тому ж і сючасть „Мідяного іздця“ треба — враз з частиною Міцкевичевого „Уступу“ п. з. „Pomnik Piotra Wielkiego“, та особистими безпосередніми помічениями та вражіннями самого Шевченка, — зачислити до тих поетичних матеріалів, що взяли участь в генеазі отсеї частини „Сну“:

От я повертаюсь, —
Аж кінь летить,... копитами
Скелю розбиває, —
А на конї сидить охляп³⁾)
У світі — не світі,⁴⁾)
І без шапки: якимсь листом⁵⁾)
Голова повита.

¹⁾ Сочиненія А. С. Пушкина, С. Петерб. 1887. I. 323.

²⁾ Кіевская Старина, 1887. XIX. 68.

³⁾ Петро, як було згадано, сидить на бронзовому конї без сідла.

⁴⁾ Натяк про костюм неозначеного часу, — одяг богатирів.

⁵⁾ Поет має на думці лавровий вінок.

Кінь басує... от-от річку¹⁾
 От-от перескочить.
 А він руку простягає
 Мов съвіт увесь хоче
 Загарбати. Хто-ж це такий?
 От собі читаю,
 Що на скелі наковано:
 „Первому Вторая“
 Таке диво поставила!²⁾

Попри мотиви, які міг Шевченко знайти їй у Міцкевича та Пушкіна, виразно виступають тут оригінальні помисли нашого поета. Пушкін не був в силі піддати єму щічого крім кількох подробиць, що відносяться до опису Петербурга³⁾, та самого памятника. Становище, яке заняв Пушкін до Петра I-го, було дияментально противне поглядам Шевченка. Пушкін хитає ся з своєю симпатією, і раз повертає її на сторону Евгена, що підносить руку на статую самодержця, — а другий раз стає по стороні Петра, — і се друге єго становище перемагає. Поет каже Евгенови укоритись перед гордою повагою Петра, і хвалити силу того автократа, що мов огністого коня залязими уздами, зупинив Росію над пропастию.

¹⁾ Річку=Неву.

²⁾ „Кобзарь“ I. 208—209.

³⁾ Порівн.:

„М'ядний Всадникъ“:

Юный градъ
 Полномощныхъ странъ краса і диво
 Изъ тьмы мѣсовъ, изъ топи блать
 Вознесся пышно горделиво.

(„Сочин.“ I. 312.)

„Сонъ“:

Як то воно зробило ся
 З калюжі такої
 Таке диво.

Д. Третяк звертає увагу на отсії анальточні уступи:
 По оживленнымъ берегамъ
 Громады стройныя тѣснится
 Дворцовъ и башень.

Дивлю ся я:
 Палати, палати
 Понад тихою рікою.

Въ гранить одѣлася Нева.
 Береговой ея гранитъ.
 Люблю . . . . .
 Твоихъ задумчивыхъ почей
 Прозрачный сумракъ, блескъ безлунный.
 . . . . . и свѣтла
 Адмиралтейская игла

А берег обшитий
 Весь камінемъ.
 От пішов я
 Город озирати,
 Там піч — як день.
 По тім боці
 Твердиня й дзвіница
 Мов та швайка загостреня.

Якими способами зупинив Петро Росію „над самою бездною“, — се показав Міцкевич в уступі п. з. „Przegląd wojska“, котрий ми вже бачили. Річ ясна, що ся „залізна узда“ з'організованого бюрократизму, мілітаризму та деспотичної самоволії, — якою Петро зануздав всякі самостійні погляди своїх підданих, — зовсім не була симпатичною для Шевченка; а в тій простягненій руці бачить Тарас жадобу грабежі чужих країв, котрою Петро так дав ся в тямки сусідним народам.

Більше спільніх поглядів лучить тут Шевченкову поему з Міцкевичевим „Уступом“. Петро був для обидвох поетів реprезентантом чужого ворожого уряду, — був уособленем тиранства. Симпатичною була для Шевченка й ся думка, де Міцкевич, порівнюючи статую Петра до замерзлої каскади, що повисла над пропастию, віщує упадок сеї каскади тиранства, коли над нею засяє сонце свободи, коли сюди завіє вітер правдивої європейської цивілізації. Що подібним духом перенятий був під той час і Шевченко, показує те місце „Сну“, де він питав Бога, чи довго ще на сім сьвіті катам панувати.

Але Петро був для Шевченка не лише уособленем тодішньої урядової системи, як для Міцкевича, — але також одним з головних виновників історичних кривд, які заподіяла Україні московська держава. З того погляду був Петро I-ий для Шевченка ще більше ненавистним, як для Міцкевича. Дивлячись на Петрів памятник, не може Тарас так спокійно як Міцкевич відчитати написи, що накована на скалі: „Pierwszem z carów, co te zrobili cuda, Druga carowa pamiętnik stawiała“. Поет наш прочитавши імена Петра I-го та Катерини II-ої: „Первому Вторая“ = „Таке диво поставила“ — пригадує собі зараз сі насильства, які сповнили они обидвое над Україною:

Тепер я вже знаю:
Се той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
Кати, кати людоїди!
Найлись обос,
Накрали ся...¹⁾

Сі імена кровавими слідами записані в історії України; тож Шевченко стоячи перед памятником Петра немов читає бувальщину рідного краю. З під сеї статуй долітає до поета пісня — скарга Полуботка,

¹⁾ „Кобзарь“ I. 209.

замореного голодом в темниці; над пам'ятником бачить Тарас хмару душ тих козаків, що на розказ Петра прийшли сюди з України будувати столицю для гнобителів, — та померли із студени, голоду, й тяжкої роботи, — або потопились у наднєвских багнах.

Історичну основу сего уступу піддала Шевченкові, як справедливо завважав М. Драгоманов,¹⁾ „Історія Руссовъ“ пібі Кониського, де (на стр. 229— і 331) описано збудоване Петербурга і смерть Полуботка.

До поетичного-ж сформованя пісні Полуботка, та скарги замучених козаків найбільше причинились анальгічні слова Міцкевичевого „Уступу III-тої частини Поминок“, — де наклеймовано сі нелюдські способи, якими послугував ся Петро при будованю Петербурга:

W głąb ciekłych piasków i błotnych zatopów
Rozkazał wpędzić sto tysięcy palów
I w deptać ciała stu tysięcy chłopów,
Potem na palach i ciałach Moskalów
Grunt założywszy, inne pokolenia
Zaprzągl do taczek, do wozów, okrętów.²⁾

Шевченко знав, що велику частину тих втоптаних тіл становили іменно козаки; в їх імені ось як промовляє гетьман Полуботко:

Царю проклятий, неситий,
Гасинде лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними кістками,
Поставив столицю
На їх трупах катованих!³⁾

¹⁾ „Громада“ IV. 147. Згадана історія має ось який заголовок: „Історія Руссовъ или Малой России. Сочинение Георгія Конискаго архієпископа белорусского“ (изд. Бодянскій.) Москва, 1846.

²⁾ Poezje“ IV. 270.

³⁾ „Кобзарь“ I. 109—210.

На другому місці згадав Міцкевич і про слези України, що пролились при збудуванні Петербурга:

Żeby znieść głazy do tych obelisków
Ileż wymyślić trzeba było spisków,
Ilu niewinnych wygnać, albo zabić,
Ile ziemi naszych okraść lub ograbić,
Póki krwią Litwy, Izami Ukrainy
I złotem Polski wszystko zakupiono,
Wszystko, co mają Paryże, Londyny...

(„Poezje“ IV. 268.)

Се сильнішими словами оскаржують Петра й самі душі тих помордованих козаків:

І ми сковані з тобою
Людоїде, змію!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм,
Од очий твоїх неситих...¹⁾
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У сніг на чужину,
Та порізав із шкур наших
Собі багряницю,
Пошив жилами твердими,
І заклав столицю
В новій рясі. Подиви ся:
Церкви та палати!
Весели ся, лютий кате,
Проклятий, проклятий!²⁾

Ся могуча скарга, се осередок національно-політичних мотивів, що мають рішаючу перевагу в другій часті Шевченкового „Сиу“ — а котрі в значній мірі розбудив у нашого поета Міцкевича.

¹⁾ В тому уступі, де душі помордованих козаків, перекинувшиесь птицями, літають навколо памятника Петра Великого, та пригадують єму свої муки — запримітив д. Третяк спомини з II-ої часті „Поминок“, де душі кріпаків хмарою птахів літають над нелюдяним цапом — та пригадують єму єго жортокості. („Вплив Міцкевича“ стр. 28.)

²⁾ „Кобзарь“ I. 210—211.

Сей замах Петра, яким він рівночасно зломав останки козацької сили, що піднялась була проти него з Мазепою — і заклав собі столицю, — так глибоко врив ся в пам'ять Шевченка, що поет вдариє на Петра в кількох своїх поемах, н. пр. в поезії п. з. „Іржавець“:

Запорозці чули,
Як дзвонили у Глухові
З гармати ревнули,
Як погнали на болото
Город будувати,
Як плакала за дітками
Старенька мати,
Як діточки на Орелі
Липію копали,

Аналіза поодиноких основних мотивів Шевченкового „Сну“ показала нам отже, що Міцкевичеві „Поминки“ належать до найважніших матеріалів, що взяли участь в генезі сеї поеми.

Я признаю, що сі самі предмети, сі самі події могли у обидвох поетів викликати анальгічні почування, та подібні описи; анальгія між деякими уступами „Сну“, а відповідними частинами „Поминок“ есть не раз так далека, що колиб сі уступи розбирати нарізне, — можна їх вважати зовсім оригінальними; коли однак воньмо на увагу, що не одному або двом, але цілій черзі всяких поетичних помислів, які бачимо в „Сні“, відповідають анальгічні мотиви „Поминок“, то мусимо впевнитись, що анальгічність ся не есть припадкова, але становить доказ впливу згаданої поеми Міцкевича на Шевченків „Сон“.

Головна причина, задля котрої Міцкевичеві „Поминки“ так сильно заняли Шевченка, лежить — як се ми докладніше показали, — в анальгічному становищі України й Польщі до московського уряду, у відповідних політичних поглядах обидвох поетів, та в сій духовій атмосфері,

І як у тій Фінляндії
В спігу пропадали.
(„Кобзарь“ II. 98—99.)

або в поемі „Чернець“:

Моли сі, старче, бай поклони,
Поки й малих дітей погонять,
Гатить глибокі болота...
(ibid. II. 119.)

[Про той сам факт згадується також в поезії п. з. „Полуботко“ (Порів. „Кобзарь“ I. 248); однак супроти замітки Ом. Огоновского, (ibid. стр. 308) — і все таки переконаний, що цілій склад сего твору не позволяє его зачисляти між поезії Шевченка; стиль „Полуботка“ каже догадуватись, що автором сего твору був Руданський.] Про анальгічний уступ поеми п. з. „Великий Льюх“ буде мова далі.

Навіть майже при кінці свого життя (р. 1860) нагадав собі поет ще раз історію збудования Петербурга, — та ганить покірливість придавленого народу, — що плачуши терпить над собою тиранію царів:

Як би то . . . думаю — як би
Не похилили ся раби,
То не стоялоб над Невою
Оціх осквернених палат!
.

Ісарі з ісарятами царять,
А ми дотепні доізжачі
Хортів годуємо, та плачем!

(„Кобзарь“ II. 235—236.)

серед якої написав Шевченко свій „Сон“, і котра приготовила в душі поета місце для впливу сеї Міцкевичевої поеми.

З другого боку ми бачили, як понад сї ріжнородні безпосередні та посередні, — літературні вражіння уносить ся геніяльний дух самого Шевченка, — як сї мотиви піддають єму літературними впливами, перейшовши через душу поета, та ставшись невідлучними частинами системи його думок, — вийшли з під Тарасового пера в новому освітленю, новому блеску, новому значенню.

Тому ж і д. Третяк, що декуди¹⁾ приписує Міцкевичеви за велике значення в генезі сеї поеми, — мусів признати, що „Сон“ є поемою так само оригінальною, як Пушкинів „М'ядній Всадникъ“ — як і Міцкевичів „Petersburg“.²⁾

Міцкевичеві „Помицки“, що розбудили у Шевченка тілько політичних думок, — були також для Тараса чималою принукою до написання поеми п. з.:

„Великий Льох“.

Сю поему назавв Шевченко „містерию“; вже сама така назва вказує на те, що головним мотивом сеї поеми є містицизм. Треба однак тут мати на думці не містицизм чисто-релігійний, а патріотично-політичний з релігійною основою.

Хоть польська поезія представляє чимало прикладів такого містицизму, — то критики польські характеризують сю прояву доволі не ясно. Найпластичнішую ще характеристику містицизму бачимо у Спасовича, та Здзеховського.

„Містицизм“ — каже В. Спасович, — „се розбурхане і зміщене чутє патріотичне, що стріляє понад уровень як съвітла ракета, пухає в воздухі, опадає димом, та зіставляє по собі чимало зневіри, і жаль, що се була лишень фантазія. Той містицизм патріотичний, що улітає на крилах фантазії, — а розумом не дастє ся виправдати, — проявив ся в першій

¹⁾ Д. Третяк каже приміром, що колиб Міцкевич не написав свої поеми о Петербурзі, — не булоб „Мідного Іздця“, не булоб і „Сна“. („Про вплив Міцкевича“ стр. 31). Очевидна річ, трудно про се перечитись, що моглоб тоді бути або небути... ; однак із тих обставин, серед яких жив Шевченко, з его становища до ненавистної єму урядової системи московського царства, та до історичних насильств московської держави над Україною, — настанку з вказаних інших матеріалів, що взяли участь в генезі Шевченкової сеї поеми, — не зовсім дастє ся виспувати такий категоричний вислід, — який бачимо у д. Третяка.

²⁾ ibid. стр. 39.

половині XIX. віку у багатьох славянських народів, і став ся одним з могочих факторів відродження цілої раси".¹⁾

М. Здзеховский (Урсин) ось як пояснює психічний процес, що убрали народні змагання польських поетів у містичну форму: „По упадку політичної незалежності Польщі, поміж загранична була майже не можлива. Внутрішні змови не могли довести до цілі; тому одинока надія була в Божі. Вірчі в любов і справедливість Божу, надіялись поети-містики, що за терпіння обдарює Бог Польщу волею, і она сповнитиме апостольську місію поміж народами".²⁾

Так отже бачимо, що сей містичизм, так часто згадуваний в історії славянського відродження, — се віра в розвязане важних національно-політичних питань способом надприродним.

З такою патріотичною містикою познакомив ся й Шевченко за посередництвом польських поетів. Однак такі погляди не могли бути треважлими у поета, у котрого дуже часто хиталась головна підстава містичизму — віра.

Тож одна лишень Шевченкова поема, а іменно „Великий лъох“ має в собі щось в роді патріотичної містики польських поетів, хоть релігійна закраска сеї містики має свою основу більше в апокрифічних вірованнях українського люду, як у християнській релігії.

Щоби порозуміти містичну ідею поеми „Великий Лъох“ — мусимо докладнійше приглянути ся поодиноким її частям, а то тим більше, що досі не присвячено сїй поемі спеціальної роботи.³⁾

„Великий Лъох“ розпадає ся на три частини. Перша частина має заголовок: „Три душі“. Три душі в постаті штахів прилетіли до Субботова, єсли на церкві Богдановій, та розказують свою долю. Бог наказав Петрови, щоби аж тоді пустив їх до раю, як Москалъ розкопає „Великий Лъох“, що знаходив ся під руїнами палат Хмельницького. І за що карають ся ті душі? — Перша душа, Прися, мучить ся за те, що з пов-

¹⁾ Порівн. Критику В. Спасовича на твір Урсина „Очерки изъ психологіи славянскихъ племенъ“ (Pamiętnik literackiego tow. im. Mickiewicza, II 271.) Подібну дефініцію містизму подибуєм у Спасовича: „Zarys dziejów literatury polskiej“ 340.

²⁾ Порівн. „Messyanisci i slonianofile“ стр. 33.

Такої містики, пасивного страдання, — яку приписує М. Здзеховский Шевченкови, — а іменно, що „від терпіння жити єсть одно лише спасене — піддати ся Божій волі, терпеливо зносити бремя гнету, і не втрачуючи віри, чекати, доки не змилує ся Вседержитель“ — такої містики ніхто не дошукає ся у Шевченка.

³⁾ Цінні примітки до сего Тарасового твору подав Ом. Огоновский в новому виданю „Кобзаря“. (порівн. I. ч. стр. 305—307.)

ними коновками перейшла дорогу¹⁾ гетьманові Хмельницькому, як він їхав у Переяслав Москві присягати. Друга душа за те блукає сьвітом, що Петрові І-му коня напоїла, коли він повертає у Московщину по битві під Полтавою. Третю душу за те не пускають до раю, що глянула на галеру, котрою плила Катерина II-га із своїми воєводами до Катеринслава.

Розповівши своє жите, сіли они на дубі, щоби заночувати, та зачекати на розкошане „Великого Льюху“. Якою неприродностию грішить ся частина поеми, — се покажемо даліше.

В другій часті поеми розмовляють із собою три ворони. Се-ж не ворони, — а злі тенії трьох сусідних країн: України, Польщі і Московщини. Кождий із них духів хвалить ся, якого лиха накоїв своїй країні. Сими розмовами схарактеризував Шевченко історично-політичні хиби сих держав.

Перший злій дух-воронон, що репрезентує Україну — чванить ся, що вже з поконвіку шинкував українською кровю, — особливож розказує, як знущав ся він над козаками:

І з вольними козаками
Що я виробляла,
Кому я їх не наймала
Не запродувала...
Тай живущі-ж проклятущі!
Думала, з Богданом
От от я їх поховала...
Ні! — встали погані
Із Шведскою — приблудою!²⁾

Оттут сей злій дух-мучитель стає рівнозначним з Петром I; тим способом згадав поет ще раз про ті кривди, заподіяні Українії московською державою, про котрі говорив у „Сні“.

• • • • •
Батурина спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацькими; а такими

¹⁾ По вірованням українського люду, перейти комусь дорогу з повними коновками, — значить ся — принести єму щастє.

²⁾ „Кобзарь“ I. 231. Шведська Приблуда — Карло XII. У Пражскому виданю читаємо: „З Мазепою приблудою“ — (П. 44.)

Просто — козаками
 Фінляндию засіяла,
 На Орелі. На Ладогу
 Так гурти за гуртом
 Виганяла, та цареві
 Болота гатила,
 І славного Полуботка
 В тюрмі задушила...
 От-тоді-то було съято,
 Аж пекло злякалось!...¹⁾

І тодішній сучасний лад московської держави, що так тяжко відбив
 ся на Україні — ось як назначує поет словами ворона-мучителя.

Вже ж і в кріпость завдала,
 І дворянства страшну силу
 У мундирах розплодила,
 Як тих воший розвела.

І я люта, а все таки
 Того не з'умію,
 Що Москалі з козаками
 В Україні діють...
 От-то указ надрукують:
 „По милости Божії
 І ви — наші, і все — наше;
 І гоже, ї негоже!

Сі три чорти-ворони дождають розкошання „Великого Льоху“, бо
 тоді має рішитись доля України. Тоді мов Ормузд з Аріманом будуть
 з собою бороти ся два героя: добра і зла. Ворони змовляють ся на згубу
 героя волі України.

Третя частина поеми має заголовок: „Три лірники“. Три старці
 довіддавшись, що будуть у Субботові розкопувати „Великий Льох“, при-
 яшли, щоби людям заспівати дещо про Богдана Хмельницького. Приїхало
 московське начальство, та казало розкопувати льох. Докопались до муру,

¹⁾ „Кобзарь“ I. 232.

²⁾ ibid. I. 232—233.

розвломали зводи, — та не знайшли, чого шукали: замість скарбів лежали там лише кістяки в кайданах... Розлючене начальство стало лаяти Богдана Хмельницького, а старців-лірників, що съпівали про него, — казали попобити! — Але Москалі розкопали лише малий Льох в Субботові:

„Великого ж того Льоху
Ще й не дошукались“. ¹⁾

Такий зміст сеї поеми. Якуж головну ідею хотів поет зобразити тими трьома відірваними, переважно фантастичними картинами?

У львівському виданю творів Шевченка з р. 1867 читаємо на кінці поеми „Великий Льох“ ось яку замітку видавців: „Є така повірка в народі, що якби докопались Москалі до великого льоху Богданового, де єго скарби заховані, то до останку вже знівечили Україну“. ²⁾

Не знаємо, на якій підставі засновано отсє пояснене, бо тут не сказано, де, в якій околиці можна-б подибати таке віроване люду; однак се річ певна, що таке „пояснене“ не пояснює, а лише затемнює основну думку поеми. З цілого укладу „Великого Льоху“ виходить, що ся поема основана на як раз противному вірованю люду. Наколиб вважати правдивим се пояснене, то в якій звязи стояла тоді перша частина з цілостю поеми? Яка звязь лучилаб тоді епізод, де розказано про родину Івана, героя волі, — з цілостю поетичного помислу? Яким способом моглиб ми собі тоді пояснити анальгічні місця в поемах „Субботів“ та „Розрита Могила“?

На мій погляд ось яка генеза ї головна ідея сеї поеми. Відома річ, як дуже любив Шевченко Україну з її людом, з широкими степами, та високими могилами. Особливож могилами, съвідками козачої слави та змагань козацтва за політичну волю України, — любував ся Тарас мов найдорожшим скарбом. Они виринали в єго думці, кілько разів згадав він на чужині про рідну країну. Коло могил, та інших останків старини вились срібні пасма думок поета. Сі памятки козачої слави стали тепер Москалі розкопувати, шукаючи скарбів, та „древностий“, — сі самі Москалі, що тілько лиха накоїли Україні. Чиж диво, що Шевченко цілою душою болів над їх руїною? Як великий був біль поета з тої причини, видимо з сего факту, що Тарас аж у чотирох поемах виявив своє обурене над тою роботою московського начальства, — т. е. в поемах „Сон“, ³⁾

¹⁾ „Кобзарь“ I. 240.

²⁾ „Поезії Т. Шевченка“ Львів 1867. II. 333.

³⁾ „Кобзарь“ I. 210.

„Субботів“¹⁾, „Великий Льох“, і „Розрита Могила“²⁾: Не міг Шевченко відвернути згубної руки Москяля від дорогих памяток України, і шукав задля того потіхи хоч у власній мрії, що показувала єму красшу надію на будуччину. Основа сеї містичної мрії, на котру склалось віровання народне і вплив Міцкевича, — як се покажемо даліше, — представляє ся менше-більше ось як: Рис Москаль, та розкопує наші могили, і наші старинні льохи; розкопав уже малий льох в Субботові, але „великого льоху“ ще не дошукав ся... Мабуть підожде ще, — аж упаде церква, що стоїть над могилою Богдана Хмельницького, — над „великим льохом“:

Тоді-б разом дві руїни
В „Ічелі“ описали.³⁾

Але скоро докопають ся до „великого льоху“, тоді будуть два дива творить ся:

Сю ніч будуть на Вкраїні
Родитиця близнята.
Один буде як той Гонта
Катів катувати...
 . . . . .
 . . . як виросте той Гонта
 . . . розпустить правду й волю
Повсій Україні.⁴⁾

Се і становить ідею поеми „Великий Льох“ — се творить її містичну ткань.⁵⁾ Що таку провідну ідею хотів Шевченко перевести в сій поемі, про се съвідчать також анальгічні устуци поеми „Субботів“, де предмет той сам, і та сама лише яснійше висказана основна ідея. Тому ж і провідну думку поеми „Великий Льох“ можна зрозуміти докладно лише порівнюючи її з поемами „Субботів“ та „Розрита Могила“.

І в поезії „Субботів“ боліє Шевченко над тим, що „Льохи твої

¹⁾ ibid. II. 240—2b1.

²⁾ ibid. I. 222—223.

³⁾ „Кобзарь“ I. 233; в пражському виданні: „Тодіб собі дві руїни — разом розкопали“ (II. 46.)

⁴⁾ ibid. I. 233—234.

⁵⁾ Попри сю головну ідею мав Шевченко також і другу ціль, а іменно сатиричне змальоване політичних обставин України, Польщі й Росії.

(Богдане) розкопують (Москалі) та тебеж і лають .¹⁾ До слів поеми „Великий Льох“:

Трошкі-б трошки підождали,
І церква-б упала:
Тоді-б разом дві руїни
В „Пчелі“ описали —

так і навязують ся слова з поеми Субботів:

Церква-домовина
Розвалить ся... а з під неї
Встане Україна,
І розвіє тьму неволі,
Съйт правди засвітить,
І помолятця на волі
Невольничі діти!...²⁾

Так отже, як церков Богданова розвалить ся, і як Москалі розкопають обидві руїни, т. є. церков і „великий льох“, — тоді настане на Україні воля — а не, як пояснює львівське видання — неволя!

Про ту саму містичну мрію Шевченка съвідчить і поезия п. з. „Розрита могила“:

На четверо розкопана
Розрита могила!
Чого вони там шукають?
Щó там схоронили
Старі батьки? — Eh! як-би то,
Як-би то знайти те,
Що там поховали! —
Не плакали-б діти,
Мати-б не ридала!...³⁾

Тому ж мусимо пояснене львівських видавців вважати зовсім хібним.

Коли ж будемо провідну думку поеми „Великий Льох“ розуміти так, як се ми що йшло показали, — то побачимо і звязь між першою частиною а цілостю поеми. Душі тих, що супротив України провинились, (хоть ся

¹⁾ В поемі „Вел. Льох“ показано, як московські чиновники розкопавши льох Богдана, назвали его „мошенникомъ“.

²⁾ „Кобзарь“ II. 241.

³⁾ ibid. I. 223.

провина лишень позірна) доти будуть карати ся, доки Москаль не розкопає „великого льоху“, і через те сам не приспішить відродження й визволення України. Душі єї чекають отже на розкошанє „великого льоху“ і на народжене героя Івана, — бо тоді аж зникнуть наслідки їх гріху, — і Петро пустить їх до раю.

Так на сформовані основної думки поеми „Великий Льох“ — як і на план та техніку поодиноких її частин зложились, побіч психічного процесу, про котрий ми що йно говорили, — в значній мірі також спомини з II-гої та III-ої часті Міцкевичевих „Поминок“.

Провідна думка Шевченкової поеми, звязана, як ми бачили, з народинами містичного героя Івана, про котрого каже злив геній України, що він знищить всю працю ворогів українського народу, та „розпустить правду й волю по всій Україні“.

Сей „новий Гонта“ живо нагадує такогож містичного героя, що з'явився у привиді кесьонда Петра:

Patrz!... Ha! To dziecię uszło... rośnie... to obrońca!
Wskrzesiciel narodu!¹⁾

To namiestnik wolności na ziemi widomy!²⁾

Злим демонам воронам се не на руку, що народить ся такий герой, котрий буде з ними боротись — котрий „на катів та на все „добре кайдани готує“. Они змовляють ся на его згубу. Всі обставини сеї змови нагадують відповідну сцену „Поминок“, де злі духи роз'ятрують, та роздувають гордість Конрада у суперечці з Богом, і помагають ему Бога оскорбити, щоби пізнійше піймати грішника в свої пазурі. Що тикається форми сеї змови, — то лишень одно місце поеми „Великий Льох“ вказує на сю сцену:

Я золотом розтощеним
З аллю йому очи!³⁾
Orła w hydry
Oczy mu wydry!⁴⁾

¹⁾ „Poezje“ IV. 189.

²⁾ „Poezje“ IV. 191.

³⁾ „Кобзарь“ I. 234.

⁴⁾ „Poezje“ IV. 166. Може бути, що наведені слова Шевченка є споминами з іншого уступу III-ої часті „Поминок“ — де бачимо ось яке місце:

Ach wylej mi z ręki żar srebrny, żar złoty

Ten kruszec mu wlej do serca,
A potem przez oczy wylej.

Інші уступи розмови духів - воронів у поемі Шевченка є радше відгомоном ради чортів над спачим сенатором, — і слів, які той говорить у часі сну.

„Я царевими чинами
Скручу йому руки.“¹⁾

В анальтоїчному уступі „Помінок“ показано, як скручується кому руки царевими чинами:

— Pismo!... to do mnie!.. reskrypt Jego Carskiej Mości!
Własnoręczny!... ha! ha! ha!... iubli sto tysięcy.
Order!... Gdzie lokaj! Przypnij tu!... Tytuł księżezy!
A! a! Wielki marszałku! a... pękna z zazdrości.²⁾

Отсі уступи „Великого Льюху“ посять також формальні сліди Міцкевичевого впливу:

А я зберу з всього сьвіта
Всії зла, і всії муки!¹⁾
— Побіжить наш Ярчук
В ірії їсти гадюк
Зо мною!
— Какъ хвачу, да помчу,
Въ самыи адъ полечу
Стрѣлою!⁴⁾

Będzież on spał bez mąk?
Niechcesz, — ja męczę sam!³⁾
Duszę do piekła wleć
Weż zami smagać piec!⁵⁾

В такій самій мірі виступає вплив Міцкевича в першій часті Шевченкової поеми; ся частина, що має заголовок „Три душі“, має багато схожих мотивів з II-гою частиною Міцкевичевих „Помінок“.

¹⁾ „Кобзарь“ I. 234. В сих словах бачить д. Третяк анальтоїю оперного характеру таких на прим. строф Міцкевичевих „Помінок“:

Gubernator:

Tu w menuetie para zbywa
Senator potrzebuje dam!

Starosta:

Moja córka w parach nie bywa,
Ja parę znajdę sam.

Ми однак бачимо, що до тих двох строф Шевченкової поеми можно згадати в „Помінках“ запачно близшу анальтоїю, як та, на яку вказує д. Третяк.

²⁾ „Poezje“ II. 195.

³⁾ Ibid. IV. 194.

⁴⁾ „Кобзарь“ I. 235.

⁵⁾ „Poezje“ IV. 193.

В обидвох поемах прилітають душі померших у постаті птахів. Сі душі з'являють ся в „Поминках“ на зазив ворожбита-„гусяря“ — щоби раз положити кінець своїй блуканині по съйті; так само і в Шевченковій поемі прилітають душі в сій надії, — що з розкопанем „Великого Льоху“ скінчать ся їх муки.

Як у „Поминках“, так і в „Великому Льоху“ сповнює ся на душах постанова Божої волі, що за означені роди гріхів не можуть они дістатись до раю:

Bo słuchajcie, i zważcie u siebie,
Że według Bożego rozkazu
Kto nie doznał goryczy ni razu,
Teń nie doznał słodyczy w niebie.¹⁾

Бо так сказав Петрові Бог:
Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москаль позабірає
Як розкопа „Великий льох“.²⁾

Хоч як неподібні роди провин, що в „Поминках“ не мають того по-літичного характеру, яким зазначені они в „Великому Льоху“ — аналогія між тими поетичними помислами доволі виразна.

В „Поминках“, скоро прилетить яка душа, — ненache представляється ворожбитови, оповідає історию свого житя, — та виявляє свою провину. І в Шевченковій поемі, пташки прилетівши представляють ся: „Ми пташки — душі, а не люди!“ — і розказують про своє жите, та свої гріхи.

Особливож оповіданє першої душі, і т.зв. „Recitativo“ — дівчини Зосії в „Поминках“ дуже подібні одно до одного:

Як була я людиною
То Присею звалась
Я от-тутечки ї родилась,
Тут і виростала.³⁾

Слова сесії нагадують початок оповідання Зосії:

Tak Zosią byłam
Dziewczyną z téj wioski
Imię moje u was głośne.⁴⁾

¹⁾ „Poezje“ IV. 36.

²⁾ „Кобзарь“ I. 224.

³⁾ „Кобзарь“ I. 224.

⁴⁾ „Poezje“ IV. 49.

Дальші оповідання обидвох дівчат про ідилічне, безжурне, невинне жите дівоче — мають дуже подібний наївний тон і ввесь кольорит, при всім тім, що Шевченкова Прися — се доволі вірний тип української дівчини, — а свою Зосю вчинив Міцкевич більше етеричною мрією, як реальною постатію.

Також заголовок Шевченкової поеми: „Містерія“ — вказує на те, що поет, пишучи „Великий Льох“, мав на думці II-го частину Міцкевичевих „Поминок“, що представляють містерію, т. є. тайне людове съято.

На останку драматична форма поем „Великий Льох“ і „Поминки“ — вказує враз із наведеними вже анальгічними мотивами, на значну залежність Шевченкової поеми від Міцкевича.

Коли возьмемо на увагу, що герой Іван, довкола którego ґрунтуються щілий містичний помисл поеми „Великий Льох“, і котрий пригадує анальгічного героя, змальованого в „Поминках“, — виступає серед щілого ряду ситуацій, що суть репродукцією відповідних мотивів Міцкевичевої поеми — то прийдемо до рішучого переконання, що містицизм, який бачимо в поемі „Великий Льох“, повстав у Шевченка під впливом Міцкевича.

Однак хвилевий містичний настрій Шевченка викликали не лише „Поминки“. Найновійші матеріали¹⁾ до життя українського поета вказують на ще один твір Міцкевича, в котрому треба шукати жерел сих признаків містицизму, які бачимо в поемі „Великий Льох“. Між письмами, які забрано у членів „брацтва Кирила і Методія“ знайдено рукопись п. з. „Закон Божий“ або „Подністрянка“. „Костомарів каже,“ — пише шеф жандармерії граф А. Орлов у своєму донесенню, — „що знайшов схожість між „Подністрянкою“, а „Pielgrzymko-ю“ (?) Міцкевича. Справді рукопись „Закон Божий“ є іншою інше, як перерібка книжки Міцкевича; перерібка в тому держить ся, що в „Pielgrzym-ці“ все пристосовано до Польщі, а в „Законі Божому“ до України. Костомарів гадає, що ся перерібка зроблена Поляками, що небавом по ворохобні мали на думці віdbудувати Україну“.²⁾

Замітка ся о' стілько невірна, що в ній перекручено заголовок Міцкевичевого твору; річ очевидна, що тут мова про твір: „Księgi pielgrzymstwa polskiego“ — бо Міцкевич не написав ніякого твору п. з. „Pielgrzymka“.

¹⁾ „Донесене трафа А. Ф. Орлова“. (Оголошено в часоп. „Русский Архивъ“ 1892, № 7, 331—359, — а переложено на українську мову в „Зорі“ 1893, Ч. 5.)

²⁾ „Зоря“ 1893. стр. 98.

„Księgi pielgrzymstwa polskiego“ i „Księgi narodu polskiego od początku świata, aż do umęczenia narodu polskiego“ — написані стилем евангелій, містять в собі найповніші основу патріотичної містики Міцкевича.¹⁾

З донесення Орлова виходить ясно, що „Księgi pielgrzymstwa polskiego“ кружили в українській перерібці по Україні, — та що ся рукою відома була членам „Брацтва Кирила і Методія“ до котрого належав і Шевченко. Коли собі тепер нагадаємо, що іменно в тому часі, коли приготовлювалась організація згаданого брацтва, де культивувалося такі ідеї, які висловлені в „Законі Божому“, — Шевченко написав свою поему „Великий Лъох“ (в Миргороді р. 1845) — то мусимо ствердити факт, — що на містичний характер сеї поеми вплинули найбільше твори Міцкевича: „Księgi pielgrzymstwa polskiego“ та „Поминки“; сі твори кинули також легкий містичний відтінок і на Шевченкові поезії „Розрита Могила“ та „Субботів“ — що вкажуть ся провідною думкою з поемою „Великий Лъох“.

В поемах, котрі ми перше розбирали, — бачили ми переважно користні прояви Міцкевичевого впливу. „Великий Лъох“, — се одинока поема, де вплив Міцкевича показав ся шкідливим, запровадивши Шевченка на мапівці містики та туманної фантастичності. В других поемах з'умів Шевченко Міцкевичеві мотиви так переродити, так перепустити через критику власного таланту, що до сего поезій ввійшли лишень що здоровіші, що кращі перлинки Міцкевичевих помислів; в поемі-ж „Великий Лъох“ бачимо прояву як раз противнику. Шевченко сполучив тут містику „Księg pielgrzymstwa“ з фантастичною містикою „Поминок“; — але не надав сій фантастиці сего глибокого гуманного змісту, який бачимо в II-ї часті „Поминок“ — не вмів оперти містичних помислів на реальній основі.

У Міцкевича карають ся душі грішників, як скупаря, розпустника, лютого пана і т. д. — за дійсні провини, яких они допустились за життя.

¹⁾ Обидва сі твори видано перший раз анонімно в Парижі р. 1832 з кінцем грудня.

Польшу, її терпіння і політичну смерть порівнує поет із житем, мукаами та смертю Христа, — і віщує їй сьвітле воскресення.

Польща одна є, по думці поета, заборолом правдивих християнських ідей, — любові і свободи; польську культуру ставить поет як ідеал супроти культури „бездожного гнилого западу“; через Польщу, як думає поет, має колись відродитись ціла людськість. (Ідея ся має богато схожості з мітицизмом московських славянофілів.)

В творі п. з „Księgi narodu polskiego“ („Poezje“ IV. 347—348) бачимо той самий образ муки і смерті Польщі відзвірований з терпіння Христа, — який змальовав Міцкевич у своїх „Поминках“ в тому містичному привиді ксеноандз Петра (IV. 189—191), що відіграв свою роль в тенезі поеми „Великий Лъох“.

Між тим у Шевченка терплять душі кару за вчинки, котрих не можна назвати гріхом, провинною. — Бож ані та дівчина, що перейшла Хмельницькому дорогу з повними коновками, як „він їхав в Переяслав Москві присягати“; ані ся душа, що напоїла коня Петрови, не догадувалась, що тим способом прогрішилась; ані дитина, що усміхнулася до Катерини не могла й думати, — „що цариця тая лютий ворог України“... Несъвідомість учників сих дівчат визначає виразно сам Шевченко. — За що ж каже їм поет вмирати страшною незвичайною смертю — та каратися по смерті? Правда, що Шевченко хотів тими трьома незвичайними родами смерти й кари з одного боку наклеймувати всякі признаки хоть би й несъвідомої прихильності Українців до Москви як народну зраду, — а з другого боку вказати на згубні наслідки угоди переяславської, та на брутальність таких учників, як зруйновані Батурина й Січи, — то вибрав до тої цілі форму дуже іnevідповідної. Колиб на віль ті три душі-пташки розуміти алєторично (хоче не може тут бути й бесіди про докладні консеквенльні алєгорії) — то все таки разити нас буде неприродність їх смерті й кари.

Апокріфічні віровання українського люду приписують іні раз страшну кару за деякі дуже дрібні провини. Приклади таких віровань бачимо в українській пісні, — де згадується про грішні душі, котрих за гріхи не хоче Петро пустити до неба. Дві відміни сеї пісні, записані на Вкраїні, бачимо у Чубинського.¹⁾ Деякі мотиви, о котрі нам тут розходяться, виразніше вказані в галицькому варіянті сеї пісні, — записаному Іваном Вагилевичем:²⁾

Ой пасли вівці
При високій гірці.
Ішли туди дві душеньки
А за ними третя грішина.
Ішли они тілько ішли
Аж до неба зайшли.
Заковтали у дверенька:
Господь каже: — „Хто там, Петре?“
— „Прийшли сюди дві душечки
А за ними третя грішина“.
Дві душечки упустили

¹⁾ „Труды етногр. статист. експед.“ I. 149; III. 481

²⁾ Подаю варіант сеї пісні пігде ще у нас недрукований, по рукописі Вагилевича, що переховується у бібліотеці Оссолінських у Львові (Rekopijs Wagilewicza“ Nr. 2.111, t. II str. 195.) Може она становити додаток до нашої літератури апокріфічної,

Тай двері ся защепили...
Грізна душа ревне плаче,
Аж то вчула Божа Мати:
— „Благом синку! Благом синку!
Пускай гріхи грішній души“...
— „Не відпушу моя мати
Бо в п'єницию танцювала,
В суботу ся не вмивата,
А в неділю поснідала.
Тай до церкви не ходила,
Тай Богу ся не молила.“

В тій пісні бачимо деякі такі самі мотиви, як сі, що знаходяться в першій часті поеми „Великий Льох“. І тут приходять три душі до Петра, щоби впустив їх до раю; і тут, як у Шевченка, між гріхами, за котрі душа не має приступу до раю, бачимо деякі зовсім дрібні та позірні, н. прим. се, — що „в суботу не вмивалась, а в неділю поснідала“.

Ся пісня або подібне віроване народне могло бути відоме й Шевченкови, та враз із Міцкевичевими „Поминками“ могло взяти участь у генезі відповідних мотивів першої часті розбираної тут містериї.

Поема „Великий Льох“ показує ясно, — як мало відповідало напрямови Шевченкового таланту те поле, — на котре він тут пустив ся, і як не міг собі дати ради з фантастично-містичними мріями той, — що так по мистецьки вмів обсервувати й матювати конкретні факти життя.

За розволіклими й неясними алєгоріями бліднуть деякі справді гарні і реальні побутові картини, як н. пр. початок оповідання Присії, — та третя силу політично-сатиричні стріли вимірені проти московського уряду.

Усе те робить поему „Великий Льох“ одним з найслабших творів, які коли-небудь вийшли з під пера Шевченка.

V.

Коротка синтеза попередніх дослідів. Значінє орігінальної творчої сили Шевченка серед ріжпородних вражень, що склались на його поезії. Звязь між новійшими дослідами над індивідуальною творччию і здобутками порівнюючої літературної критики. Творчість великих поетів, — і літературні впливи. Шекспір. Тенізон. Іете. Вплив Гомера, Вергеля, Тасса, Ієтого, Шіллера, Мура і др. на Міцкевича. Ліризм Шевченка — а ліричні поезії Кольцова, Гайного і Шельльного. Патріотизм Шевченка і Міцкевича.

На закінчене зберемо ще раз коротко найважніші точки наших дослідів.

Границі впливу Міцкевича на Шевченка дадуть ся означити роками 1838—1845. Відголоски сего впливу, які бачимо в кількох пізнійших Тарасових творах суть так незначні та неясні, — так трудно їх відріжнити від оригінальних помислів самого Шевченка,¹⁾ що не потребуємо з ними числิตись, та розширювати для них означених тут границь.

Міцкевичеві поезії склалися ураз із творами Жуковського, Пушкіна, Козлова, Гоголя і ін. на загальну романтичну основу Шевченкових баляд; однак перша Тарасова балада „Причинна“ — не показує ще майже ніяких признаків Міцкевичевого впливу; полишили на ній виразні сліди поезії московських письменників: Жуковського, Пушкіна, а по частині Козлова. За те в генезі балад „Русалка“ та „Тополя“ має вплив Міцкевича чимале значення. Міцкевичева „Рубка“ піддала Шевченкові враз із Пушкиновою „Русалкою Дніпровою“ та народною піснею деякі побутово-сусільні мотиви сюжету „Русалки“; під впливом „Рибки“ впровадив Шевченко до своєї балади елемент фантастично-романтичний, котрий сформував під враженем Пушкинової „Русалки Дніпрової“ відповідно до вірувань українського народу.

Як в „Русалці“ лучить ся вплив Міцкевича із впливом Пушкіна, так у баладі п. з. „Тополя“ йде він рука в руку з впливом Жуковського. Хоть Міцкевичева балада „Усієczka“ в значній мірі залежна від балади Жуковського п. з.: „Людмила“, — то все таки можна доказано завважати, що Міцкевичева „Утеча“ сильніше відбилась в Шевченковій „Тополі“, як аналогічні балади Жуковського „Людмила“ та „Свєтлана“. Вплив „Утечі“ видно лише у побутовій частині сюжету „Тополі“. Фантастично-легендарний її елемент походить головно з пісень та вірувань українського люду.

Між Тарасовими творами, з першої доби розвою його творчості, — що носять на собі сліди Міцкевичевого впливу, — треба покласти ї „Перебендю“. В цій поемі бачимо, як се ми показали, два типи кобзарів: оден реальний український сліпець, що „усюди вештаєця та на кобзі грас“, — а другий вітхнений поет подібний до самого Шевченка. На тих двох постаттях бачимо вплив Міцкевича, що походить із двох окремих жерел. На образі, що представляє вітхненого поета, бачимо кілька легких відтінків впливу „Імпровізації“ — на змальовані-ж постаті реального сліпця-кобзаря, — склав ся враз із другими

¹⁾ Про оден із таких відголосків Міцкевичевого впливу, який бачимо в думці „Як би ви знали паничі“ — ми вже говорили. Замітимо ще тут хіба се, що в присвяті Шевченка п. з „Козачковському“ („Кобзарь“ II. 83) особливож у варіанті, що поміщений у пражському виданні (II. 106) — можна завважати легку анальтою до деяких помислів Міцкевичевої поезії п. з „Do Matki Polki“ („Poezje“ II. 159—161).

вражінами вплив Міцкевичевої балади: „Dudarz“. Під враженем сеї балади змалював Шевченко також кобзаря, якого бачимо в поемі „Черниця Маряна“.

Хоть у Міцкевича міг Шевченко бачити знамениті приміри поезій історично-патріотичних, — хоть ті поеми може й причинились до розбудження патріотичних почувань Шевченка, — то не полишили они на єго творах ніяких слідів свого впливу. Причини тої прояви треба шукати в тодішньому загальному настрою нашого поета. В часі, коли Шевченко писав свої поеми змісту патріотично-історичного, котрих головним предметом була боротьба українського козацтва та гайдамацтва з польською шляхтою, — не було між ізглядами Шевченка й Міцкевича того спільногого ґрунту, на котрому могли б стрічутись їх патріотичні почування.

Той спільний ґрунт знайшов ся в слідуючій фазі розвою Шевченкового таланту, — коли поет наш позбувши ся козакофільського романтизму став більшу увагу звернати на політичні та суспільні тодішні кривиди українського народу. Основним мотивом Шевченкових поэм з того часу єсть ненависть до московського царизму, в котрому поет бачить головне жерело політичної та суспільної недолії України. Тота сама залязина рука московського деспотизму придавила й Польщу; проти неї підняв і Міцкевич могучий свій голос. На тій спільній точці стрічулись обидва поети. Тому-то Міцкевичева поема „Dziady“, в котру поет вложив свої політичні погляди, — зробила велике враженіє на Шевченка. Мірою сего враженія єуть виразні сліди впливу, які полишили „Поминки“ на Шевченкових поемах „Сон“ і „Великий Льох“. В тій частині „Сну“, де Тарас описує суспільну недолю закріпощених мас люду — та свої терпнія, як поета-пророка, невідлучної частини того придбавленого люду — чуємо кілька відголосів „Імпровізації“; в інших уступах сеї поеми, де Шевченко оскаржує перед судом людскості московську державу, — московський деспотичний уряд за історичні та сучасні політичні кривиди заподіяні Україні, — бачимо чимало відблисків Міцкевичевого „Уступу“ III-тої частини „Поминків“.

В поемі-ж „Великий Льох“ виступає під впливом Міцкевича закраска містицизму, що відбилася на провідній ідеї поеми; в поодиноких мотивах „Великого Льоху“ проявляють ся многі спомини з II-го та III-тої частини „Поминків“.

Отсє головні признаки впливу поезій Міцкевича на Шевченка. Яку роль взяли Міцкевичеві мотиви в ґенезі поодиноких поем, як лучилися они з другими впливами літератури й життя, — се старались ми докладно показати.

Що Шевченко не дав на шкоду своєї орігінальності пірватись ніякій з тих ріжнородних струй поетичних впливів, — се треба завдячити силь-

ному єго талантови, що могутим крилом зумів підняти ся до самостійного лету. Щоби ясніше показати ролю, яка серед вражіль житя та літератури припала на оригінальну творчу силу самого Шевченка, можемо тепер, по спеціальній аналізі Тарасових творів, покористуватись пластичнішим способом викладу.

Любов молодого поета вдарила по струнах єго почувань, — розбудила у него людську гідність, роздула жар припопелених ран — а дальше її зігнала до лету єго поетичні слосібності, що причаїлись серед зліднів житя. І задумав ся поет над собою. Невеселі дитячі літа, і довголітня поневірка в панській службі, і гірка доля закріпощених родичів — живо виринають в єго памяті — і забажав поет широкого вольного житя людини. Віджила в єго памяті її рідна далека Україна. До неї понесла поета уява окрілена тugoю — повертаючи мов іташка до того гнізда, де зросла, виплекалась, вибуяла. І промовили до кобзаря чарівні голоси української природи: Реве, стугонить Дніпро, — шумить степ розколисаний весняним леготом, съпіває пташка в цвітучих садках, всміхає ся небо блакітне — безкрає, мерехтить сонце паляче, блискуче, — та ворушить у него інші незнані почування: пісня сама вродилась у него в серцю, — сама поплила на уста, сама задзвеніла та залунала з клекотом Дніпра, з шумом степу, із щебетом пташки.

Але попри сей гомін природи чує ще вразливе ухо поета дивний гамір ріжнородних звуків. Зпід могили промовляє до него козацька бувальщина; кругом залунали сумовіті голоси сучасного житя про нові злідні рідного народу; звучним хором відзываються до кобзаря глибокі чарівні голоси народної пісні, поважним гамором гаморять людові перекази; здалека від сусідних народів долітають до него югучі пісні великих славянських поетів, — а між ними визначує ся високий, чистий геройчний голос Міцкевича.

А кобзар наш усе съпіває, — імпровізує нову пісню при супроводі того чудового гамору, що мов легкі придавлені акорди, додає єму вітхнення...; съпіває, — добуває чисті звуки з глубини свого болям накицілого серця, — то зілле їх з таємним шепотом природи, — то зашебече враз з українською дівчиною про палке кохане та болочу зраду, то розкаже ураз із бідним чумаком про незавидну долю наймита; то знов заманят поета відолоси сучасного житя: — віш вслушується і в тихий плач бідної покритки, жертви панської розпусти, і в глухий стогн люду, що терпить крілацьку неволю, і в ридане матерій над тисячами трупів, пошматкованих у війні за самолюбні цілі самодержця, — чує поет і той навісний регіт-наругу тиранства над приборками народами; — під вражінem тих звуків кріпшає голос поета, набирає величної сили; з повної груди добуває кобзар свою пісню, підіймає її в гору, — щоб

далеко чути, і голосить над сусільно-політичною неволею рідного народу, та над безмірним вселюдським горем. Зачувши і тут на тій висоті чисті, повні, голосні звуки пісні Міцкевича, скріпляє ними свою творчу силу, і гремить враз із ним у могучому двосіці проти царів-деспотів, проти кривдників, гнобителів України, або улітає високо-вищою понад хмари, де не чути людского съміху, — ані людского плачу..

Співає кобзар, і єго пісня, сполучуючи поодинокі мотиви того гамору в чарівну оригінальну мельодію, потрясає людскі серця, та будить в них найвищі чоловіколюбні почування!

Таке значінє мали індивідуальні поетичні способності Шевченка серед многоти безпосередніх та посередніх-літературних впливів.

Не давні се ще часи, коли ца великих поетів задивлювалося як на непонятні дива, — коли не відважувалося заглянути за ту заслону, за котрою відбувався таємний процес поетичної творчості; але при нижньому напрямі наукових дослідів се річ не лишең природи, але й доконечна. Сучасна наука, що старається проникнути саму суть прояв природи, зачала робити досліди і над психольгією творчості, — і хоч сї досліди знаходяться доперва в перших починах, — то все таки довели они до деяких не маловажних результатів.

Передовсім розвіяла наука сю авреолю чудовности, якою окружувано до тепер геніїв; она доказала, — що нема ніяких спеціально поетичних мозків: у поетів та артистів в загалі суть лишең сильніші розвинені деякі такі духові способності, (н. пр. фантазія, пам'ять) — які у звичайних людій знаходяться в меншій мірі; — що процес творчости полягає на тих самих основних психічних правах, на яких опирається мисленіє в загалі.

Новійші вчені як італійский антропольоғ Льомброзо, говорячи про людей геніальних, старались поставити їх рядом із людьми божевільними — а сей здогад опирали на тій основі, що у одних як і у других власти духові не суть у нормальному стані. Що люди геніальні мають деякі духові способності не нормально розвинені, — про се ми що його згадували; правда ж се, що величезний процент поетів, як і артистів у загалі, — се люди в більшому або меншому ступні „нервові“ — а божевільність — се вищий ступень первового розстрою; але іменно в саму ступні її лежить ціла велика ріжниця. Нервовість робить чоловіка геніального вразливішим, викликуючи у него сильніші зворушлення, есть причиною сильнішого напруження його чувства, оживлює його фантазію, підносить у него до незвичайної моментальної енергії і інші духові власти, котрі однак ділають зовсім правильно, — коли між тим у божевільного духові власти до того ступні розстроєні та поперемішувані, що они не точно сповнюють свої функції. Наколиб і як дати послух виводам Льом-

броза і єго прихильників, то такі здорові і повні психічної гармонії геніяльності як Шекспір і Гете будуть живим протестом проти таких гіпотез.

Супроти пинішної науки давно перестарілись і такі скрайні поверхові здогади, будьтоби артистична творчість була чисто-льгітною іграшкою розумінь, — котрої характер залежить лише від волі автора та його більшої або меншої технічної вправи та науки.

Що поет мусить присвоїти собі значний засіб сучасних здобутків людського духа¹⁾ — про се ми докладно говорили. — Якими однак нерозривними звязями сполучені сії придані здобутки науки, сії враження та інші поетичні матеріали, якими користується фантазія артиста, — з цілою його фізичною та моральною організацією, з цілою системою його думок, котра каже ему вибирати такі а не інші форми і засоби артистичні, — на се не звертають зовсім уваги сії, що вважають всяку хочби й геніяльну творчість — „ремеслом“. Реальніший, вірніший погляд, далекий від обидвох крайностей дасть ся схарактеризувати коротко отсими словами французького критика Суріо: „Не треба забувати, що за ідеєю стоять вражені, — а за враженем живий чоловік. Творчість се не абстрактна льгітна штука, про которую говорять сії, що хотіли би звести всі продукти людської думки до абстракції та пустого трескоту формулок: — се глибокий органічний процес, в которому звязані рівночасно всії наші способності, всії наші почування, все наше житє. Пояснене таке не наносить найменшої кривди славі великих творців. Приписуючи чисто природним причинам появу павіть найорігінальніших ідей, ми тим відбираємо генієви характер чудовини, але ми показуємо її власні індивідуальні способності. Попередні її думки, попередні ідеї інших людей, з которими він познакомив ся, треба записати в чергу тих умов, котрі приготовили поле для нової ідеї, зробили її конечною в даній хвилі. Ідеї не падають із неба; — они виростають та розвиваються враз із чоловіком“.²⁾

Такі і тим подібні студії над психольгією творчості відбились на пілій теорії літературної научної критики, та історії літератури, — і на відворот: факти, які здобула порівнююча історія літератури причинились до поглублення студій над психольгією творчості.³⁾

¹⁾ Навіть Е. Гартман, що богато прояв психічних поєднань несъвідомою й невідомою якоюсь силою, доказує, що і геніяльні люди мусять бути високо просвіченими, мусять мати в своїй пам'яті богатий засіб визначних образів та всяких поетичніх мотивів, котрими розп'ряджує в часі акту творення. [Порівн. „Philosophie des Unbewussten“ Berlin, 1869, 218—219.]

²⁾ Loc. cit. „Вест. Европы“ 1885. III. 590.

³⁾ Порівн. Ernst Grosse: „Literaturwissenschaft“ Leipzig. 1887. s. 28.

Згадані теорії історії літератури годяться на сю тезу, що еволюція літератури полягає головно на взаєминах між елементами традиційними, а здобутками індивідуальної творчості. Лична творчість підлягає переважаючому впливові імпульсів сучасного життя, так, що новий зміст сего житя так часто пропиқає старі традиційні мотиви.¹⁾

Приміри на се маємо в творах перворядних геніїв, котрі як Гете, самі се признають. „Ми приходимо на сьвіт із спосібностями“, — каже сей німецький поет, — „але наш розвій завдачуємо тисячним впливам великого сьвіта, з котрого ми собі присвоюємо, що можемо; я багато вине Шекспірови, Штернови і Гольдемітowi; але се не означує ще жерел

¹⁾ Прояву сю іллюструють слідуючі слова проф. А. Веселовського: „Припустім, що ви не маєте розуміння о приматах середновічної романтики, о тайнах „Круглого стола“, о віднайденні „Святого Граля“ і о хитростях Мерліна. Ви перший раз подібали весь той сьвіт у „Королевских Ідіях“ Теннісона. Він причарував вас свою фантастичністю, свою поезією; ви полюбили его герой, іх падії і терпінці, їх любов і непавість, все те ви взяли па рахунок поета, що умів воплотити перед вами ту дійність, що може піколи й не істнувала на землі. Ви думаете так відповідно до недавнього досвіду, відповідно до того або сего роману, що представляється вам личним вимислом автора. Мік тим вам довелось розгорнути старі поеми Гартмана фон-дер-Ауе, Іотфріда Штраубурского, і Волфрама фон-Ешебаха: в подібали в них Ерека і страдальний образ Ешти, Вівіану, що опутала Мерліпа, любов Ляницьєтє і Джіневри. Лише мотиви акції тут інші, чуті й характери архаїчніші, відповідні далекому вікови. Ви д гадуєтесь, що тут повій автор запозичив ся у старих, і знайдете поетичний поступ у тому, — що в давні образи внесено більше людеских мотивів, більше зрозумілі для нас психольогії, більше сучаснії рефлексії.. Але ви не можете ще спинитись на тій єт-диї порівнання: ідучи даліше від середновічної романтики, ви знайдете ті самі оповідання у французьких романах „Круглого Стола“, в народних переказах Кельтів; ще даліше, — в повістях Індійців і Моголів, в казках Сходу і Западу“.

„Льоце називає геніальним поетичним інспінгем склоність великих поетів до оброблювання сюжетів, що вже знайшли перерібку в поезії. Такий інспінг пробивається в літературній діяльності Шекспіра. Єго драми основані по більшій часті па італійських повелях, — а історичні песни на хроніці Голіншеда. Подібних примірів можна знайти чимало. Нема повісти або роману, котрих основа не пагадувала нам подібних творів, котрі ми подибували на другому місці — Інтриги, які знаходяться у романістів дадуть ся звести до невеликого числа загальних інших типів; сцени любові і ненависті, боротьби і переслідування, подибуємо такі самі в романі і новелі, в легенді і казці, або, лучше сказати, опи рівномірно провадять нас від мітичної казки до новелі й легенд, та доводять до сучасного роману. Легенда про Фавста обійшла під ріжними іменами цілу стару й нову Европу; Прометея Есхільового можна відгадати в Лео Шпільгатена, в Praimathas індійського епса, в міті о знесеню небесного огню на землю“. [„О методѣ и задачахъ истор. литерат. какъ науки“ Журн. мин. пар. просв. CLII. 12—13.).]

моєї культури. Головна річ, коли хто має живу душу, що любить правду, і приймає її, де не бути би її знайшла".¹⁾

Новіші порівнюючі досліди показують, що й Міцкевич підлягав впливові великих європейських письменників. Твори Гомера, Вергілія, Тасса,²⁾ Гетого,³⁾ Шіллера,⁴⁾ Т. Мура⁵⁾ і інших письменників⁶⁾ полили візарні сліди на поезіях Міцкевича.

Тих кілька моментів із психольогії творчості, та наведені приміри великих поетів, що також підлягали літературним впливам, — можуть переконати поклонників Шевченка, що й сі сліди Міцкевичевого впливу, які ми показали в Тарасових поезіях, — не обнижують вартості його творів, не заперечують оригінальних геніальних спосібностей нашого поета. Противно они доказують, що Шевченко стояв на висоті духового руху свого часу.

Многі Шевченкові поезії можна що до артистичної вартості та поважного змісту постановити побіч найкращих творів європейської літератури; однак під зглядом характеристичних прикмет його поетичного таланту, не дасть ся Шевченко порівнати ні з одним знаним мені поетом, — бо його твори вийшли з виняткових пригод його життя: Шевченко презентує одиноку в європейській літературі стать геніального мужика, вітхненого поета-пророка свого народу.

¹⁾ Порівн. „Eckermanns Gespräche mit Gothe“ III. 127.

²⁾ Порівн. W. A. Bruchnalski: „Reminiscencye w „Panu Tadeuszu“ z Homera Wergiliusza i Tassa“ „Pamiętnik“ tow. literack. A. Mickiewicza, II. 95—121.)

³⁾ Порівн. Alex. Pechnik: „Göthes Hermann und Dorothea und Herr Thadæus“ (Sprawozdanie gimnazyum Nowego Sącza 1879).

Józef Tretiak: Mickiewicz w Wilnie i Kownie. Życie i poezja. Lwów 1884. — „Pierwiosnek“ нагадує, по думці критика поезію Ієтого: „Das Blümlein Wunderschön“; „Świtezianka“ — баладу: „Der Fischer“; „Pani Twardowska“ і „Tukaj“ деякі мотиви поеми „Faust“, котра враз із п'єсією „Die Leiden des jungen Werthers“ відбила ся в Міцкевичевих „Поминках“.

⁴⁾ Ed. Schnobrich: „Schiller w Polsce“ („Ateneum“ 1885. IV.)

M. Mazanowski: „O wpływie Schillera na poezję A. Mickiewicza“. (Pamiętnik t. liter. im. Mickiewicza IV. 103—131.) — Важніші сліди Шіллерового впливу бачить критик в поезіях: „Rybka“ (Die Kindesmörderin), „Improwizacja“ (Die Macht des Gesanges, „die Ideale“, „Melancholie an Laura“, „Graf von Habsburg“) — і др.

⁵⁾ Порівн. W. Bruchnalski: „Mickiewicz a T. Moor“. („Pamięt“ tow. liter. im. Mick. V. 143—164). Між іншими порівнує критик поему: „The Worshippers“ (Поклонники огні) із Міцкевичевим „Копрадом Валленродом“.

⁶⁾ В „Поминках“ видно ще вплив Дантової „Божественної комедії“, — „Валерії“, роману п-ї Ю. Кріденер [порівн. M. Gozdawa; „Baronowa Krüdener“ (Przegląd Powszechny“ 1886 X. 126)] та „Нової Гельзизи Руссо. (Порівн. J. Tretiak, „Mickiewicz w Wilnie i Kownie“.)

Горяча любов до мужицтва, людові сюжети, та людовий склад поезій Кольцова зближує їх до „Думок“ Шевченка, — хоть Тарас далеко висше стоїть від Кольцова по силі чутя й слова, та глубині поглядів на життя.

Ліризм Шевченка дав би ся що до своєї сили порівнати декуда з ліричним настроєм Гайнго. Тільки своїй найсміливіші думки висказав Гайне в сатиричних писанях, а пісням, перлам лірики, надав характер переважно еротичний; — Шевченкові-ж „Думки“ мають без порівнання ширшу основу; в них бачимо цілу скалю ріжнородних почувань: від особистого горя — до всесвітньої туги.

По ентузіазмові для природи, — по палкому-меткому темпераменті — по съмливости поступових ідей, по ніжності чутя, по вразливості на всяку людську кривду по прихильності до нещасливого жіноцтва, — найбільше ще подібний Шевченко до знаменитого англійського лірика Н. Б. Шеллього (Percy Bysshe Shelley). — Правда, у Шевченка нема такого широкого съвітогляду, єго поезії не мають тої фільозофічної основи, яку бачимо у Шеллього, не визначують ся такою мистецькою формою як дрібніші твори англійського поета, — але за те мають поезії Тараса конкретніший зміст, — они свободні від романтичної метафізики. Через те представляють многі писання Шеллього живий інтерес хіба для вчено-го, фільозофа; — Шевченкові-ж твори загально приступні для широкого круга мірю освічених людей.

Що до чистої високої любови до рідного краю та рідного народу ніхто так не подібний до Шевченка, — як Міцкевич. Правда, — Шевченко ще тяжче відокутував свій патріотизм як Міцкевич, — але у обидвох поетів ззвучить ся любов так ідеально, лучить ся з таким само-пожертвованем, з такою політичною відвагою, становить таку непохитну одиноку ціль житя, освічена такими братолюбними поступовими змаганнями, — що она здобула так Шевченкови як Міцкевичеви становище найбільшого духовного провідника, — першого генія — пророка свого народу.¹⁾

¹⁾ Д. Третик думає, (Про вплив Міцкевича^а. 38.) що таке становище серед українського народу завдячує Шевченко впливові Міцкевича.; — щоби потвердити таку категоричну заяву, мусілиби ми зовсім мовчки поминути мужицький рід Шевченка, неволю его родичів і земляків, петербурське життя, „Брацтво Кирила і Методія“ цілу духову атмосферу, що его оживляла, ціле єго фізичне та психічне життя, всі суспільно-політичні відносини, серед яких розвивав ся талант Шевченка... Що Міцкевич також причинив ся до такого значіння Шевченка — се показали ми доказами; що не лише він і не лише літературні вражені взагалі — се видно з цілого проаналізованого нами літературного матеріалу.

Міцкевич порівняв себе та Пушкіна з двома вершками Альп, що, — хоть і на віки розділені бистрою струєю, — приязно хилять ся до себе.¹⁾

Колиб се порівнанє приложить до Шевченка та Міцкевича, треба буде інакше сформувати:

Міцкевич і Шевченко, — се два великанські гірські верхи, що становили над цвітучою долиною. На сїй долині живуть два народи: польський і українсько-русий. Повінь історичних кровавих подій, що довго лютувала на сїй долині, замінюючи її в пустиню, — прожогобила яр між обидвома народами. Над яром настовбурились з обох боків стрімкі скелі нетерпимості та шовінізму. Але не на віки розділили опи отсю долину!... Під промінем ширшаючої цивілізації зачала рівнина помало оживати на ново. Сам час зарівняв уже багато слідів страшної історичної повені. А із нутра двох високих гірських великанів-геміїв, та інших поменіших верхів-талантів, що обступили долину, — випливали могучі ручай чоловіколюбних ідей, тисячею животворних струмочків розлились по долині, всякаючи в засохлу землю, викликуючи в ній чове жите... Під їх впливом розцвітають долини; буйні дерева, плоди високої людскої культури, нагинають ся з обидвох боків понад яром, — спілтаючи дружно молоді віти. Старі бовдури пересудів та нетерпимості, підмулені бистрими струмочками, — оден за другим, в наших очах, валять ся в той яр, що розділив долину, засипають єго румовиском, падуть покотом на повперек, а по їх руїнах підуть нові, кращі приязні взаємини обидвох народів...

Правда, — ще десь глибоко в темному ярі шумить, пливе підземними норами збезсилена струя історичного вороговання, — але над нею чим раз сильнійше росте трівке склепінє, будоване цивілізацією, — та єднає роз'єднані народи. І прийде час, коли над сею нещасливою долиною, пад обидвома народами зійде ясне сонце свободи, а в єго блеску чу-

¹⁾ Порівн. :

Ich dusze wyższe nad ziemne przeszkode,
Jako dwie Alpów spokrewnione skały,
Choć je na wieki rozerwał nurt wody,
Ledwo szum słyszą swej nieprzyjaciółki
Chyląc ku sobie podniebne wierzcholki ..

(„Poezye“ IV. 277.

Пушкін також запримітив миролюбні змагання Міцкевича:

,Онъ говорилъ о временахъ грядущихъ
Когда народы, распри позабывъ
Въ великую семью соединяется...

(Сочин. IV. 41 „Міцкевичъ“]

довим съвітом засяють сї два великани, — що в сумній критичній годині піддержали духове жите обидвох народів, посилаючи їм пілющі жерела найкращих гуманних ідей.

Сї дві постаті стануть в історії обидвох народів немов дві довічні піраміди, — що слідуючим століттям пригадають сумну долю та ідеальні змагання сучасних поколінь; — і далекі будучі віки з пошаною вимовляти умуть два великі імені: Шевченко й Міцкевич.

Викінчено у Відні д 10. Грудня р. 1893.

Спростовані помічених похибок.

Стор. XII стріч. 11 з дол. замість:

" ibid. " 18 " "
" XIV " 6 з гори "

Риліев

Рилієва

її

має бути:

" "

" "

Риліев

Рилієва

її

Стор. 2 стріч. 10 з гори замість:

" 3 "	18	" "	з загальному	" "	у загальному
" 3 "	15	з дол.	відносин семійних	" "	відносинами семійними
" 3 "	8	" "	в сей	" "	всей
" 10 "	3	" "	1877.	" "	1874
" 13 "	11	" "	1803	" "	1893
" 24 "	17	з гори	підходить	" "	підходить
" 27 "	1	" "	3)	" "	1)
" 32 "	17	" "	груши	" "	глушки
" 32 "	17	" "	роздяляся	" "	роздался
" 32 "	20	" "	огоньок	" "	огонёкъ
" 34 "	17	з дол.	її	" "	її
" 37 "	14	" "	ширше	" "	перше
" 39 "	10	" "	1898	" "	1878
" 60 "	12	з гори	та	" "	та
" 61 "	13	з дол.	Політичний	" "	політичний
" 61 "	5	" "	навиднійших	" "	найвиднійших
" 63 "	17	" "	Мольоха	" "	Молоха
" 69 "	19	" "	всік	" "	всім
" 69 "	17	" "	виречи ся	" "	виречи
" 70 "	2	з гори	мають	" "	малують
" 71 "	4	" "	Бачивши	" "	Побачивши
" 91 "	1	" "	Се	" "	Ще
" 105 "	1	з дол.	она	" "	він
" 111 "	8	" "	загальніших	" "	загальнійших.

